

ЧАВДАР БОНЕВ

ПРАСЛАВЯНСКИТЕ ПЛЕМЕНА

ЧАСТ III (Л-Я)

ПРАСЛАВЯНСКАТА ЦЪРКВА

и други проекти
(основни тези)

СОФИЯ – 2009

**ИНСТИТУТ ПО БАЛКАНИСТИКА
ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ**

**Чавдар Бонев
ПРАСЛАВЯНСКИТЕ ПЛЕМЕНА
Част III (Л-Я)
ПРАСЛАВЯНСКАТА ЦЪРКВА
и други проекти (основни тези)**

**Институт по балканистика
София • 2009**

CHAVDAR BONEV

**THE PROTO-SLAVIC
TRIBES**

Part III (Л-Я)

**THE PROTO-SLAVIC CHURCH
and Other Projects
(Main Ideas)**

Sofia • 2009

ЧАВДАР БОНЕВ

**ПРАСЛАВЯНСКИТЕ
ПЛЕМЕНА**

Част III (Л-Я)

**ПРАСЛАВЯНСКАТА ЦЪРКВА
и други проекти (основни тези)**

София • 2009

СЪДЪРЖАНИЕ

I.	ПРАСЛАВЯНСКИТЕ ПЛЕМЕНА Част III (Л-Я).....	7
1.	ЛЕЕИ (ЛАЛЕИ).....	7
2-1.	ЛЕНЗИНЯНИ.....	10
2-2.	СИЛИНГИ, СЛЕНЗЯНИ.....	10
3.	ЛИДИ.....	11
4.	ЛИЧИКИ (ЛИЦИКАВИКИ), ЛИЧАНИ, ЗЛИЧАНИ.....	11
5.	ЛУГИ, ЛУЖИЦИ.....	14
6.	ЛУКА (ЛОНКА, ЛЪКА), ЛУЧАНИ.....	24
7.	ЛЯХИ.....	24
8.	МАДУАТЕНИ.....	25
9.	МАКЕДОНИ.....	25
10-1.	МАРГУС, МОРАВА.....	26
10-2.	МОРАВИЯ.....	27
10-3.	За светите братя Кирил и Методий и трите МОРАВИИ.....	29
11.	МАРКИ.....	29
12.	МАРКОМАНИ.....	30
13.	МАСКИ, МОСКВИЧИ.....	31
14.	МИКИЯ, АМИКЕНЗИ.....	32
15-1.	МУСЕОС (БУЗЪУ), МУСИ, МУСАКИ.....	32
15-2.	МУСИ / МИСИ / МИЗИ (малоазийски).....	33
15-3.	МУСИ / МИЗИ (южнодунавски).....	33
15-4.	МИСНИ, МИШИНИ.....	34
15-5.	МЕДИ (МАЙДИ).....	34
16.	НИПСЕИ, ТРАНИПСИ.....	35
17.	НОВИ, НОВАКИ.....	35
18.	ОБУЛИ, ОБЛУЧИ.....	36
19-1.	ОДРИСИ (ОДРУСИ).....	37
19-2.	РУСИ (дакийски).....	38
19-3.	РУСИ (лудогорски).....	40
20.	ПЕТИ (ПАЙТИ), БЕТЕГЕРИ.....	41
21.	ПИЕРИ, ПЕРЕБИ.....	41
22.	ПИНКИ, ПИКЕНЗИ, ПИЕНГИТИ.....	42
23.	ПИРОГЕРИ.....	42
24-1.	ПОЛОНИ, ТРИПОЛИ.....	43
24-2.	ПОЛЯНИ, ТРИПОЛ (днепърски).....	44
24-3.	ПОЛЯНИ (висленско-одерски).....	44
25.	САИ-САПЕИ.....	45
26-1.	САРАБИ (СЪРБИ).....	46
26-2.	КАРАБИ (КРОБАТИ, ХЪРВАТИ).....	47
27.	САРИ.....	47
28.	СЕБИ (САБИ).....	48
29.	СЕРДИ.....	49
30.	СУСИ, СУСИЛИ.....	49

31-1.	ТУРА (ДНЕСТЪР).....	50
31-2.	ТИРАГЕТИ	50
31-3.	ТЮРИНГИ	50
31-4.	СТИРИ	51
31-5.	ТИРОЛИ (ТИРАЛИ)	51
31-6.	ТОРЛАЦИ	51
31-7.	АГАТИРСИ	52
32.	ТИВЕРЦИ	53
33.	ТИЛАТЕИ	53
34.	ТРАКИ, АРИА, ПЕРКЕ	54
35.	ТРЕРИ, АРИ, АРИЕШ	61
36.	ТРИБАЛИ, БАЛИ, ДРЕВЛЯНИ	68
37.	ТРИМАМИ, МАМИ	70
38-1.	УТУС (ВИТ), УТИ, ВИТИ, ВИТЕБИ	70
38-2.	ЮТИ	71
39.	ЧАСИ (ЧЕХИ)	72
40.	БИОЛЕТИ	72
II.	Общ проект ПРИЕМСТВЕНОСТТА ТРАКИ (ПРАСЛАВЯНИ) – СЛАВЯНИ. ПРАСЛАВЯНСКИ ПРИРОДО-ГЕОГРАФСКИ ПОНЯТИЯ	74
1.	АКА (окна, солница)	80
2.	АКМОН, КАМЕН	83
3.	АПА (вода)	84
4.	БАЛТА (блато).....	88
5.	БАРА	90
6.	БЕРГ (бряг).....	93
7.	БЕРТ (бърдо)	98
8.	БУРД (брод)	100
III.	Проект ПРОУЧВАНИЯ ПО ПРАСЛАВЯНСКА ИСТОРИЧЕСКА ГЕОГРАФИЯ	104
1.	АВА, ОЙУМ	104
2.	АГНА, АГНАВА.....	106
3.	БЕРЗА, БАРЗА.....	108
4.	ЕСКА, ИСКЪР, ВИСКЯР.....	110
5.	ОРДЕШ-РОДЕ	114
6.	РОДОПА	114
7.	ТРОСМИС	115
IV.	Проект ПРАСЛАВЯНСКАТА ЦЪРКВА	118
V.	Проект ПРАСЛАВЯНСКИ БОЖЕСТВА	159
VI.	Проект БЪЛГАРОСЛАВИЯ.....	160
VII.	Проект (ПРА)БЪЛГАРСКИ ПЛЕМЕНА	162
VIII.	Проект ИМАЛИ ЛИ СА ТРАКИТЕ (ПРАСЛАВЯНИТЕ) ПИСМЕНОСТ?	166
	The Proto-Slavic Tribes. Part III (Л–Я).	
	The Proto-Slavic Church and Other Projects (Main Ideas).....	167
	ЛИТЕРАТУРА	168

І. ПРАСЛАВЯНСКИТЕ ПЛЕМЕНА

Ча ст ІІІ (Л – Я)

Основни тези за отделните племена. Те не обхващат целия материал, набелязан във фишовите, които са групирани по корени и производни племенни имена.

1. ЛЕЕИ (ЛАЛЕИ)

Племето ЛЕЕИ (Λαλαῖοι) е споменато само у Тукидид във връзка с похода на одриския цар Ситалк през 429 г. пр. Хр. към Халкидика и Македония. Сред племената, които одриският цар призовал за участие в похода, били и ЛЕЕИТЕ:

„Освен това Ситалк повдигнал и агрианите, лееите и други нему подвластни пеонски племена. Те били крайните народи на държавата му, тъй като тя се простирала до лееите и пеоните и реката Стримон, която извира от планината Скомбър и тече през страната на агрианите и лееите, гдето се започва вече областта на независимите пеони“ [Thuc., II, 96; ИТМ, 54–55].

Племето ЛЕЕИ е поставяно в района на Горна Струма (Д. Дечев). Неговото землище е определяно в съседство с агрианите, в западната част на Радомирското поле, докъм Трънско (Б. Геров). Племенното име се свързва с Елея (Aelea), пътна станция при дн. с. Беланица, Пернишко (В. Аврамов) [вж. преглед на мненията у Фол, Спир., I, 37–38].

Тук бих предложил корекция за формата на племенното име. Смятам, че при тази форма (използвана от Стефан Византийски) има натрупване на двугласни. Възможно е първата двугласна αι да е била всъщност αλ. Промяната е станала поради погрешно преписване. В такъв случай правилната форма на името ще да е била LALEI (Λαλαῖοι). Като остатък от това племенно име бих посочил два топонима от поречието на Струма.

1. Названието на планина ЛЮЛИН и на едноименното село в югозападните планински склонове. Допускам промяна в гласната на

корена LAL и добавяне на наставка -IN: LAL-IN > LOLIN > LULIN > LJULIN.

2. ЛЕЛЯНОВО, село в района на Кресна (Горноджумайско) [Кънчов, В. Пътеписи, 284]. Тук предполагам промяна в коренната гласна поради колебание А-Е (Ä) и добавяне на наставките -JAN и -OVO: LAL > LEL > LELJAN > LELJANOVO. При такава връзка със запазеното до днес планинско и селищно име землището на ЛЕЕИТЕ (ЛАЛЕИ) трябва да се е намирало между днешните градове Перник (Парнуста на агрианите – вж. част I) и Брезник, край западните склонове на Люлин и Вискяр.

Липсата на по-късни известия за племето бих обяснил с възхода на агрианите през IV в. пр. Хр. Последните наложили своята доминация по Горна Струма и поставили под свое върховенство съседното племе на ЛЕЕИТЕ (ЛАЛЕИ). По-късно в областта на Горна Струма се наложило присъствието на дентелети и меди.

Вероятно част от ЛАЛЕИТЕ са се запазили до времето на славянското заселване (VII в.). Като доказателство за това бих определил посочените по-горе топоними ЛЮЛИН и ЛЕЛЯНОВО. След VII в. названието на заварените от славяните местни жители ЛАЛЕИ (ЛЕЛЕИ) добило формата ЛЕЛЯНИ. Към основата LAL в началната форма била добавена обичайната раннославянска наставка за жителски и племенни имена -(J)ANI: LALJANI (LELJANI). Промяната в коренната гласна явно се дължи на колебание А-Е, породено от наличието на праславянския звук Ä.

Допълнителен довод за предложената коригирана форма LALEI (LELEI) намирам в названието на племето ЛЕЛЕГИ. ЛЕЛЕГИТЕ са споменати от Омир сред съюзниците на Троя. Ето част от описаното в *Илиада* нападение, организирано от Одисей срещу лагера на троянските съюзници (разказ на Долон):

„Що се отнася до стражите, за които питаш, юначе, никаква особена стража не защитава стана, нито го пази. Навред, гдето има троянски огньове, са будни тия, на които е възложено да стоят на стража. Обаче повиканите отдалеч съюзници спят. Защото те са оставили на троянците грижата да бдят, понеже техните деца и жени не са близо до тях. В отговор хитрият Одисей му рече: Как спят те сега: размесени ли с конекротителите троянци или далеч от тях? Кажи ми точно, за да зная. Тогава Долон, синът на Евмед, му отговори: И тъй аз ще ти

разказа и това свършено точно. До морето са разположени кари и криволъчки пеонци, също лелеги и кавкони, както и божествени пеласги, а към Тимбра са настанени ликийци и буйните мизийци, също конеборци фригийци и пеонци, бойци на колесници. Но защо ме разпитвате за всичко това? Та ако желаете да се вмъкнете в троянския стан, там настрана са скородошлите тракийци, разположени най-накрая от всички: между тях е цар Рес, син на Ейоней“ [Hom. II., 350–410; ИТМ, 9].

В разказа си за по-старите жители на Елада Страбон споменава ЛЕЛЕГИТЕ като обитатели на Беотия:

„Милетчанинът Хекатей казва за Пелопонес, че преди гърците го били населявали варвари. И както можем да заключим от преданието, току-речи цяла Елада в старо време е била населена от варвари. Пелопс довел народ от Фригия в тъй наречения по негово име Пелопонес, пък и Данай от Египет, а дриопи, кавкони, пеласги и други тем подобни заели земите отсам и отвъд Истмос. Атика завладели тракийците, като дошли там с Евмолп; фокидската Давлида завладял Терей, Кадмея създали финикийците, които дошли там с Кадмос, а самата Беотия населявали аони, темики и хианти, както казва Пиндар: „Някога назоваваха беотийците глигани“. Пък и варварският им характер личи и от някои имена, каквито са Кекропс, Кодрос, Айкрос, Котос, Дримас и Кринакос. Но тракийците, илирийците и епиротите и досега живеят в покрайнините на Гърция. Обаче по-рано били на брой повече, отколкото сега. Впрочем голяма част от сегашна неоспорима Гърция владее варварите: траките населяват Македония и някои части на Тесалия...“ [Strab., VII, 7, 1; ИТМ, 219].

„Беотия по-преди е била първоначално населявана от аони и темики, дошли от Сунион, а също от лелеги и хианти“ [Strab., IX, 2, 3; ИТМ, 219; за Беотия вж. Янакиева, С. Беотия].

Очевидно ЛЕЛЕГИТЕ са спадали към по-стар пласт на местното население в Беотия. Присъствието им сред съюзниците на Троя трябва да се разглежда в контекста на обстоятелството, че основната част от коалицията, подкрепяща Троя, е принадлежала към тракийския етнос. Представените от Омир съюзници на троянците са произхождали от области с тракийско население в Северозападна Анатолия (Мала Азия) и балканските земи. Съпоставено с етнографското описание на Беотия от Страбон, това обстоятелство дава основание да се мисли,

че ЛЕЛЕГИТЕ са били част от тракийския (трако-пеласгийски?) етнос или са били сродни с него.

Бих определил структурата на племенното име по следния начин: основа, съдържаща корена LEL, и наставка -EGI, получена вероятно от -EKI след озвучаване K > G: LEL-EKI > LELEGI.

2-1. ЛЕНЗИНЯНИ

Племето ЛЕНЗИНЯНИ е посочено от император Константин Багренородни (*За управлението на империята*). Смятам, че името произхожда от речното име ЛЕНГ. Река ЛЕНГ протича в дн. Югоизточна Полша. К. Багренородни споменава племето ЛЕНЗИНЯНИ при изброяването на източнославянските племена (в средата на X в.).

Структурата на името съдържа основа LENG > LENGI > LENZI и добавена сложна наставка -NJANI. Значение на името: 'жители по р. ЛЕНГ'. Племето се е формирало по поречието на р. ЛЕНГ. Началната форма е била без наставка – LENGI (LENZI). Смятам, че тя е запазена в унгарското (Lengye/Лендел) и в литовското (Lenki) название на поляците.

2-2. СИЛИНГИ, СЛЕНЗЯНИ

Германското племе СИЛИНГИ е споменато през II в. СИЛИНГИТЕ и АСТИНГИТЕ са двете водещи племена в племенната групировка на ВАНДАЛИТЕ. Името SILINGI може да се разглежда като съставено от основа SIL и обичайната наставка за германски племенни имена -INGI. СИЛИНГИТЕ са обитавали територията на дн. СИЛЕЗИЯ до изтеглянето на ВАНДАЛИТЕ от днешните полски земи. Смята се, че полското племе СЛЕНЗЯНИ е наследило земите на СИЛИНГИТЕ и е взело тяхното име. Според мен имената SILINGI и SLENZJANI имат друг произход – от речното име LENG (Източна Полша) и праславянската представка-предлог S(A) със значение 'от, до, при'. Начална форма – SALENGI > SELENGI, значение: 'жители до р. ЛЕНГ'. Това е името на праславянско племе, формирало се до р. ЛЕНГ през I в.сл.Хр. Племето се преселва от р. ЛЕНГ в дн. Югозападна Полша (СИЛЕЗИЯ). Там една част от племето се германизира – SELENGI > SILINGI. Други запазват праславянския си етнически об-

лик S(E)LENGI > SLENZI. През раннославянската епоха (VI–VIII в.) името добива форма с наставка -(J)ANI: SLENZJANI.

Германизираните SILINGI се обединили с АСТИНГИТЕ, които също може би са от праславянски произход (вж. част I), и създали голямото племе ВАНДАЛИ. Името на последните вероятно произлиза от праславянското ВАНТИ и се отнася за германизираните праславяни ВАНТИ (вж. част I).

3. ЛИДИ

Река ЛИДИЙ (Lydias), дн. Мъгленица, е ляв приток на Халиакмон, дн. Бистрица, която се влива в Солунския залив.

В западната част на Мала Азия през античността е съществувала държавата ЛИДИЯ (Lydia) със столица Сарди. Според Омир (*Илиада*) тези земи са били населявани от меони. Лидийският език се причислява към хетската група на анатолийските индоевропейски езици. Ранната елинска традиция свързва ЛИДИТЕ с мизи и фриги от дн. Северозападна Мала Азия. Данните за най-ранната лидийска династия (Хераклидите) са легендарни. Исторически засвидетелствани през VII–VI в. пр. Хр. са царете от династията Мермнади. Някои религиозни култове в ЛИДИЯ, както и могилните гробници я сродяват с тракийската традиция.

Тук бих желал да формулирам хипотезата за преселение на население от долината на р. ЛИДИЙ към Мала Азия, където се заселило в област, получила името ЛИДИЯ. Тези условно наречени ЛИДИ от поречието на р. ЛИДИЙ принадлежали към тракийската етническа общност. Довод за тази хипотеза е засвидетелстваното преселение към Мала Азия на други тракийски племена от този регион – бриги (фриги), чиято територия била съседна на поречието на ЛИДИЙ, тини, витини и др.

4. ЛИЧИКИ (ЛИЦИКАВИКИ), ЛИЧАНИ, ЗЛИЧАНИ

Имената на две славянски племена от полската и чешката група и на етнографска общност в Хърватия показват фонетична близост. Смятам, че тази прилика може да се обясни с произхода на названията от един и същ корен – ЛІКА. Родствеността на имената дава

възможност да се набележи разселване на славянски групи, произхождащи от обща начална територия.

В описанието на сръбската област Захлуме, което намираме у император Константин Багренородни, е отбелязано следното: „(Знай), че родът на анфипат и патриций Михаил, син на Вусевуца, архонт на захлумците, дошъл от некръстени поселници по река Висла, наричани личики (Личики), и се заселил на река, назована Захлума“ [С. Porph. De adm., 33; К. Багр. Об. упр., 150–151].

Очевидно назованите ЛИЧИКИ са обитавали земи в поречието на Висла през IX–X в. Названието ЛІСІКІ има структура на племенно име. То съдържа основа ЛІС и наставка -ІКІ. Като основа е послужило местното име (областно, речно, планинско?) ЛІКА. В племенното название ЛІСІКІ се е получил преход К > С (пред мека гласна). Следователно племенното име ЛІСІКІ означава ‘жители на (област) ЛІКА’. От разказа на император К. Багренородни става ясно, че обиталищата на ЛИЧИКИТЕ, т.е. тяхната област ЛІКА, трябва да се търсят в поречието на Висла. Л. Нидерле посочва речни и местни имена, производни от корена ЛІКА [Nied. Sl. st., II, 276].

В друг източник, отнасящ се към X в., е посочено славянското племе ЛИЦИКАВИКИ, което обитава земи, подвластни на полския крал. Хронистът Видукинд Корвейски отбелязва, че Вихман „в две сражения нанесъл поражение на крал Мешко, под чиято власт били славяни, които се наричат лицикавики (licicaviki)“ [Vid., III, 66].

Смятам за напълно приемливо отъждествяването на племената ЛИЧИКИ (К. Багренородни) и ЛИЦИКАВИКИ (В. Корвейски) [К. Багр. Об. упр., 384]. В случая става дума за едно и също племе с два варианта на племенното име. За произхода на названието ЛИЦИКАВИКИ са били давани различни обяснения [вж. пак там].

Според мен названието ЛИЦИКАВИКИ е производно от по-ранния вариант на името ЛИЧИКИ. Названието ЛІСІКАВІКІ се състои от основа ЛІСІКАV и наставка -ІКІ. Основата е получена от началната форма на племенното име ЛІСІКІ и наставка -AV(IA). ЛІСІКАV(IA) е имала значение на областно име и е означавала ‘област (земя) на ЛИЧИКИТЕ’. Вторично от това областно название с наставка -ІКІ е възникналото ново племенно име ЛІСІКАВІКІ, т.е. ‘жители на (областта) ЛИЦИКАВИЯ’.

Обобщавайки предложените дотук обяснения и възстановки, бих могъл да предположа, че славянското племе ЛИЧИКИ (по-късно ЛИЦИКАВИКИ) се е формирало в областта ЛИКА (по-късната ЛИЦИКАВИЯ), намираща се в поречието на Висла.

Главата *Разказ за тема Далмация* от съчинението на император Константин Багренородни *За управлението на империята* съдържа данни за заселването на хървати на Адриатическото крайбрежие: „И така, тяхната страна (на хърватите – Ч. Б.) била разделена на единадесет жупании, а именно... Техният боян владее Криваса, Лица (Лѣѣа) и Гуциска“ [С. Porph. De adm., 30; К. Багр. Об упр., 132–133].

В цитирания откъс се посочва, че хърватският бан (в текста боян) е владеел жупаниите Криваса, Лица и Гуциска. Жупанията Лица се отъждествява с днешната област Лика в Хърватия. Тази планинска област се намира в западната част на страната – името ЛИЧАНИ произхожда от областното име с добавена наставка -(J)ANI (при переход К > Ї). ЛИЧАНИТЕ оформят отделна етнографска група. Последната има сложен състав, който включва три слоя от заселници:

1. Хърватски старопоселенци, говорещи чакавски диалект
2. Православни власи
3. Буневци – католици [Мартынова, М. Ю. Хорваты, 58–60].

На изток от горнополабското племе чехи около Куржин се намирала територията на друго племе. През 995 г. чехите успели да наложат властта си над това племе (сведения на Кристиан Далимил и в по-късни източници) [вж. Nied. Sl. st., III, 195]. Името на племето е възстановено като ЗЛИЧАНИ, а на земята им – ЛИЦКО-ЗЛИЦКО. Смятам, че тези именни варианти произхождат от корен LIK(A):

1. LIK(I) > LIC(I) и наставка -KO > LICKO
2. Както LICKO, но с представка-предлог S ‘от’: S-LIKI > ZLIKI > ZLICI > ZLICKO
3. Основа LIK с наставка -ANI и представка-предлог S ‘от’: SLIK(I) > ZLICI > ZLIKJANI > ZLIČANI.

Значението на названието е ‘жители (от) ЛИКА’. В чешките земи се срещат топоними (речни, селищни названия), близки до това племенно име [вж. Nied. Sl. st., III, 219].

Представените данни за племената ЛИЧИКИ-ЛИЦИКАВИКИ (ЛИЧИКАВИКИ) (полски земи), ЗЛИЧАНИ (чешки земи) и ет-

нографската група ЛИЧАНИ (хърватски земи) ми дават основание да потърся връзка между тях, дължаща се на общ произход и последвало разселване. Съгласно тази хипотеза в северозападните полски земи през V–VII в. е съществувала област (река?) с името ЛИКА. Местните жители ЛИКИ са влизали в праславянската и раннославянска групировка на ВАНТИ-ВЕНЕДИ. При раздвижването, настъпило към началото на VII в. в трите раннославянски племенни групировки, част от жителите на ЛИКА се включили в преселението на юг.

Едни от тях се отправили към горното поречие на ЛАБА (ЕЛ-БА), където се заселили до племето ЧЕХИ. Това били ЗЛИЧАНИТЕ от ЛИЦКО-ЗЛИЦКО. Те запазили своята самостоятелност до края на X в.

Друга част от ЛИКИТЕ се придвижили заедно със сърбохърватските племена към западните балкански земи. Те се установили в западната част на територията, заета от хърватите. Тяхната област запазила името от венедската прародина – ЛИКА. Племенното име до било формата LIČANI с наставка -ANI и промяна К > Ї.

Допълнителен довод за такова разселване на ЛИКИ от венедските земи към чешките и хърватските области намирам в съдбата на сродни племена – ДУЛЕБИ (чешки, словенски) и самите ХЪРВАТИ (балкански, чешки). Очевидно преселението от венедските земи към Лаба и Балканите се е извършвало съвместно със съюзили се племена.

Останалите в началната област ЛИКА жители формирали племе, влизащо в полската племенна група. През IX в. това племе било известно с названието ЛИЧИКИ (по данните у К. Багренородни). По-късно, през X в., срещаме производния вариант на името – ЛИЦИКАВИКИ (ЛИЧИКАВИКИ?), а областта ЛИКА може би е имала вторично название ЛИЦИКАВ(И)Я. Тогава ЛИЧИКИТЕ-ЛИЦИКАВИКИ се намирали под властта на полския крал Мешко.

5. ЛУГИ, ЛУЖИЦИ

В началото на изложението ще представя група антични топоними от праславянските земи, които съдържат корена LUGI (варианти LONG, LOG, LAG):

1. ЛУГИНОС (Λύγινος). Описвайки похода на Александър Велики срещу трибалите през 335 г.пр.Хр., Ариан споменава река ЛУГИНОС (ЛИГИНОС) – Λύγιμος ποταμός. Край тази река македонската войска се сблъскала с трибалите:

„А той (Александър Велики – Ч. Б.), след като превалил върха, тръгнал напред през Хемус против трибалите и пристигнал до реката Лигин, тая река отстои от Истър в посока към Хемус на три дни път“ [Arr. Anab., I, 2, 1; ИТМ, 301; Izvoare, I, 581–582].

Изследователи са отъждествявали ЛУГИНОС с различни реки: Нишава, Малък Искър [Георгиев, В. Походът, 8–10], Росица, Янтра, Камчия [вж. преглед на мненията у Йорданов, К. Политическите, 114–115]. В настоящото изследване племенната територия на трибалите е определена в земите между поречията на Искър и Огоста [вж. тук]. С оглед на това обстоятелство за мен най-приемливо е отъждествяването на ЛУГИНОС с Малък Искър – десен приток на Искър. Малък Искър извира от Етрополската планина и се влива в Искър при дн. гр. Роман. Неговото поречие образува географски обособен район – дн. Ботевградско. Възможно е жителите от поречието на ЛУГИНОС (Малък Искър) да са формирали малка племенна структура, подчинена на трибалите през VI–III в.пр.Хр. От този район са известни следните днешни топоними: 1) село Лъджене, Ботевградско; 2) местност Лага, Ботевградско; 3) местност Лъжовица, до с. Кунино, Врачанско [Миков, В. Имена, 204].

Смятам, че речното име LUGIN е съставено от корена LUG и наставката -IN. Последната се среща и в други речни названия от праславянските земи – Orosin(es), Ergin(os).

2. ЛУГОС (ЛИГОС) – Lygos. Плиний Стари: „... нос Хрисеон Керас (Златен рог), гдето е Византион, свободен град, по-рано наричан Лигос (Lygos)“ [Plin. N. h., IV, 11, 40–50 ; ИТМ, 267].

У Ал Идриси (XII в.) е посочено названието ИЛУГИС, ЛОГИ, отнасящо се за околностите на Константинопол (Бизантион) – нелокалиризиано [Кендерова, С., Б. Бешевлиев]. В настоящото изследване е показано, че Византион е бил основан от БИЗАНТИ, т.е. БУЗИ – крайници, чието име било запазено в названието на селището [вж. част II]. Изглежда, местността, в която бузантите са издигнали своето селище, на техния език се е наричала ЛУГ (Lygos). Така може да се обясни сведението на Плиний Стари за началното име на Византион,

а също и данните на Ал Идриси за местност (I)LUG(IS), LOGI до стария Бизантион (Константинопол).

3. ЛОНГИНОПАРА (vicus Longinopara) – название на селище от надпис, открит в Глава Панега [**Detsch. Spr.**, 277]. Селищното име е определено като произхождащо от латинското лично име Longinus [пак там; **Беш. Им.**, 70]. Съставката пара ‘село’ навежда на мисълта, че и първата част на названието може да е от тракийски произход. Смятам, че това може да е название LONGIN, състоящо се от корен LONG и наставка -IN (срв. по-горе ЛУГИН).

4. Местност ЛУГЕОН (Λύγεον) до античния Тергесте (дн. Триест, Италия). Страбон: „Също така и от гр. Тергесте, село на карните, има проход през Окра, към блатисто място, което се нарича Лугеон“ [**Strab.**, VII, 5, 2; **Izvoare**, I, 245–247].

Това название е от региона на п-в Истрия и областта Венетия, където се срещат и други местни имена, които могат да се определят като тракийски (праславянски). От особено значение е, че тук името ЛУГЕ се отнася за блатиста местност. Това пояснение позволява да се разбере смисълът на корена LUG, който, както ще видим по-нататък, е природо-географски термин, запазен и в славянските езици.

5. ЛУГИОНЕ – лагер с разположена в него кохорта, провинция Долна Панония, дн. Дунасекъ, обл. Бараня, Унгария. Името се среща в надписи и в следните извори:

1. Λουγίωνον [**Ptol.**, II, 1, 5, 3]
2. Lugione [It. Ant., 244, 2]
3. Lugione [Tab. Peut.]
4. Lugione [Geogr. Rav., 220, 7]
5. Lucione [Cod. Iust., IX, 20, 10–11].

Лагерът ЛУГИОНЕ е бил построен на блатистия десен дунавски бряг [TIR, L-34, 75]. В южната част на областта Бараня (Хърватия), заемаща междуречието Драва-Дунав се намира дн. гр. Луг. Околностите на града са заблатени. Очевидно римският лагер, издигнат през I в.сл.Хр. за охрана на дунавския лимес, е запазил името на завареното селище (местност?). Това название произлиза от корена LUG.

6. ЛОНГИАНА (Λουγιάνα) – кастел в Ремесианската област [**Proc. De aed.**, IV, 4, 1–3; ИТМ, 438].

7. ЛОНГИАНА (Λουγιάνα) – крепост, намираща се вероятно на дунавския бряг между устието на Тимок и Бонония (Видин) [**Proc. De**

aed., IV, 6; ИТМ, 440]. Според В. Бешевлиев названието LONGIANA произлиза от латинското лично име LONGIUS с добавена наставка -IANA [Beš. Prok., 111]. Смятам, че тук може да се отбележи и друга възможност – селищното название да произхожда от корена LONG, вариант на LUG, съдържащ носовка при колебание O-U.

8. Племе БРИТОЛАГИ (Βριτολάγαι). Клавдий Птолемей: „А морският бряг от най-северното устие на Истъра чак до устието на реката Бористен и земята навътре чак до реката Хиерас се населява от хариите, които дохождат под сарматските тирагети и от бритолагите, които дохождат над певкинците“ [Ptol., III, 10, 7; ИТМ, 351].

Племето БРИТОЛАГИ най-често се приема от изследователите за келтско. Като довод се привеждат селищни названия от този регион, определяни като келтски. Съществува и мнение за неточна форма на племенното име вследствие на обръщане: BRITOLAGI вместо BRITOGALI. Коригираният по този начин вариант основателно може да бъде съотнесен към келтите, наричани и ГАЛИИ. В настоящата работа беше предложено и друго обяснение – произход на (O)GALI от корена A(N)GAL-A(N)GLA [вж. част I, II-9].

За формата BRITOLAGI у Кл. Птолемей тук бих представил следното тълкуване. Името е двусъставно. Първата част BRIT(O) според мен произлиза от вариант на речното име ПРУТ [за това название вж. тук]. Втората част LAGI може да се изведе от праславянския корен LAG, вариант на LUG. На тази основа названието придобива смисъл ‘ЛАГИ край (река) БРИТ’. Следователно става дума за гетско племе, обитаващо долното поречие на Прут. Това обяснение напълно се съгласува с географското описание на Кл. Птолемей. В последното БРИТОЛАГИТЕ са поставени между Хиерас (Серет), дунавската делта и морския бряг, т.е. племето попада в зоната, през която тече БРИТ (Прут).

9. Река ОЛГАНОС (Ὀλύανος) – приток на река Халиакмон в областта на планината Бермий [St. Byz., 452, 1]. Като успоредици на речното име ОЛГАН(ОС) са посочвани *лит. valgs* (влага), *стбълг. вългъкъ* [Detsch. Spr., 340 и цит. лит.].

Смятам, че речното име OLGAN е съставено от корена OLG и наставката -AN. Самият корен OLG може да се оцени като по-ранен вариант на LOG, преди извършването на ликвидна метатеза: OLG > OLOG > LOG. От своя страна LOG поражда формата LUG поради ко-

лебание O-U. Така названието OLGAN следва да се определи етимологично като съдържащо по-стара форма на корена LUG.

10. Селищно име ЗИЛУЗА (*Zυλουζα) е възстановено от формата κωμῆτε Ζυλουζενυ в надпис от с. Омурово, Чирпанско [Mih. IGB, III, 1, No 1535]. В. Георгиев обяснява названието ZULUZA (ZILUZA) със значение ‘зад мочура’, рус. за лужей [Georgiev, V. 1967].

Приемайки това тълкуване, ще добавя, че в такъв случай името е съставено от представка-предлог ZU (ZI), отговаряща на рус. за ‘зад’, и LUZA, дума, съвпадаща с рус. лужа ‘локва, мочур’. LUŽA е производна дума от корена LUG при преход G > Ž.

Обобщавайки направения анализ на представените дотук антични местни названия, мога да обособя следните варианти на заложения в тях корен:

1. LUG – LUGINOS, LUGOS, LUGIONE
2. LONG – LONGINOPARA, LONGIANA (два пъти)
3. OLG – OLGANOS
4. LAG – BRITOLAGI
5. LUZA (LUŽA?) – ZILUZA.

Смятам, че фонетичното развитие е протекло в следната последователност:

ALG > LAG > LOG > LONG; LOG > LUG; или ALG > OLG > LOG.

Значението на всички тези коренови варианти като думи е сходно: ‘влажно, блатисто, мочурливо място’. Следователно това са разновидности на праславянски природо-географски термин, отнасящ се за често срещана природна дейност.

Нека видим дали така възстановеният праславянски природо-географски термин има съответствия в славянските езици.

Стпол. ług ‘блато, мочурище’; кашуб. ług ‘блато’ от прасл. *lugъ.

Стбълг. лужа; срхр. лужа; словен. lūža; рус. лужа; укр. лужа; чеш. louže; стчеш. lúže; луж. luža; полаб. läuza; лит. liūgas ‘блато, локва’ [БЕР, III, 489].

Бълг. лъг – 1) ливади, ниско, влажно място; 2) сечище с храсти и дънери; мн. ч. лъгове, лъзи; стбълг. лжгъ; местни имена: Лъгът, Лъжето, Ланга, Лонг, Лънгаица, Лънга; срхр. лўг ‘гора, горичка’; словен. lōg ‘горичка, крайречна низина’; рус. луг ‘ливада’, диал. крайречна наводнявана низина; укр. лўг ‘ливада’, диал. крайречна гора; стчеш. luh ‘горичка, ливада в долина’, словаш. luh ‘горичка, крайречна го-

ричка'; *пол.* łag, łeg 'ливада край река, *диал.* тресавище'; *стпол.* łag, łeg 'ливада, пасище край гора или река, мочурище, тресавище'.

Рус. ляга 'локва, вир, мочур'

Стпол. ług 'блато, мочур'

Ирл. lugas, luga 'мочур'; *дат.* lung 'мочурлива земя' [БЕР, III, 536].

Бълг. диал. луг 'поляна, пасище' (Северозападна България, Трънско); 'място между две реки' (Царибродско) [БЕР, III, 485].

Бълг. диал. лужак 'блатисто място' [пак там].

Представените думи в славянските езици фонетично се делят на следните варианти: 1. LUG; 2. LUŽA; 3. LONG; 4. LAG; 5. LÂG; 6. LANG; 7. LÂNG; 8. LENG; 9. LUH; 10. LJAG; 11. LOŽA.

Всичките варианти се извеждат от обособените по-горе пет разновидности на корена, заложен в античните топоними. Вижда се, че и смислово славянските думи съответстват на тези от античните названия. Следователно може да се приеме, че този природо-географски термин, разчетен в тракийската топонимия, е продължил да съществува в славянските езици.

Вариантите на този природо-географски термин са широко представени в славянската топонимия:

1. Λάγυα – села в Леринско и Костурско [Vasmer, M. Griech., 193], Λοῦγα (Пелопонес), Λουζι (Коринт), Λουζιανη (Кожанско) [пак там, 125], Πριλόγγος [Типик на Бачковския манастир].

Лъжене, Лъжани, Лъжени – 13 села в българските земи [Займов, Й. Заселване, 149]; местности: Големи лъг, Лъго [Михайлова, Д. Берковско, 104]; Луг (Трънско) [БЕР, III, 485], Лангица (Асеновградско) [Делирадев, П. Тракия, I, 132].

2. Лужане – 1453 г., селище на р. Прут [DRH, II, No 36]; р. Луга в басейна на р. Волхов, Северна Русия; р. Луг в басейна на р. Велика Морава (Сърбия); Лужане (Полша), Podlužany (Словакия) [Займов, Й. Заселване, 149].

Представените названия съдържат следните варианти на формирация корен: 1. LAG; 2. LÂG; 3. LANG; 4. LONG; 5. LUG; 6. LOŽ; 7. LUŽ; 8. LENG. Ако сравним тези варианти с разновидностите на основния корен в местните имена от античната топонимия, можем да установим пълна приемственост. Приемственост съществува и по отношение на смисъла на тези названия. Последните се отнасят за един

и същ тип природо-географска среда: влажни, блатисти места; равни поляни с ниски храсти; горички. Смятам, че тези данни трябва да се добавят към доказателствения материал за приемствеността между тракийските езикови остатъци и формиралите се по-късно славянски езици.

По отношение на основния проблем в настоящото изследване – племенните структури, трябва да отбележа, че както беше показано, изглежда, варианти на термина LUG са залегнали в имената на две такива формирования – БРИТОЛАГИ (по Долен Прут) и може би незасвидетелстваните в извори ЛУГИ (по ЛУГИНОС, дн. Малък Искър). В хронологичен ред следващият кръг от проблеми се отнася за съдбата на този термин в новите обиталища на тракийските изселници през I–V в. В този контекст се оказваме изправени най-напред пред проблема за племенната общност на ЛУГИТЕ (ЛУГИИ) отвъд Северните Карпати в днешните полски земи. Данни за тях се съдържат в източници от I–IV в.

1. ЛУГИИ (Λουγίοι) [Strab., VII, 1, 3]. Страбон (63 г.пр.Хр. – 19 г.сл.Хр.) споменава ЛУГИИТЕ във връзка с възхода на маркоманското обединение по времето на Марбод. Той нарича ЛУГИИТЕ голям народ. Страбон е завършил съчинението си *География* през 18 г.сл.Хр. Това е първото сведение за ЛУГИИТЕ и тяхната територия по това време (първите години на новата ера) се търси в Силезия и по река Одер (Югозападна Полша) [TIR, M-33, 53].

2. ЛУГИИ (Lugii) [Tac. Germ., 43, 2–3; 44, 1; Ann., XII, 29–30]. Според Тацит ЛУГИИТЕ са заемали земи до свевите. Тяхната общност се делила на малки племена: харии, хелвекони, маними, хелисии, наханарвали.

3. ЛУГИ (Λοβύροι) [Ptol., 2, 11, 10]. Клавдий Птолемей назовава като лугийски племена омани, дидуни и бури.

4. ЛУГИИ (Λουγίοι) [Dio Cass., LXVII, 5, 2].

5. ЛОНГИОНИ [Zos., I, 67, 3]. Зосим нарича ЛОНГИОНИТЕ германско племе и ги споменава във връзка със събития от края на III в.

6. ЛУПИОНИ (ЛУГИОНИ) САРМАТИ (Lupiones Sarmate) [Tab. Peut., VI, 4–5]. На Певтингеровата карта надписът Lupiones Sarmate е поставен западно от названието венеци-сармати. Корекцията Lugiones е предложена от Л. Нидерле [Nied. Sl. st., III, 29].

Смята се, че ЛУГИИТЕ са били включени в племенното обединение на вандалите [TIR, М-33, 53 и по. лит.]. От IV в. вече не се срещат сведения за тях.

Произходът и етническата принадлежност на ЛУГИИТЕ и до днес са предмет на спорове сред изследователите. За името ЛУГИИ са предлагани различни етимологии – келтска, германска, илирийска, славянска [вж. Lowm. Rozz., I, 192–198]. В различни варианти така е определян и етническият им облик [вж. СДПИС, I, 78–79].

Изворите представят ЛУГИИТЕ като германско племе (Зосим) и сармати (Певтингеровата карта). Тезата за славянска принадлежност се опира на предположение за връзка на името ЛУГИИ с корена *leg, lag, lug* (1. блато, мочур; 2. ливада край река; 3. горичка, храсталак) в полски език (вж. по-горе). Както видяхме в етимологичния преглед, сродни думи съществуват в ирландски (келтска езикова общност) и в датски език (германска езикова общност).

Тук бих искал да подчертая обстоятелството, че оценката за славянска принадлежност на ЛУГИИТЕ стъпва върху общата теза за прикарпатска прародина на славяните. Затова са правени и опити да се съотнесат ЛУГИИТЕ към по-ранни археологически култури в днешните полски земи. Настоящото изследване обосновава друга теза за произхода на славяните: потомци на изселници от тракийските земи. Как изглежда проблемът за ЛУГИИТЕ в светлината на тази теза? Самият проблем има два аспекта – езиков и историко-събитийен. Тук оставям настрана археологическите данни.

В изворите името на ЛУГИИТЕ е представено по следния начин: LUGII (Страбон, Тацит, Дион Касий); LUGI (Клавдий Птолемей); LONGIONI (Зосим); LUGIONI (Певтингерова карта). Очертават се два варианта на корена: 1. LUG; 2. LONG. Тези два варианта имат точни съответствия сред вариантите на корена LUG, засвидетелстван чрез топоними в тракийските земи. Следователно в езиков аспект няма пречка да се потърси връзка между ЛУГИИТЕ в днешните полски земи (Силезия) през I–IV в. и тракийските земи от предримската епоха.

Друг момент е определянето на ЛУГИОНИТЕ като сармати на Певтингеровата карта. Такова етническо определение е посочено и за венедите, а в настоящата работа беше показано, че то е използвано и за племената грайки, аргараганти и лимиганти (вж. част I и II). По този начин източникът на информация най-малкото разграничава

ЛУГИОНИТЕ от германските племена. С други думи, това обстоятелство идва в подкрепа на тезата за славянска принадлежност на ЛУГИИТЕ.

Тук следва да се вземе отношение към данните за малките племена, определени като лугийски у Тацит и Клавдий Птолемей. Какъв етнически произход имат те? Съществува ли отделно племе ЛУГИИ, което ръководи племенния съюз от малки племена, или названието ЛУГИИ е надплеменно (макроетноним) за общността? Възможно ли е тази племенна общност да е била създадена от тракийски преселници, установили се в днешните югозападни полски земи след римското завладяване на южнодунавските територии през периода 29 г.пр.Хр. – 15–46 г.сл.Хр.?

Засега ще се спра само на последния проблем. Страбон определя общността на ЛУГИИТЕ като голям народ и това се отнася за последните години на I в.пр.Хр., когато тази общност попада под върховенството на маркоманите начело с Марбод. За начало на първата изселническа вълна от тракийските земи следва да приемем походите на М. Л. Крас през 29–28 г.пр.Хр. Тези походи засегнали и поречието на ЛУГИНОС (Малък Искър).

Струва ми се, че очерталият се период от близо 30 години е недостатъчен за осъществяването на преселение на траки в дн. Силезия и създаването от тях на голяма общност, включваща малки племена. Последните или са били заварени, или са съставлявали част от тракийските преселници. Проблематиката около тези племена, назовани от Тацит и Кл. Птолемей, изисква отделни разработки и тук не мога да предложа анализи в тази посока.

Смятам, че предположението за тракийски произход на ЛУГИИТЕ в дн. Силезия засега не може да събере необходимите достатъчно убедителни аргументи. За мен въпросът за произхода на тази общност остава открит. Настоящият анализ добавя и хипотезата за тракийски произход към досегашните версии за германска и келтска принадлежност. Хипотезата за илирийска етимология на името ЛУГИИ се припокрива с представената тук хипотеза, ако имаме предвид, че става дума за общ корен LUG от балканските земи. Възможни са и варианти за смесен състав на ЛУГИЙСКАТА общност. Така отново се изправяме пред проблема за едноименни племенни структури с различен произход.

Точно в такъв план стоят и въпросите около формирането на славянското племе ЛУЖИЦИ (ЛУЖИЧАНИ). Първият момент се отнася за тяхната племенна територия. Тя съвпада с региона, обитаван от общността на ЛУГИИТЕ през I–III в. Второто обстоятелство, говорещо за приемственост, касае племенното име.

Племето ЛУЖИЦИ е споменато в източници от IX–XII в. (Баварски географ, Видукинд Корвейски, грамоти на германските императори и папски документи). В тях племенното име е представено, както следва: Lunsizi, Luzici, Lusici, Lucizi, Lucize, Lusiki, Lusiti, Luzizi pagus, provincia Luzica, Lusitia, Lunsizani [Nied. Sl. st., III, 121]. Средища на ЛУЖИЦИТЕ са били селищата Niempsi (Niemtzsch), Triebus (Trebbus), Jarina (Grrenberg), Liubochoni (Lubochow). Към лужишката територия били присъединени земите на съседните милчани. ЛУЖИЦИТЕ заемали левобрежието на Горна Одра (Одер). На запад те граничели с полабските племена нижици и нелетичи, на юг с милчаните, на север със спревани и на изток с жаровани и дедошани [пак там].

По отношение на проблема за произхода на славянското племе ЛУЖИЦИ тук ще отделя място само за анализ на племенното име. Вариантите, записани в изворовите текстове, показват, че името е формирано от основа LUG и LUNG с добавена наставка -ICI, -IKI, -IZANI, при което се е получил преход G > Ž: LUGI > LUGICI > LUŽICI; LUGI > LUGIČANI > LUŽIČANI. Същите две основи формират и вариантите на племенното име на ЛУГИИТЕ. Следователно приемствеността е не само териториална, но и по отношение на племенното название. От друга страна, двете основи LUG и LUNG присъстват и в тракийските названия. Следователно хронологията по отношение на корена LUG-LUNG изглежда така:

1. LUG-LUNG (племе LUGI?) – в тракийските земи до I в. пр. Хр.
2. LUG-LUNG (племе LUGII) – по Горен Одер, I–III в.
3. LUG-LUNG (племе LUŽICI) – по Горен Одер, IX–XII в.

Редица изследователи свързват съдбата на ЛУГИИТЕ след III в. с общността на вандалите и тяхното водещо племе силинги [вж. TIR, M-33, 53 и пос. лит.]. Предложената в настоящото изследване хипотеза за формирането на вандалската общност с участието на праславяни (вж. част I) ме насочва към подобен подход и спрямо ЛУГИИТЕ. Възможно е общността на ЛУГИИТЕ да е включвала германска и

праславянска етническа съставка. След изтеглянето на германските племена през II–IV в. от днешните полски земи праславяните ЛУГИИ останали в старата племенна територия. Това се случило и с другите тамошни праславянски племена от групировката на вантите (венеди). През V–VIII в. племенната структура на ЛУГИИТЕ добила нови варианти на названието си – с наставки -ICI, -IČANI, характерни за раннославянския период: LUŽIZI (LUNŽICI), LUŽIČANI. С тези варианти на племенното име те са били регистрирани в източниците от IX–XII в.

6. ЛУКА (ЛОНКА, ЛЪКА), ЛУЧАНИ

Събрани са топоними, съдържащи корена LUNK, LUK, LĀK. Потърсена е връзка с чешкото племе ЛУЧАНИ и други славянски топоними, произлезли от тези корени. Думата е запазена в славянските езици със значение ‘място край река, речна извивка/речен завой’.

7. ЛЯХИ

Названието ЛЯХИ (ЛЕХИ), отнасящо се за поляците, е разпространено сред съседните народи. Смятам, че то произлиза от името на праславянско (гетско) племе, преселило се през II в. в днешните полски земи. Река ЕЛХОВ (дн. ИЛФОВ, Пфов) – долното течение на река Дъмбовица, която протича в дн. Мунтения и се влива в Дунав.

При изворите на реката се намира планинският дял ЛЕХОТА, част от Южните Карпати. Двете названия показват ликвидна метатеза ЕЛН > ЛЕН. Първоначалното име на гетското племе, обитавало поречието на р. ЕЛН(А), е било ЕЛХИ (ЕЛНІ). По-късно, през VII–X в. речното име е получило наставката -OV. При римското завоевание през 101–106 г. част от ЕЛХИТЕ се придвижили по Прут и Днестър до днешните полски земи и станали част от племенната общност на праславяните ВАНТИ-ВЕНЕДИ. През VI–VIII в. името на ЕЛХИТЕ се променило – ЕЛНІ > ЛЕНІ. Колебанието А-Е показва наличие на праславянския звук Ā. Племенното име ЛЕХИ-ЛЯХИ става название на поляците у съседни народи. Събрани са топоними, показващи разселване на ЛЯХИ-ЛЕХИ сред южните славяни през VII в.

8. МАДУАТЕНИ

Племето МАДУАТЕНИ е споменато от Тит Ливий във връзка с преминаването на римската войска, водена от Гней Манлий Вулзон, през Тракия на връщане от Мала Азия през 188 г.пр.Хр. МАДУАТЕНИТЕ заедно с КЕНИ, АСТИ и КОРАЛИ (т.е. корпили) нападнали римляните близо до долното течение на Хеброс.

Смятам, че това племе, както показва името му, трябва да се свърже с град МАДИТОС (МАДУТОС) на Херсонес и с р. МАДИТ на отсрещното малоазийско крайбрежие, която се влива в Пропонтида (Мраморно море). Това племе явно е обитавало две области – в поречието на р. МАДИТ (в Мала Азия) и на отсамния бряг около град МАДИТОС. Името на племето е формирано от речното име с наставка -ENI.

9. МАКЕДОНИ

В сведението за заселването на македонските племена в областта Ематия се говори за по-стари, същински МАКЕДОНИ, които явно са били заварени от новите заселници. Този момент от описанието, както и предлаганото от мен обяснение за произхода на племенното име ми дават възможност да предложа друг поглед към етническият облик на Ематия преди VII в.пр.Хр.

Смятам, че по-старите, същинските МАКЕДОНИ, жители на Ематия, са били местно тракийско (праславянско) племе. Името МАКЕДОНИ принадлежи към типа тракийски племенни имена, съдържащи съставката DONI-TONI – ситони, мигдони, крестони, едони, бистони. Тези племена са групирани по Северното Егейско крайбрежие от областта Ематия до устието на р. Нестос. Името МАКЕДОНИ принадлежи към този тип имена и според мен то може да се изведе от областното название ЕМАТИА (споменато от Омир), към което е била прибавена съставката DONI: ЕМАТЕ-DONI > МАТЕДОНИ (изпадане на началната гласна) > МАКЕДОНИ (преход К > Т, срв. *бълг. диал.* цвете-цвеке, братя-бракя). Следователно името е било формирано по същия начин като КРЕСТОНИ, ЕДОНИ, БИСТОНИ – от речно или от областно име. Възможно е областното име ЕМАТИЯ да произлиза от названието на тамошна река.

Предложеното обяснение за тракийския произход на племенното име МАКЕДОНИ води към предположение за същия произход и етническа принадлежност на по-старите, същинските МАКЕДОНИ, заварени от придошлите племена. Племената, които се изселили в началото на VII в. от областта Орестида, завладели земите на тракийските племена пиери и ботиеи, които влизали в очертаванията на ЕМАТИЯ. Новодошлите племена, които имали северногръцки (епиротски) и илирийски произход (аргеади), заели и земите на тракийските МАКЕДОНИ в ЕМАТИЯ. Именно на това се дължи липсата на сведения за изселването на тракийските МАКЕДОНИ на изток като съседите им ботиеи, пиери и други племена.

Придошлите заселници, водени от Теменидите, заели земите на тракийските племена между Пеней и Аксий. Те приели името на местното тракийско племе МАКЕДОНИ, т.е. това име не е донесено от началните земи на преселниците в Северен Епир и Орестия (най-горното течение на Халиакмон, дн. Бистрица).

Имам опасенията, че предложената тук хипотеза за съществуването на тракийско племе МАКЕДОНИ, чието име е било заето от гръкоезичните племена, настанили се в Ематия, може да предизвика спекулации от страна на историците в Скопие.

10-1. МАРГУС, МОРАВА

Река Велика Морава е десен приток на Дунав в дн. Сърбия. Тя събира водите на Сръбска Морава и Българска Морава. Най-ранното споменаване на този дунавски приток се намира в описанието на Херодот. Той посочва речните имена АНГРОС и БРОНГОС. Днес е прието отъждествяването на АНГРОС със Сръбска Морава и на БРОНГОС с Българска Морава.

Според мен названието АНГРОС (АНГРА) се отнася за Българска Морава (вж. част I). БРОНГОС трябва да се съотнесе към дн. Сръбска Морава. По-късни варианти на това име са БАРГОС и МАРГОС. Смятам, че античното название на Сръбска Морава се е развило по следния начин.

То е възникнало от праславянската дума ВАРА 'река' с наставка -КА > -ГА: ВАРКА > ВАРГА. Вариантът у Херодот, макар и

по-ранен, е фонетично променена форма на BARGA след метатеза и поява на носовка: BARGA > BRAGA > BRANGA > BRONGA.

По-късно след промяна в началната съгласна В > М се появява вариантът MARGA: BARGA > MARGA. Изглежда, в един по-ранен период названието АНГРА се е отнасяло и за течението след сливането с БАРГА, т.е. дн. Велика Морава (вж. част I – планината АНГУР). По-късно названието МАРГА се е наложило за Велика Морава и за десния ѝ приток АНГРА.

Речното име MARGA е претърпяло следното развитие: MARGA > MARHA > MARA (изпадане на H). С добавяне на наставката -AVA се е получила днешната форма MARAVA > MORAVA.

Смятам, че южнодунавската MARGA е имала още един вариант на името – с наставка -AR : MARHAR и по-ранен MARGAR (срв. АР-КА-АРКАР, АЛТА-АЛТАР, ДУНА-ДУНАР – за Дунав). Основание за тази хипотеза намирам в названието на МОРАВЦИТЕ от Великоморавия – MERHARI, MERHENI.

10-2. МОРАВИЯ

Река МОРАВА е ляв приток на Дунав в дн. Източна Чехия (Моравия). Смятам, че името на реката е донесено от преселници от южнодунавската MARHA-MAR(AVA).

Севернодунавската МОРАВА е имала варианти на името MARAVA, MARVA и MARHAR. Последния вариант извеждам от вариант на етнонима МОРАВЦИ – МЕРХАРИ, МЕРХЕНИ.

В писмените източници, отнасящи се за Великоморавия, се говори за две Моравии. Това даде основание на Имре И. Боба да поддържа тезата, че Великоморавия се е намирала не на север от Дунав, а около Велика Морава в дн. Сърбия. Без да вземам отношение към представените аргументи, приемам, че Великоморавия е заемала севернодунавските земи около р. МОРАВА. Възможно е обаче около южнодунавската Велика Морава през VIII–X в. да е съществувала област, носеща речното име, т.е. друга, втора МОРАВИЯ.

Някои данни от Беломорското крайбрежие между устията на Струма и Марица ми дават основание да предположа съществуването през VII–X в. и на трета МОРАВИЯ.

Българомахамеданското население между южнородопските хребети и беломорския бряг е наричано МЪРВАЦИ. Смята се, че наименованието, което се среща на запад до Струма и на изток до Странджа, се отнася за въглищарите, производители на дървени въглища в тамошните гори. Името произлизло от думата *мърва* 'въглищен прах', с който били посипани въглищарите. Смятам, че името МЪРВАЦИ може да се изведе от вариант на името МОРАВА (севернодунавска, чешка) – MARVA с наставка -ACI. То е вариант на етнонима MORAVCI: MARVACI > MÂRVACI.

Следователно беломорските МЪРВАЦИ са наследници на преселници от р. МОРАВА, които в началото на VII в. се установили на Беломорското крайбрежие между Струма и Марица.

Северно от Солун се намира българското село МОРАВА.

Така областта на беломорските МАРВАЦИ (МОРАВЦИ) може условно да се нарече трета „Беломорска МОРАВИЯ“.

Според предлаганата от мен хипотеза, движението на преселници между трите МОРАВИИ във времето е изглеждало така:

При римското завоевание част от населението по р. МАРГА (дн. Велика Морава) се преселило отвъд Дунав. Тези МАРГИ (МАРХИ, МАРХАРИ, МАРИ при развитие G > H > Ø) са били траки (праславяни) или илири, или може би смесени траки, илири и келти (скордиски). Те се установили около севернодунавския приток (дн. Морава), който получил названието на реката в прародината – МАРХА-МАРА, МАРХАР, по-късно МАРАВА, МАРВА, МОРАВА. Така се формирала областта МОРАВИЯ, в която през IX в. е съществувала държавата ВЕЛИКОМОРАВИЯ, унищожена при маджарското нахлуване след 896 г.

Възможно е при славянското заселване на Балканите да е имало връщане на част от севернодунавските моравци към старите земи около Велика Морава в дн. Сърбия. Така през VII в. от смесени славянски заселници възникнала втората МОРАВИЯ около градовете МОРАВИСК и МОРОВИЗД на дунавския бряг.

Възможно е част от севернодунавските МОРАВЦИ да са продължили на юг до Беломорското крайбрежие. Там се оформила племенната общност на МАРВАЦИТЕ (между устията на Струма и Марица). Тяхната земя условно наричам „трета“ МОРАВИЯ (беломорска).

10-3. За светите братя Кирил и Методий и трите МОРАВИИ

Проблемът за двете МОРАВИИ и местоположението на ВЕЛИКОМОРАВИЯ в изследването на И. Боба е преплетен с великоморавската мисия на св. св. Кирил и Методий.

В настоящото изложение този проблем добива друго измерение. Той отива по-назад във времето и се свързва с обстоятелството, че двамата братя са родени в Солун, т.е. в съседство с очертаната тук Беломорска МОРАВИЯ. Житийните данни, говорещи за славянски произход на майката на светите братя, позволяват да се мисли, че тя може да е била от знатно семейство (княжеско?) на съседните до Солун МАРВАЦИ. Вероятно и обстоятелството, че Методий е бил управител на област, населена със славяни (по Струма), може да се обясни с тесни (роднински?) връзки с тамошните славяни (част от МАРВАЦИТЕ?).

Тук идва и проблемът за славянския диалект, на който са говорили св. св. Кирил и Методий и който добил книжен запис чрез новоизнамерената знакова система. Ако се имат предвид горните обстоятелства, това може да е бил говорът на местните МАРВАЦИ (МОРАВЦИ).

Следва и въпросът за великоморавската мисия. Дали великоморавският княз не е поддържал връзки с беломорските МАРВАЦИ? От разселването в началото на VII в. са били изминали две столетия. Така отправяйки се за Великоморавия, св. св. Кирил и Методий са отивали при родствено на беломорските МАРВАЦИ население. По майчина линия тази връзка е била и кръвна, защото при такова обяснение те са били полуМАРВАЦИ (МОРАВЦИ). Тук следват езикови проблеми, а също и този за връзката с Долна Панония (епископския сан) и евентуално със съседната „втора“ МОРАВИЯ.

11. МАРКИ

В описанието на Клавдий Птолемей, отнасящо се за дакийските земи, е посочено селището МАРКОДАВА. Според посочените координати то попада в северозападните части на дн. Трансилвания.

Там протича река БАРКЪУ, десен приток на Кришу Репеде, унг. Шибеш Къоръош (Бързи Криш). БАРКЪУ извира от хребета Плопиш на Западните планини. Румънската форма на речното име БАРКЪУ (Barcău) произлиза от славянското название BARKOV при промяна OV > AU. Славянското название BARKOV се състои от основа BARK(A) и наставка -OV. От своя страна основата BARKA произлиза от корена VAR(A), който отговаря на праславянската дума VARA 'река' и наставка -KA. Точен паралел е названието на южнодунавската BARGOS > MARGOS (Сръбска Морава). Последното предава промяната B > M в речното име.

Смятам, че дакийският град МАРКОДАВА се е намирал на р. BARKA. Селищното име е произлязло от речното след преход B > M при началната съгласна. Съответно местното дакийско племе, обитаващо поречието на БАРКА и чието средище е била МАРКОДАВА, е носило названието МАРКИ. Възможно е да е съществувал вариант на племенното име, съдържащ съставката -МАНИ – МАРКОМАНИ. Този тип племенни названия са били разпространени именно в западнодакийските земи (срв. росомани, бурмани, лотромани).

12. МАРКОМАНИ

През I в.пр.Хр. в горното течение на Дунав става известно племето МАРКОМАНИ, причислявано към германската общност. По-късно МАРКОМАНИТЕ се придвижват към левобрежието на Среден Дунав.

Тук предлагам хипотеза за дакийски произход на това племе. Възможно е част от дакийското племе МАРКОМАНИ, обитаващо поречието на БАРКА (рум. Баркъу), да се е преселило към Горен Дунав. Довод за това е придвижването на друго дакийско племе от дн. Северна Трансилвания към горнодунавските земи – става дума за ТРИБОКИТЕ.

Това преселение е могло да стане във връзка със следните обстоятелства:

1. При преселението на КИМБРИ и ТЕВТОНИ към Долна Тиса и впоследствие към Горен Дунав в края на II в.пр.Хр.

2. При действията на дакийския владетел Буребиста на запад срещу съседните келтски племена около 60 г.пр.Хр.

След преселването си на Горен Дунав МАРКОМАНИТЕ попаднали в германска и келтска етническа среда и постепенно се германизирали.

13. МАСКИ, МОСКВИЧИ

На средновековни карти от XVI–XVIII в. в зоната на Южните Карпати е означено племе МАСКАНИ. Смятам, че неговият произход трябва да се свърже с долината на р. БЪСКА (Bâsca), приток на Бузю в горното му течение. Според мен речното име е имало по-стара форма MASKA, която е претърпяла следното развитие: MASKA > BASKA > BÂSKA. Срв. MUSEOS > BUZOV (*рум.* Buzău). Следователно поречието на р. МАСКА е било обитавано от едноименно гетско племе – МАСКИ. Формата МАСКАНИ е с добавена наставка -ANI.

В Полша протича р. МАСКАВА. В Русия – р. МОСКВА. Според мен двата хидронима отразяват преселническо движение на МАСКИ от долината на МАСКА (Бъска) в Южните Карпати. Част от МАСКИТЕ се преселили на север в дн. Полша и станали част от групировката на ВАНТИ (ВЕНЕДИ).

Река МОСКВА се намира на територията на племето ВЯТИЧИ, за което руските летописи предават, че се е преселило от полските земи. Това е довод да се приеме, че от поречието на полската р. МАСКАВА е имало вторично изселване на изток заедно с групата, водена от ВЯТКО (ВЯТИЧИТЕ). Така речното име МАСКАВА през VII–VIII в. е било пренесено в басейна на ОКА, където е добило формата МОСКВА. Новото източнославянско племе е било наречено по името на реката – МОСКВИЧИ. То е имало за племенен център гр. МОСКВА.

Праславянският корен MASKA се среща и в южнодунавските земи – селището МАСКИОБРИЯ в поречието на Бели Лом. От същия корен произхожда и името на цар МОСКОН, известен от монети, който бил владетел на гетското племе АНГЛИ.

Трябва да отбележим и българското лично име МОСКО.

14. МИКИЯ, АМИКЕНЗИ

Селището Мисіа (Миция) е известно по надписи. То се е намирало до дн. с. Вецел, окр. Хунедоара. Край него е съществувал и кастел. Дакийската форма на селищното име е била МИКИЯ (MİKIA).

В Банат, т.е. в региона, където се е намирала МИКИЯ, през IV в. (след изоставянето на Траянова Дакия) е споменато племето АМИЦЕНЗИ (Amicensi). Последните, според описанието на А. Марцелин, са били замесени в конфликта между аргараганти и лимиганти (вж. част I – ГАНТИ).

Смятам, че тези АМИЦЕНЗИ, споменати при събития от IV в. в дн. Банат, са дакийско племе. Основания за това намирам в обяснението на племенното име, което бих предложил тук. Смятам, че името АМИКЕНЗИ съдържа основа MİK, праславянската представка-предлог А 'до при', срв. *бълг.* предлог О (при А > Ā > О) и латинската наставка -ENSI. Основата трябва да се съотнесе към селищното име МИКИЯ. Така значението на племенното име е 'жители до МИКИЯ'. Възможно е МИКИЯ да е било не само селищно, но и речно или племенно име. Вероятно дакийската форма на племенното име е била АМИКИ.

15-1. МУСЕОС (БУЗЪУ), МУСИ, МУСАКИ

Река БУЗЪУ протича в източната част на областта Мунтения. Извира от Източните Карпати и се влива в Прут. Античното ѝ наименование е MUSEOS. Името произлиза от корена MUS(A). Днешното румънско название Бузъу (Buzău) идва от славянска форма – БУЗОВ.

Последната предава античното наименование след фонетични промени – М > В, S > Z и с добавена наставка -OV: MUS(A) > MUSOV > BUSOV > BUZOV при OV > ĀU в румънския език: BUZĂU (*рум.* Buzău). Топоними като селищното име (и на манастир) МИСЛЯ (Mislea) в поречието на реката ми дават основание да предполагам съществуването на още два варианта на речното име:

1. MIS(J)A при U > I

2. MISLJA. Появата на L в окончанието може би се дължи на наставка -(A)L от форма на племенно име MIS(A)LI, MISLI (срв. TURA-TURLA, ČESI-ČISLOV).

Първоначалната форма на речното име MUSE(OS) предполага наименование MUSI на местното племе, принадлежащо към гетите.

В края на VI в. византийска армия преминала на север от Дунав, стигнала до земите на местните славянски вождове Ардагаст, Мусокий и Пирагаст (Т. Симоката). Смятам, че името на МУСОКИЙ трябва да се съотнесе към речното име МУС(А) и съответното племенно име МУСАКИ (МУСАЧИ?) (срв. Ардагаст – Ардеш, Пирагаст – Пирета, Прут). Селищни имена от типа Мусаково, Мусачево са следи от разселване на славянското племе МУСАКИ (МУСАЧИ), обитавало през VI и VII–XII в. поречието на МУСА.

Смятам, че формата МИСА е отразена в името на местния владетел МИШЕСЛАВ (при S > Š), през чиито земи преминали татарите през 1240 г.

15-2. МУСИ / МИСИ / МИЗИ (малоазийски)

В епоса *Илиада* на Омир, описващ Троянската война, е спомената съседната на Троя страна МИЗИЯ – съюзник на троянците. Населението на МИЗИЯ в Северозападна Мала Азия е принадлежало към тракийския етнос. Съседи на МИЗИТЕ били фриги и витини със същия етнически произход. Известни са Малка и Голяма Фригия. От 133 г.пр.Хр. областта се е намирала под римска власт.

Смятам, че е възможно малоазийските МУСИ (МИЗИ) да са били преселници от поречието на р. МУСА (Бузю).

15-3. МУСИ / МИЗИ (южнодунавски)

МИЗИТЕ, живеещи край Дунав, са споменати за първи път от Д. Касий във връзка с похода на М. Л. Крас в земите им. През 14 г.пр.Хр. в резултат на този поход римляните създали племенна община МИЗИЯ с център Рациария. Според Страбон МИЗИТЕ са заемали земи от двете страни на Дунав.

Последното сведение, както и обстоятелството, че в придунавските земи на дн. Югозападна България липсва речно име или друг топоним, съдържащ корена MUS, ми дават основание да предполагам, че тези МУСИ са преселници от поречието на р. МУСА (Бузю). Това трябва да е станало през II–I в.пр.Хр. поради появата от изток

на сарматите и заселването наблизко (в Южна Молдова) на бастарните. Част от МУСИТЕ напуснали поречието на р. МУСА и се заселили на запад от трибалите, заемащи междуречието Искър-Огоста. Там МУСИТЕ наложили властта си над местните племена.

15-4. МИСНИ, МИШИНИ

Названия от поречието на Средна и Горна Елба показват, че там са се заселили части от южнодунавските мизийски племена, или МУСИ-МИСИ от поречието на МУСА (Бузъу). Селищно име МИСНА, племе МИШИНИ, името на днешния германски град МАЙСЕН. Град ПРЕМИШЛ в Полша. Род ПРЕМИШЛИ в Чехия.

15-5. МЕДИ (МАЙДИ)

Първото известие за МЕДИТЕ е оставено от Тукидид при описанието на похода на Ситалк през 429 г.пр.Хр. МЕДИТЕ заемали средното течение на р. Стримон (Струма). Прокопий Кесарийски посочва кастела МЕДЕКА в областта Кавецос. В настоящото изследване тази област е местоопределена южно от Витоша – зоната между днешните градове Перник и Самоков. Следователно кастелът МЕДЕКА се е намирал в горното течение на Струма, която извира от Витоша.

Името на кастела произлиза от племенното название МЕД(І) с наставка -ЕКА. Явно става дума за селище на МЕДИТЕ.

Смятам, че племенното име произлиза от праславянската дума МЕДА ‘межда’, запазена с някои фонетични промени, но със същото значение в славянските езици (вж. статиите за *межда* и *между* в БЕР). При преход $D > \check{Z}D$, *бълг.* межда, $D > D\check{Z}$, *ср.* међу, $D > G$, *бълг. диал.* мегю.

Предполагам, че името е дошло от вида на Струмската долина. Тя е тясна и дълга, оградена от изток с дяловете на Рила и Пирин, а откъм запад с планините Осогово и Огражден. Така землището на МЕДИТЕ е имало форма на межда, бразда.

В средата на IV в.пр.Хр. МЕДИТЕ са били покорени от Филип II. По-късно с тях воювал Филип V. Първоначално МЕДИТЕ били съюзници на Римската република, но след създаването на провинция Македония през II в.пр.Хр. отношенията им станали враждебни. Пос-

ледното известие за МЕДИТЕ е във връзка с похода на македонския управител М. Л. Крас, който минал през земите на племето през 29 г. пр. Хр.

16. НИПСЕИ, ТРАНИПСИ

НИПСЕИТЕ са споменати веднъж у Херодот при описанието на похода на Дарий срещу скитите. Приемам, че племето е обитавало земи около днешните планини Карнобатска и Айтоска, които обхващат долините на реките Хаджийска и Айтоска. В изворите са споменати гр. НИПСА в Тракия (Ст. Византийски) и извор с название НИПС (Херодот).

Смятам за допустимо племенното име да идва от реката, край която е живяло племето, т.е. най-старото название на р. Хаджийска или на р. Айтоска. Такова предположение намира подкрепа и в структурата на самото име, която предлагам. Името NIPSA се състои от корена NIP и съставка -SA, която произлиза от праславянската дума ASA 'вода'. Може би едноименният град НИПСА се е намирал до същата река и е бил племенен център на НИПСЕИТЕ.

ТРАНИПСИТЕ са споменати като съседи на тини и меландити (Ксенофонт) или като подчинени на тините (Ст. Византийски). Името е от обособения в настоящата работа тип племенни названия със съставка TRA-, TRE-, TRI-, имаща значение 'отгъщи'. Така значението на името ТРАНИПСИ е 'отвъдни (отсрещни) НИПСИ'. Това обяснение се потвърждава от местоположението на двете племена. Очевидно ТРАНИПСИТЕ са били част от НИПСЕИТЕ. Те напуснали племенната територия в северната част на низината около Бургаския залив и се заселили в южната ѝ част. Според мен ТРАНИПСИТЕ заели територията между Медни рид и Босна, дял от Странджа.

17. НОВИ, НОВАКИ

Херодот споменава името на р. НОЕС, приток на Истър. Смятам, че тя трябва да се отъждестви с дн. р. Бара, край чието устие се намират останките на римския град НОВЕ (Свищов). Неговото название е съхранило формата на тракийското (праславянско) речно и селищно име. Вероятно поречието на р. НОВ(А) е било обитавано от едноимен-

но племе – **НОВИ**. Негов племенен център е бил гр. **НОВЕ**. На отсрещното дунавско крайбрежие е запазено речно име **НАНОВА**, което според мен е получено от корена **NOVA** и представка-предлог **НА-**.

Вероятно при римското завоевание и създаването на провинция **Мизия** в началото на I в. част от **НОВИТЕ** са се прехвърлили на левия дунавски бряг в **Дакия**.

Косвени данни говорят за съществуването там на местни жители **НОВАКИ**. Това са названията на двете землени укрепителни линии, започващи от този район – Северна и Южна Новакова бразда. Румънски археолози ги определят като римски, а български изследователи – като старобългарски. Смятам, че названието **НОВАКОВА** трябва да се свърже не с героя от балканския епос **НОВАК**, а с племенното име **НОВАКИ**. Последното е получено от основата **NOV** и наставка **-АКИ**. Името трябва да се отнесе към периода VI–X в. Допустимо е то да е възникнало още в предримската епоха – срв. близкото племе **АРТАКИ**.

Свидетелство за съществуването на такова раннославянско племе, наследник на **НОВИТЕ**, са и селищните имена от типа **НОВАКИ**, **НОВАЧИ**, **НОВАЧАНЕ**, запазени в дн. Олтения и Мунтения. Подобни имена в южнодунавските земи говорят за преселение на **НОВАКИ** от левобрежното Подунавие.

Български лични имена: **Нове**, **Новко**, **Новчо**, **Новак**.

18. ОБУЛИ, ОБЛУЧИ

При описанието на Долна Мизия Клавдий Птолемей споменава племе **ОБУЛЕНСИИ**. Смятам, че съобразно посочения ред в изброяването на племената **ОБУЛИТЕ** са обитавали поречието на р. Суха (днес суходолие), започваща западно от Балчик и вливаща се в ез. Олтина на Дунав. **ОБУЛИТЕ** влизали в състава на племенното обединение Лудогорска Гетия. Това гетско племе е граничило с кробизи и сакси.

Вероятно при установяването на пряка римска власт в Малка Скития част от **ОБУЛИТЕ** се прехвърлили отвъд Истър. Свидетелство, че племенната структура на **ОБУЛИТЕ** е просъществувала до раннославянската епоха, е името на град **ОБЛУЧИЦА**, известно през XIV–XVII в. Смята се, че **ОБЛУЧИЦА** е възникнала през VIII–IX в.

върху развалините на античния Новиодунум, разположен на десния дунавски бряг. Смятам, че името на града произлиза от племенното име ОБЛУЧИ. Последното е раннославянска форма на гетското название ОБУЛИ, получено с добавяне на наставката Ї: OBULI > OBULĬI > OBLUĬI. През VII–VIII в. част от ОБЛУЧИТЕ се прехвърлили на десния дунавски бряг, където създали селището ОБЛУЧИЦА. Името на тяхното средище е получено от племенното име OBLUĬI с добавена наставка -ІСА и означава ‘селище на ОБЛУЧИТЕ’. Така ОБЛУЧИТЕ се върнали в земи, намиращи се в близост с тяхната начална племенна територия – поречието на р. Суха.

19-1. ОДРИСИ (ОДРУСИ)

Група топоними ми позволяват да предложа обяснение за произхода на племенното име ODRUSI и да очертая началната племенна територия.

1. Сред изброените от Плиний Стари реки в областта Астика е и р. OROSINES.

2. Крепостта РУСОКАСТРО, известна от средновековни източници, се намира до днешното едноименно село край р. Русокастренска.

Речното име OROSINES е съставено от корена ROS, представка-предлог O (или OD?) и наставка -IN (срв. р. Лигинос).

Селищното име RUSOKASTRO е съставено от корена RUS и латинската дума castrum ‘крепост’. То означава крепост RUS(A). Скалите край р. Русокастренска и крепостта имат червеникав цвят. От праславянската дума RUS ‘червеникав’ произлиза името на реката и намиращата се до нея крепост.

OROSIN(ES) е усложнена форма на речното име при колебание в основата O-U. Смятам, че р. OROSINES (Плиний Стари) е тъждествена с р. Русокастренска и нейното начално име е RUS(A) (ROS).

Племенното име ODRUSI е производно от речното име RUS(A) с представка-предлог OD (срв. *бълг.* от, вероятно от *праслав.* форма AT, срв. *лат.* AD). То означава ‘жители от (река) РУС(A)’. Следователно племето ОДРУСИ се е формирало в поречието на р. РУС(A), дн. Русокастренска, в низината около Бургаския залив.

Други топоними, произлизащи от племенното име:

1. Град ОДРУСА, познат само по монети, с неизвестно местоположение.

2. ДРИЗИПАРА – селище и пътна станция в горното течение на р. Ергинес, дн. Ергене в Одринска Тракия. Значение: ‘село на ОДРУСИТЕ’ при промяна ODRUSI > ODRISI > ODRIZI > DRIZI (изпадане на началното О).

Племето ОДРУСИ е споменато за първи път от Херодот във връзка с похода на Дарий I към Скития. Очевидно преминаването на персийската войска през земите на ОДРУСИТЕ е ускорило оформянето на държавно-племенна структура, което завършило при Терес I в началото на V в. Той разширил властта си към долините на Хеброс (Марица) и Тонзос (Тунджа). Там се преместил и управленският център на ОДРУСИТЕ. За това говорят богатите могилни некрополи, намиращи се край резиденции на одриските владетели. Територията на Одриското царство стигнала през V в. до Истър на север и Стримон на запад. Така терминът *земя на одрисите* получил политически смисъл и по обхват многократно превишавал началната племенна територия около р. РУС(А), т.е. става дума за макроетноним.

Топоними от Северозападна Мала Азия (р. ОДРУСА) показват, че в една по-ранна епоха е имало преселение на част от ОДРУСИТЕ към този регион.

19-2. РУСИ (дакийски)

Топонимични данни ми дават основания да обоснова тезата за съществуването на дакийско племе РУСИ.

1. Съществуват данни за селището РУСИДАВА, намиращо се на р. Олт. Значение на името: ‘крепост на РУСИТЕ’.

2. Запазени до днес топоними, съдържащи корена RUS, са съсредоточени около планината ПОЯНА РУСКА (Poiana Rusca), т.е. руска поляна. Последната е дял от Южните Карпати и се намира западно от дакийската столица САРМИЗЕГЕТУСА. Смятам, че около ПОЯНА РУСКА е съществувало гетско племенно образувание РУСИ. Тези РУСИ заедно със съседните САРИ и СЕБИ създали в началото на I в. пр. Хр. дакийското държавно обединение.

3. Племенната територия на РУСИТЕ (планината Пояна Руска) се е намирала по средното течение на МУРЕШ (*ант.* MARIS-

MARISIA). Смятам, че може да се обоснове хипотеза за начална форма на речното име, съдържаща корена RUS. Тази форма е била BARA RUS (BARA ROS) при колебание O-U. Тя е претърпяла следното развитие: BARA RUS > BARUS > BARIS > MARIS; BARA ROS > BAROS > MAROS (срв. унг. форма MAPOШ, MAROS). За MARIS срв. MORISENA – X в. – при A > O. Така са налице три едноименни елемента: река, планина и племе.

При римското завоевание РУСИТЕ се разселили в различни посоки. Голям брой топоними, съдържащи корена RUS-ROS, са запазени в самата Трансилвания и другите славянски страни. Речното име Росъ в басейна на Днепър и територията на днепърските ПОЛЯНИ бих свързал с появата на Киевска Рус и на източнославянския етноним РУСИ, РОСИЯНИ (Русъ, Россия) при запазено колебание O-U. Без да вземам отношение към тезата за скандинавски (варяжки) произход на етнонима РУСИ-РОСИ и за ролята на варягите при формирането на Киевска Рус, ще отбележа, че според мен е допустимо този етноним да е праславянско наследство.

Възможно е дакийски (мурешки) РУСИ да са се заселили на Среден Днепър край река, която нарекли РОС. Смятам, че доказателство за това се съдържа в разказа на Йорданес за събития от IV в. Тогава готският крал воювал с враждебно настроени срещу себе си хора, наречени РОСОМОНИ. Според мен тези РОСОМОНИ следва да бъдат отъждествени с племето от антската група РОСИ (РУСИ) – РОСОМАНИ, обитаващи поречието на р. РОСЪ. Тези РОСИ-РОСОМАНИ били потомци на дакийските РОСИ-РОСОМАНИ, установили се в Поднепровието в началото на II в. Така етнонимът РУСИ-РОСИ е бил възприет от жителите на възникналото там Киевско княжество. Косвено доказателство за това е запазеното предание за славянската прародина на Дунав и римското (на волхите) нашествие, отразено в най-стария руски летопис. Мурешките РУСИ са били едно от главните дакийски племена, поддържащи обединителния център в Сармизегетуса.

В Западна България две селища носят името РОСОМАНИ. Произходът на последното е обясняван с названието на растение, използвано като билка. Мисля, че тази хипотеза е неубедителна. Според мен названията на двете селища показват произхода на основателите им – това са били РОСОМАНИ (РОСИ) от краймуреш-

ките земи в Дакия. Преселението е могло да стане през два периода:

1. При напускането на Траянова Дакия от римляните, когато жителите на изоставената провинция били настанени в новосъздадените южнодунавски провинции Крайбрежна Дакия и Средиземна Дакия. В границите на последната попадат двете села, носещи името РОСОМАНИ.

2. При славянското заселване през VII в.

Български лични имена: Руси, Руса, Руско, Руска, Русан, Русана.

19-3. РУСИ (лудогорски)

Топонимични и епиграфски данни позволяват да бъде възстановена племенната структура на РУСИТЕ, обитавали поречието на Бели Лом и Русенски Лом (след сливането на Бели и Черни Лом).

1. В устието на Русенски Лом е бил издигнат римският град Сексагинта Приста. През средновековието селището е било известно с името РУСЕ (РУСЧУК). Смятам, че името не е следа от заселване на руси през XI–XII в., както се предполага, а е гетско име от предримската епоха.

2. Според мен името на гетското селище РУСИ идва от речното име РУС(А), носено тогава от р. Бели Лом и продължението ѝ Русенски Лом.

Праславянската дума RUS е означавала ‘червеникав’. Тя произлиза от един корен с ‘риж’ и има едно и също първоначално значение. Скалите около Русенски Лом имат червеникав цвят. От тях е получил названието си и средновековният град ЧЕРВЕН, разположен на притока Бели Лом.

3. Друг довод, че предримското име на Бели Лом и Русенски Лом е било RUS(А), намирам в данните за стратегия РУСИКА, разположена според епиграфските данни в горното течение на р. РУС(А), около дн. Разград.

4. Местните гети, обитавали поречието на р. РУСА, образували племенна структура, носеща речното име – РУСИ. РУСИТЕ влизали в племенното обединение с Лудогорска Гетия. Вероятно техен племенен център е била крепостта РУСИ (дн. гр. Русе), разположена в устието на р. РУС(А) (дн. Русенски Лом).

20. ПЕТИ (ПАЙТИ), БЕТЕГЕРИ

ПАЙТИТЕ се споменават най-рано у Херодот във връзка с похода на Ксеркс към Елада. Областта на племето – ПАЙТИКА – се намирала между долните течения на Хеброс (Марица) и Мелас (Кавак). Смятам, че ПАЙТИТЕ са заемали земи северно от кените и апсинтите, до поречието на р. Ергене. В същия район е посочено племето БЕТЕГЕРИ (Певтингерова карта).

Тук ще предложа обяснение за произхода на двете племенни имена. Смятам, че названието РЕТІ (РАІТІ) произлиза от топоним (речно, селищно име) АІТ(ОS), към който е добавена представка-предлог РА (РЕ), *бълг.* по. Тогава значението на името ПЕТИ е ‘жители по ЕТА (АЙТА)’. Топонимът АІТОS се среща по долното поречие на Хеброс.

Названието ВЕТЕГЕРІ се състои от два корена: 1. ВЕТЕ; 2. GERІ. Първата част отговаря на племенното име РЕТІ (РАІТІ) с промяна на началната съгласна – озвучаване Р > В: РЕТІ > ВЕТІ. Втората част GERІ се среща като втора съставка в други племенни имена. В настоящото изследване тя е обяснена със значение ‘планинци, горяни’. Следователно значението на цялото име е ‘ПЕТИ-планинци’. В такъв случай БЕТЕГЕРИТЕ трябва да са били част (клон) от ПЕТИТЕ, които са обитавали планински местности. Обяснението на двете племенни имена напълно съвпада с местоположението на племенните земи на ПЕТИ и БЕТЕГЕРИ.

21. ПИЕРИ, ПЕРЕБИ

ПИЕРИТЕ са обитавали равнината между долните течения на Халиакмон (Бистрица) и Пеней до подножието на пл. Олимп. Освен в тази област, наричана ПИЕРИЯ, поселища на ПИЕРИТЕ са отбелязани и южно от пл. Пангей (Кушница). В областта ПИЕРИЯ до Пиерските планини са се намирали обиталищата на племето ПЕРЕБИ. Поселищата на ПИЕРИТЕ до Пангей, изглежда, бележат следите от преселение на част от ПИЕРИТЕ, което е могло да стане при македонското нахлуване в началото на VII в. или в една по-ранна епоха.

Тук бих искал да представя мое обяснение за имената на двете съседни племена. Смятам, че е възможно двете названия да произли-

зат от речно име, съдържащо корен *PER*, *PIER*. Името на *ПЕРЕБИТЕ* съдържа корена *PER* с променена гласна – *IE > E* и втора съставка *EB(A)*. Втората съставка бих обяснил като част от вариант на речно име, съдържащо допълнението *ABA (< APA)* ‘вода, река’ (срв. *АТРАБА*, *ВЕЛЕТАБА*). При такова обяснение формирането на двете съседни племена е станало до р. *P(I)ER* с вариант на името *P(I)ERABA-P(I)EREBA*. Името на *ПИЕРИТЕ* е получено от първия вариант на речното име, а това на *ПЕРЕБИТЕ* – от втория вариант.

22. ПИНКИ, ПИКЕНЗИ, ПИЕНГИТИ

Река *ПЕК* (*Pjek*) е десен приток на Дунав между дунавските притоци *Млава* и *Велика Морава* в дн. Сърбия. Античното название на реката е било *ПИНКУС*. При устието ѝ се намирало едноименното селище *ПИНКУМ*. Смятам, че племенната структура, заемаща поречието на *ПИНКУС*, е носила същото име – *ПИНКИ*. Това се потвърждава от сведения на *А. Марцелин* за събития от IV в. Тогава в отсрещните земи на дн. Банат се разгорял конфликт между *АРГАРАГАНТИ* и *ЛИМИГАНТИ* (вж. част I), от които били засегнати и *ПИКЕНЗИ*. Това показва, че вероятно след римското завладяване и създаването на провинция *Мизия* част от *ПИНКИТЕ* са напуснали племенната си територия и се прехвърлили отвъд Дунав в близките *дакийски земи* (дн. Банат).

Други данни, оставени от *Кл. Птолемей*, показват според мен, че част от *ПИНКИТЕ* намерили ново обиталище далеч на север, в земи между Северните Карпати и Балтийското побережие. Сред тамошните племена *Птолемей* е посочил *ПИЕНГИТИ*. Този вариант на племенното име е получен с наставката *-ITI* и след озвучаване *K > G*, както и промяната *I > E* (срв. дн. име *Pjek*). Тези *ПИЕНГИТИ* се заселили там най-късно до средата на II в., т.е. след покоряването на *Дакия*. Те били част от групировката на *ВАНТИ* (*ВЕНЕДИ*).

23. ПИРОГЕРИ

Като изброява племената в южните части на Тракия, *Плиний Стари* е споменал племето *ПИРОГЕРИ*. Не разполагаме с друго сведение за това племе.

Териториалното съотношение – с оглед реда на назованите племена – насочва да се търсят обиталищата на ПИРОГЕРИТЕ южно от горното течение на Хеброс (Марица). Тук предлагам тълкуване на племенното име, което дава допълнителни опорни точки за местоопределяне на землището, обитавано от ПИРОГЕРИТЕ. Названието PIROGERI се състои от два корена: 1. PIRO; 2. GERI. Втората част се среща като съставка и при други племенни имена (другери, келагери, дигери). Според мен смисълът на GERI е ‘планинци, горяни’. Думата идва от праславянската лексема KARA (GARA) ‘планина’ при колебание А-Е, срв. рус. гора. Първата част отразява наименованието на самото място и значението на цялото име е ‘планинци от ПИР(А), ПИРИ-планинци’. Смятам, че името ПИР(А) трябва да бъде отнесено или към дн. планина ПИРИН, или към дял от Родопите – може би около дн. гр. ПЕРУЩИЦА, чието име съдържа същия корен (при колебание Е-І).

Да се приеме първата хипотеза, означава, че названието на планината ПИРИН е съществувало още през предримската епоха и е праславянско (тракийско). Днес се приема, че това планинско име се е появило след славянското заселване през VII в., и се предполага, че то произлиза от названието на върховния славянски бог Перун. Смятам, че е допустимо към славянския период да се отнесе наставката -IN, която е била добавена към корена PIR.

24-1. ПОЛОНИ, ТРИПОЛИ

Според описанието на Клавдий Птолемей в източната част на дн. Мунтения се е намирало селището POLONDA. Очевидно името трябва да се възстанови като POLONDAVA. Последното е съставено от обичайната съставка DAVA ‘крепост’ и названието POLON. Смятам, че става дума за племенно име, съставено от основа POL и наставка -ON(I). То отговаря на раннославянската форма POLJANI. Основата POL е със значение ‘поле’ и произлиза от предполагаема праславянска форма PAL(A) при А > О. Следователно значението на това селищно име в гетските земи от I–II в. е ‘крепост на ПОЛОНИТЕ (ПОЛАНИ)’. Племенното име ПОЛАНИ отговаря на географския облик на обитаваната територия: тя е с равнинен характер и има полустепен вид – част от дн. област Бъраган в Източна Мунтения. ПОЛОН-

ДАВА е бил племенен център на местното гетско племе ПОЛОНИ (ПОЛАНИ).

К. Птолемей споменава в същата област и селището ТРИФУЛОН. Смятам, че при тази форма е станала промяна Р > РН при предаването на чуждо име на гръцки език. Следователно гетската форма е била TRIPUL. Тя се състои от начална съставка TRI и корен PUL или POL при колебание О-У. Значение на името: 'отсрещни, отгатыш-ни ПОЛИ'. Явно става дума за обитатели на полето, т.е. за част от ПОЛОНИТЕ (срв. ТРИКОРНИ, ТРИМАМИ, ТРИБАЛИ).

ПОЛОНИ и ТРИПОЛИ са били съседи с ЧАСИ (ЧЕХИ), ИСТРЯНИ и МУСИ.

24-2. ПОЛЯНИ, ТРИПОЛ (днепърски)

Източнославянското племе ПОЛЯНИ е заемало средното поречие на Днепър. На негова територия и до наши дни съществува гр. ТРИПОЛ. Съчетанието на двете названия според мен е необоримо доказателство, че днепърските ПОЛЯНИ произлизат от гетското племе ПОЛОНИ. След Траяновите войни (101–106 г.) в Мунтения е било установено за известен период римско владичество. Тогава част от ПОЛАНИТЕ и ТРИПОЛИТЕ се изселили на изток и се установили на Среден Днепър, като станали част от преселническата групировка на АНТИТЕ. В земите на ПОЛЯНИТЕ възникнало ядрото на Киевска Рус. Изглежда, основна роля в този процес са имали племената ПОЛЯНИ, КИЯНИ и РОСИ.

24-3. ПОЛЯНИ (висленско-одерски)

В междуречието на Висла-Одер било землището на полското племе ПОЛЯНИ. В изворите племето е било познато с два варианта на името – POLONI и POLJANI. Изследователите спорят относно етимологията на първия вариант и дали той е равнозначен на втория. Защищаваната тук теза за произхода на висленско-одерските ПОЛОНИ от гетските ПОЛОНИ, имащи за център ПОЛОНДАВА, разрешава този проблем. Тук бих отбелязал, че това селищно име е било записано с висока фонетична прецизност сред данните на Клавдий Птолемей. Без тези данни (който или които да стоят зад името на Клавдий Пто-

лемей) разплитането на загадките около славянския етногенезис би било много трудно, ако не и невъзможно. Смятам, че оценките, според които географските данни на Кл. Птолемей са твърде съмнителни и често неточни, са несправедливи. Следователно при преселението гетското племе ПОЛОНИ се е разделило на две части. Една част от ПОЛОНИТЕ се отправили на североизток и се установили на Среден Днепър, а другата част от ПОЛОНИТЕ се придвижили до междуречието Висла-Одер. Висленско-одерските ПОЛОНИ (ПОЛЯНИ) наложили властта си над тамошните племена и положили основите на полската държава. Тяхното племенно име ПОЛОНИ (ПОЛЯНИ) се превърнало в общ етноним за формиращата се полска народност.

25. САИ-САПЕИ

Племето САПЕИ е споменато най-рано у Херодот при описанието на похода на Ксеркс към Елада. Страбон отъждествява САПЕИТЕ със САИ и СИНТИ, които населявали островите Лемнос, Самос и Самотраки преди идването на гръцките колонисти. Езиковият анализ на трите племенни имена, който предлагам тук, потвърждава сведението за близката им родственоост.

Смятам, че племенното име SAИ произхожда от речно име SA. Последното е получено от праславянската дума ASA 'вода' при изпадане на началната гласна. Племенното име SAПЕИ произхожда от вариант на същото речно име, който съдържа съставката APA 'вода, река': SA-APA > SAPA. Следователно СА и САПА са варианти на името на една и съща река на Егейското крайбрежие източно от устието на Нестос. Вероятно това е по-старо название на КОСИНТОС (дн. Ксантиска река) или на р. Търнава. В поречието на р. СА (САПА) се формирали двете племена САИ и САПЕИ. Последните били родствени и със синтите.

САИ се разселили на близките острови в северната част на Егейско море.

САПЕИТЕ населявали крайбрежието между Абдера и Мароней. Известни са сапейски царе от II–I в. пр. Хр. Тяхната династия се настанява в центъра на Одриското царство – Бизия.

Вариантите на речното име SA и SAPA са изключително важни за установяването на основен тип от праславянската хидронимия, съ-

държащ съставката -АРА. Тази съставка е съществувала и във вариант на речното име ARDA-ARDAPA, от който е получено името на планината RODOPA: ARDAPA > RADAPA > RADOPA > RODOPA. Съставката АРА се развива, както следва: АРА > АВА > АВА ; АВА > АМА.

26-1. САРАБИ (СЪРБИ)

Античното название на дн. р. Жиу в Олтения (*рум. Jiу*) е РА-БОН. Смятам, че в нейното поречие се е формирало гетско (дакийско) племе САРАБИ. И днес в Олтения са запазени селищни имена, произлизащи от етнонима СЪРБИ. Смята се, че те са основани от българско или от сръбско население. Името SARABI е произлязло от речното име РАВ(А) и представката-предлог SA със значение 'от, при', срв. *рус. с, со*. Значение: 'жители от (до) (река) РАВ(А)'. По време на Траяновите войни в Дакия земите на САРАБИТЕ се оказали в театъра на основните бойни действия. Голяма част от племето се изселило на север отвъд Северните Карпати, където се формирала изселническата племенна групировка на ВАНТИ (ВЕНЕДИ). САРАБИТЕ се придвижили на север заедно с част от своите съседи КАРАБИ (КРОБАТИ), обитаващи долината на РАВ(А).

Така в днешните полски земи се оформила племенната територия на САРАБИТЕ. Очертава се зона западно от Висла, в която са съсредоточени топоними, произлизащи от етнонима СОРБИ.

Част от венедските САРАБИ към V-VI в. се изселили на запад към р. Елба (Лаба), където образували племенното обединение на лужишките СОРБИ. Името е претърпяло следната промяна: SARABI > SARBI > SORBI.

В началото на VII в. останалата част от венедските САРАБИ заедно с КАРАБИ (КРОБАТИ) се отправили на юг към Дунав и поискали от император Ираклий поселища в Илирик (на Адриатическото крайбрежие). Тези събития са описани от император Константин Багренородни, който разказва за преселението от Некръстена Сърбия към Балканите. Името е претърпяло следната промяна: SARABI > SARBI > SĀRBI (*бълг.*) > SRBI (*ср.*).

Ал Идриси (XI в.) нарича земята на сърбите ГЕТУЛИЯ, което е отражение на спомена за гетския им произход.

26-2. КАРАБИ (КРОБАТИ, ХЪРВАТИ)

Предполагам, че племето КАРАБИ (КРОБАТИ) се е формирало в поречието на р. РАБ(ОН), дн. Жиу, ляв приток на Дунав. Племенното име съдържа като основа речното название РАБ(А), представка-предлог КА ‘към, до’, срв. рус. к, ко, и наставка -АТИ, характерна за илирийските племенни имена.

Речното име РАБ(А) се среща в западните илирийски земи. В Олтения, където протича РАБ(А), дн. Жиу, са открити археологически следи от илирийско присъствие.

Племенното име КАРАВАТИ означава ‘жители до (река) РАБ(А)’.

При римското завоевание в 106 г. част от КАРАБАТИТЕ заедно със съседните САРАБИ се насочили на север. КАРАБАТИТЕ се установили в припланинската зона до Северните Карпати. Доказателство за това е името на р. РАБ, приток в басейна на Горна Висла. По-късно тази територия е известна като Бяла (Некръстена) Хърватия (Константин Багренородни за събития от VII в.).

КАРАБАТИТЕ станали част от групировката на ВАНТИ (ВЕНЕДИ). Част от КАРАБАТИТЕ към VI в. се преселили на запад към Горна Елба. Две групи от тези КАРАБАТИ, вече с променено име – ХОРВАТИ, влезли в състава на чешките племена.

Според описанието на император К. Багренородни в началото на VII в. ХЪРВАТИТЕ напуснали Бяла (Некръстена) Хърватия в Северните Карпати и заедно със САРАБИ (СЪРБИ) се насочили към балканските земи. Те поискали от император Ираклий заселища в Далмация. Там КАРАБИТЕ заели земи на запад от СЪРБИТЕ.

27. САРИ

Столицата на дакийската държава Сармизегетуса се намира в долината на р. СТРЕЙ, античната САРГЕТИЯ (САРГЕЦИЯ, Sargetia). Планината ШУРЯН, от която изтича СТРЕЙ (САРГЕТИЯ), е дял от Южните Карпати и опира в левия бряг на Муреш.

Смятам, че долината на САРГЕТИЯ и планината ШУРЯН са били обиталище на тракийско племе, носещо името САРИ (SARI). Основание за това намирам в обстоятелството, че коренът SAR е засвидетелстван в античното название на р. СТРЕЙ – САРГЕТИЯ и че съ-

щият корен може да се открие в днешното название на планината – ШУРЯН. Коренът SAR може да се обособи и в названието на столичния център SARMISEGETUSA, но за това име съм склонен да търся друго структурно деление и етимология.

Речното име SARGETIA се състои от два корена: 1. SAR; 2. GETIA. Смятам, че значението ѝ е САP(A) ГЕТСКА, т.е. САРА на гетите.

Планинското име ШУРЯН (ŠURJAN) съдържа основа ŠUR и наставка -(J)AN. Според мен основата е произлязла от корена SAR при следното фонетично развитие: SAR-(J)AN > SOR-(J)AN > SUR-(J)AN > ŠUR-JAN. Вероятно и р. САPГЕТИЯ е имала именен вариант SARAN с наставка -AN. От него се е развила днешната форма: SARAN > SRAN > SRAJ > SREJ > STREJ.

Дакийското племе САРИ, непознато от изворите, явно е участвало заедно със съседите си РУСИ и СЕБИ (САБИ) в създаването на дакийското държавно обединение. За това говори обстоятелството, че средището на дакийската държава САPМИЗЕГЕТУСА се е намирало в племенната територия на САРИТЕ. Възможно е САРИТЕ да са имали по-късен вариант на племенното име – с наставка -ANI: SARANI. Този вариант е идентичен с планинското име САРАH (дн. ШУРЯH) и речното име САРАH (дн. СТРЕЙ).

В такъв случай следи от евентуално преселение на част от САРИТЕ (САРАНИ) след 106 г.сл.Хр. трябва да се търсят чрез топоними, съдържащи названието SARAN. Например руския град САРАHСК – основа SARAN и наставка -(E)SK.

28. СЕБИ (САБИ)

Планинският дял СЕБЕШ се слива с друг планински дял – ШУРЯН (западна част на общия дял). От общия хребет СЕБЕШ-ШУРЯН на север към Муреш текат притоците СЕБЕШ и СИБИШЕЛ. От южната страна се намира дн. гр. СИБИУ (средновековният СЕБЕН). Всички тези названия – планинско, две речни и селищно, съдържат корена SEB, към който са прибавени наставките -ES и -EN. Настъпила е и промяна E > I.

Предримските селища от този район вероятно са принадлежали на местно дакийско племе, което е носело названието СЕБИ или САБИ. Името SEB(A)-SAB(A) вероятно идва от речното име SA-ABA,

АВА от АРА ‘вода, река’. Възможен е вариант на племенното име с наставка -ANI : SABANI (SEBENI).

Евентуални следи от изселване извън Дакия – топоними, съдържащи името SABEN, SABIN. Срв. гр. САБИНОВ.

29. СЕРДИ

Племето СЕРДИ е споменато само веднъж у Дион Касий във връзка с похода на М. Л. Крас през 29 г.пр.Хр. Изказани са предположения за келтски произход на името и на племето.

Смятам, че името SERDI произлиза от праславянския корен SERD-SARD ‘среда’, запазен в днешните славянски езици. Тогава СЕРДИ би означавало ‘средяни’.

Римската СЕРДИКА е била издигната на мястото на племенното средище на СЕРДИТЕ. В надписите името е предадено в половината случаи с Е, а в останалите с А. Това колебание Е-А, дължащо се на праславянския звук Ä, е запазено в днешните славянски езици, срв. *бълг.* среда-сряда, *бълг.* сърце, *рус.* сердце. Вторият пример показва и неизвършена метатеза SERD > SRED, SARD > SRAD.

Средновековното име СРЕДЕЦ е получено от корена в племенното име SERD след метатеза и с добавена наставка ЕС.

Български лични имена: Средан, Средко.

30. СУСИ, СУСИЛИ

Описвайки източнодакийските земи, Клавдий Птолемей посочва намиращия се там гр. СУСИДАВА. Смятам, че местоположението на това селище трябва да се съотнесе към поречието на р. Шушица. Последната извира от планината Вранча в Източните Карпати и се влива в Серет. Смятам, че началното гетско (праславянско) название на реката е СУСА (SUSA). Съответно местното малко гетско племе е било наричано СУСИ. Негов племенен център била СУСИДАВА ‘крепост на СУСИТЕ’ или ‘крепост на (река) СУСА’. Възможно е да е съществувал вариант на племенното име с наставка -(I)LI: SUSLIKI. Срв. в същия гетски регион: ТУРЛИ, ЧЕСЛИ (ЧЕХЛИ), МИСЛИ.

В полабските земи е отбелязано съществуването през X в. на славянско племе СУСИЛИ. Допустимо е тези полабски СУСИЛИ да

са били преселници от Долен Серет. При римското нахлуване в дн. Южна Молдова по време на Траяновите войни е възможно част от местните СУСИ (СУСИЛИ) да са се изселили на север. По-късно те стигнали до Полабието.

През раннославянския период името на р. SUSĀ е претърпяло промяна с добавяне на наставката -ICA и преход S > Š: SUSĀ > ŠUŠĀ > ŠUŠICA.

31-1. ТУРА (ДНЕСТЪР)

Голямата река в Северозападното Черноморие е известна с най-ранна форма на името ТУРА. Това име до днес носят и други реки в карпато-дунавските земи. При преход U > I вариантът TURA е преминал в TIRA.

Друг вариант на TURA е TURLA (К. Багренородни). Наставката -(A)L се среща и при Мусеос (Mislja) и племенното име на чехите (ČENLI, ČESLI). Вероятно вариантът TURLA отразява племенното име на TUR(A)LI, обитаващи поречието на TURA.

Друг вариант на речното име е STIR(A), получен с добавена представка-предлог S(A). Вероятно той идва от племенно име STIRI. Вариантът STIR(A) е запазен до днес в името на притока СТИР – Горен Днестър.

От варианта STIR с добавяне на праславянската дума DANA ‘голяма река’ е възникнала формата DANASTIR, след метатеза DANASTRI(S) и днешната форма DNJESTR.

31-2. ТИРАГЕТИ

В поречието на ТИРА е посочено племето ТИРАГЕТИ, т.е. гети по р. Тира (Страбон). Според Плиний Стари ТИРАГЕТИТЕ са обитавали остров в устието на реката.

31-3. ТЮРИНГИ

Германското племе ТЮРИНГИ през IV в. е заемало земи на запад от Елба. Археологическите проучвания в племенната им територия показват наличието на черепни деформации при много от скеле-

тите. Последните са характерни за сарматското население. Това е довод да се потърси северночерноморски произход на началното ядро на племето – от поречието на ТУРА, заето от ГОТИ през III–IV в. Така бих обяснил името TJURINGI като произхождащо от речното име TURA с добавена наставка -INGI, обичайна за германските племена, TURINGI > TJURINGI.

31-4. СТИРИ

Притокът СТИР в горното поречие на Днестър вероятно отразява съществуването на такова праславянско и славянско местно племе.

Река СТИР тече в дн. Словения, а в съседна Австрия се намира алпийската област ЩИРИЯ. Според мен двата топонима са свидетелство за преселение на славяни СТИРИ от Горен Днестър по течението на Тиса и след това на Драва към приалпийските земи през VI–VII в. Така СТИРИ са станали част от приалпийските славяни.

31-5. ТИРОЛИ (ТИРАЛИ)

Вариантът на речното име TURLA прави допустимо съществуването на вариант TIRLA, който може да се свърже с племе, носещо името TIRALI. Представеното движение на СТИРИ от Горен Днестър към Източните Алпи прави възможна и догадката за произхода на името на алпийската област ТИРОЛ. Възможно е тя да е наследство от името на славянско племе ТИРАЛИ-ТИРОЛИ. Последните са обитавали Горен Днестър и заедно със СТИРИ са се преселили през VI–VII в. в Източните Алпи.

31-6. ТОРЛАЦИ

В дн. Северозападна България съществува етнографската група ТОРЛАЦИ. Така са били наричани и жителите отвъд Стара планина в дн. Сърбия до поречието на Морава. Групи ТОРЛАЦИ са регистрирани и на други места в българските земи.

Смятам, че името **ТОРЛАЦИ** трябва да се обясни като название на раннославянско племе, произхождащо от поречието на **ТУРЛА** (Днестър) при колебание О-У. Името е получено от речното название **TURLA** с добавена наставка **-ACI**: **TURLACI (TORLACI)**. **ТУРЛАЦИТЕ** напуснали Горен Днестър в началото на VII в. и се установили в дн. Северозападна България и Източна Сърбия.

31-7. АГАТИРСИ

АГАТИРСИТЕ са били племенна общност в Северозападното Черноморие и дн. Трансилвания. Споменати са от Херодот при описанието на похода на Дарий I в земите на скитите. Епонимът на племето е представен в легендата като син на Херакъл и брат на Гелон и Скит – родоначалници на гелони и скити. Същевременно **АГАТИРСИТЕ** са представени като близки по начин на живот на траките. Херодот посочва като тяхно обиталище поречието на **Марис** (дн. Муреш). Археологическите проучвания показват, че освен дн. Южна Трансилвания, **АГАТИРСИТЕ** са обитавали и земите на р. **Тира** (Днестър). Това потвърждават данните от писмените извори.

Тук бих предложил тълкуване на племенното име и свързано с него обяснение за формирането на това племе. Според мен името **AGATIRSI (AGATURSI)** при **T = TH (Θ)** се състои от две части: 1. **AGA**; 2. **TURSI (TIRSI)**. Втората част отговаря на вариант на речното име **TURA (TIRA)**, съдържащ съставката **SA**, която произлиза от праславянската дума **ASA** 'вода'. Първата част **AGA** (вероятно представка-предлог) може да има ирански произход и да има значение на предлог. Следователно племенното име **AGATIRSI** е произлязло от името на р. **TURA (TIRA)**. Това трябва да е било мястото на началното формиране на племенната общност **АГАТИРСИ**. Това е станало вероятно през VIII–VII в. пр. Хр. при идването в Северното Черноморие на скитските племена. Тогава част от скитите се смесили с уседналото праславянско (гетско) население в поречието на **ТУРА (ТИРА)** – тирагетите. Така възникнала племенната общност на **АГАТИРСИТЕ** – скито-гетска по произход и етнически облик. Част от **АГАТИРСИТЕ** се прехвърлили отвъд Източните Карпати в дн. Южна Трансилвания – поречието на Горен Муреш и Търнава.

32. ТИВЕРЦИ

Руските летописи споменават племето ТИВЕРЦИ, които били съседни на УГЛИЧИТЕ. Племенната територия на ТИВЕРЦИТЕ явно се е намирала в Долното Поднестровие. Правени са различни опити да се обясни произходът на племенното име. Според мен названието ТИВЕРЦИ може да се изведе или от името на населението, обитавало Северното Черноморие и известно като ТАВРИ, или от варианта на племенното име ИТИБАРИ (ИТИМАРИ). Племето ИТИ е имало като начална територия горното поречие на Камчия (Тича) (вж. част II). Вариант на неговото име е ИТИБАРИ-ИТИМАРИ. Последните са споменати през V в. в дунавското левобрежие, т.е. ИТИТЕ са се преселили отвъд Дунав при римското завоевание. В друг източник се среща названието ИТИТИ, която явно се отнася за ИТИТЕ-ИТИМАРИ (с наставка -ИТИ).

Може би част от ИТИБАРИТЕ (ИТИТИ) са се установили около Днестър през V–VI в. Там през VI–VIII в. името претърпяло следната промяна: ИТИВАРИ > ИТИВАРИ > ИТИВЕРИ > ТИВЕРИ с добавяне на наставка -СИ: ТИВЕРСИ.

Смятам, че втората хипотеза (наследници на ИТИБАРИТЕ) е по-убедителна.

33. ТИЛАТЕИ

Племето ТИЛАТЕИ се споменава само веднъж в разказа на Тукидид, отнасящ се до похода на одриския цар Ситалк през 429 г. пр. Хр. към Македония. Земите на ТИЛАТЕИТЕ се намирали между територията на Одриското царство и владенията на трибалите, вероятно в дн. Софийско поле.

Такова местоопределяне намира потвърждение в тълкуването на племенното име, което предлагам тук. Смятам, че името ТИЛАТЕИ съдържа две съставки: 1. ТИ; 2. ЛАТЕИ. Първата е може би корен (местно име), а втората отговаря на съставката ЛЕТИ при колебание А-Е, дължащо се на праславянския звук Ä. Значението на ЛАТИ-ЛЕТИ е 'жители на равнина, поляни'. Именно такъв район са обитавали ТИЛАТЕИТЕ – дн. Софийско поле. Вероятно племенната структура на ТИЛАТЕИТЕ не е била твърде устойчива и през IV–I в. пр. Хр. се е разпаднала.

34. ТРАКИ, АРИА, ПЕРКЕ

Освен при дн. р. АРИЕШ (Трансилвания), коренът АРА може да се установи в още едно речно име на праславянска територия – дн. р. Ергене, ляв приток на Марица в Източна (турска) Тракия. Тук ще се опитам да възстановя вариантите на това речно име с помощта на производни селищни и племенни имена от басейна на реката.

1. АРИСБ(А), АРИСБОС – река в Тракия, приток на Хеброс. Страбон:

„На Лесбос имало град Арисба (’Αρίοβα), чиято област владеят жителите на Метимна. Има и река Арисб (’Αρίοβοσ) в Тракия, както казахме по-горе: близо до нея живеят траките-кебрени. Изобщо у траките и троянците има много общи имена. Например: ... Арисб, който се влива в Хеброс, и Арисба в Троя...“ [**Strab.**, XIII, 1, 21; ИТМ, 227–228].

2. АРИСБЕ (’Αρίοβη) – град в областта Трояда, на река Селеент, между Абидос и Перкоте. Най-ранно споменаване – в *Илиада* на Омир. Жителите на града, водени от Азий, син на Хиртак, били съюзници на троянците [**Hom.** II, II, 836; XXI, 43]. Колония на Милет или на гр. Митилене (на о-в Лесбос).

3. АРИСБА – град на о-в Лесбос.

4. АРИСБА – град в Беотия [**Detsch. Spr.**, 25].

Речното име ARISBA е двусъставно: 1. ARI; 2. BA. Първоначалната форма трябва да е била ARIS-ABA. ABA е производна от АРА ‘вода, река’. Формата ARIS е получена от корен АРА с наставка -IS. Вероятно така е предадена праславянската наставка -IŠ. Следователно праславянската форма на речното име е била ARIŠ-(A)BA. Тя почти съвпада с варианта AREŠ на АРА (дн. Arieș) в Трансилвания. Град Арисбе (Арисба) в Трояда вероятно е основан от преселници, дошли от долината на Арисба. Същото се отнася и за съседния град Перкоте.

5. АРИА – област в Тракия. Стефан Византийски: „Съществува тракийска страна, която се нарича Перке (Πέρκη) и Ариа (’Αρία)“ [**Steph. Byz.**; Izvoare, II, 338–339]. Според Ариан, Тракия по-рано се е наричала Перке (вж. по-долу). Областта, наричана Ария и Перке, е била в поречието на АРА (АРИСБА). Областното име АРИА трябва да е било получено от племенното ARI, което от своя страна възпроизвежда речното АРА. Следователно началната форма на речното име е АРА, а най-ранната праславянска племенна структура е носила названието

ARI. Условно те може да се нарекат „южни“ (странджански) АРИ, за да бъдат различавани от северните (карпатски) АРИ по р. АРА (Ариеш).

Като производни имена от корена АРА може да се определят и следващите топоними.

6. ОРУДИЗА при Бургум (Orudiza ad Burgum) [It. Ant., 175, 4; ЛИБИ, I, 30] – пътна станция между Кабиле и Адрианопол, поставяна при дн. с. Голям Манастир, Тополовградско. Селището (крепост) се е намирало в близост до поречието на АРА (дн. Ергене). Името принадлежи към групата праславянски топоними в Югоизточна Тракия, съдържащи съставката DIZA (крепост). Първата част на името може да е произлязла от начална форма АРА: АРА-DIZA > ОРА-DIZA > ОРО-DIZA > ОРУ-DIZA.

7. УРИЗИУМ (mutatio Urisio) [Itin. Burdig., 569, 5; ЛИБИ, I, 42] – спирка на пътя Филипопол-Константинопол. Името се смята за погрешна форма на Буртудизум, поставян при дн. Бабаески, Одринско. Възможно е Уризиум да е различно селище, намиращо се в близост до река Ергене (Еркене). Името може да се изведе от производната на АРА форма АРИС (АРИШ) – вж. Арисба: АРИС > ОРИС > УРИС-(I)УМ.

8. ТЕАР – река в басейна на Ергене. Спомената от Симонид (556–468 г.пр.Хр.). Подробно описание е оставил Херодот във връзка с похода на Дарий срещу скитите:

„Дарий пък, като преминал Босфора по корабния мост, тръгнал през Тракия и като стигнал при изворите на река Теар, престоял три дни... Пътят от тях до града Хереон при Перинт и от Аполония при Евксинския Понт е еднакво дълъг, именно два дни. Тая река се влива в Контадесд – в Агриан, Агриан – в Хебър, който пък се влива в морето при град Енос“ [Hdt., IV, 89–90; ИТМ, 21].

Река Теар, която се влива в един от притоците на Агриан (Ергене), е отъждествявана със Семердере, Текедере, Буюкдере в Лозенградско и Бунархисарско (Одринска Тракия). Името може да се изведе от корена АРА с добавена представка-предлог DA, *бълг.* до. При колебание А-Е – DA > DE (вж. DEBALT > DEBELTUM): DE-ARA > RE-AR(A). Значение ‘до (река) АРА’, т.е. приток на река АРА.

От началната форма АРА с наставка КА се получава друг вариант на речното име – АРКА. Това название не се среща в изворите, но може да се възстанови по група топоними.

1. НАРКУМ (*mutatio Narco*) [Itin. Burdig., 569, 7; ЛИБИ, I, 42] – спирка по пътя Филипопол-Константинопол, поставена при дн. Руманд, Източна (Одринска) Тракия. Намирала се е близо до река Ергене. Името на селището е получено от основа речното име АРКА и представка-предлог НА, *бълг.* на: НА-АРКА > НАРКА – латинизирана форма *Narcum*. Значение ‘на (река) АРКА’, т.е. селище, намиращо се до р. АРКА (Ергене). Възможно е НАРКА да е било средище на племенна структура със същото име – НАРКИ.

2. ПЕРКЕ – област. Запазен фрагмент от *История на Витиния* от Ариан:

„Ариан разказва, че Траке била нимфа, веща в баянията и билките и че могла, от една страна, да отлъчва страданията чрез билки, а от друга, да ги причинява, както се разказва за Медея, Агамеде и всеизвестната Крокодине. По името на тая Траке (τῆς Θράκης) изглежда да се е нарекла и страната, която по-рано се назовавала Перке (Πέρκη)“ [Arr., fr. 13; Eustath. Dion. Per. 322; Izvoare, I, 596–597; ИТМ, 306].

Стефан Византийски: „Тракия (Θράκη) (от цар Трак, който умрял някога при тях или) от нимфата Трака, дъщеря на Титан, от която е и Долонк, син на Кронос. Съществува тракийска страна, която се нарича Перке (Πέρκη) и Ариа (Ῥαία)“ [Steph. Byz.; Izvoare, II, 338–339].

3. ПЕРКОТЕ – град на брега на Троада, между Лампсак и Абидос, при дн. Вергас. Според Омир, в него оставил корабите си тракийският съюзник Ифидамас, дошъл от Тракия [Hom. II., XI, 218–230; ИТМ, 10]. Градът е споменат и от Херодот във връзка с персийските походи в началото на V в. [Hdt., V, 117].

4. ПЕРКОС – владетел на Питюейа (по-старото име на Лампсак) в земята на бебриките, съседен на град Перкоте. Негов син бил Меропс. Жителите на Питюейа, водени от синовете на Меропс, участвали в Троянската война като съюзници на Троя [Hom. II., II, 828–832; Schol. ad. Hom. II., XI, 229]. Меропс има и дъщеря с име Арисба.

Названието ПЕРКЕ според разказаното от Ариан е по-старо име на Тракия (ТРАКЕ). От друга страна, областта ПЕРКЕ се е наричала и АРИА (Ст. Византийски).

Името PERKE може да се разглежда като производно от речното име АРКА – с представка-предлог РА, *бълг.* по: РА-АРКА > РАРКА >

PERKA. Значение ‘по (река) APKA’. Като строеж то отговаря и на племенно име – ПАРКИ-ПЕРКИ ‘жители по (река) APKA’. Вариантът на речното име ARKA е произлязъл от началната форма ARA. Тогава названията могат да бъдат разпластени хронологически така:

I. Речно име ARA – племе ARI – област ARIA

II. Речно име ARKA – племе PARKI (PERKI) – област PERKE.

Следователно може да се приеме, че когато речното име ARA е било заменено от производния вариант ARKA, на мястото на старата племенна структура ARI вече са съществували племенни образувания, като НАРКИ и ПАРКИ (ПЕРКИ). Съответно течението на реката, освен със старото име ARIA, е било наричано вече и ПЕРКЕ.

Част от ПЕРКИТЕ се преселили на Малоазийското крайбрежие на Пропонтида (Мраморно море) в областта около гр. Троя (Троада). Там те основали гр. ПЕРКОТЕ. Племенното име ПЕРКИ се било превърнало и в лично име. Това име носел владетелят на съседния град Питюейа (Лампсак) – Перкос, име от времето преди Троянската война. Възможно е ПЕРКИ да са обитавали и Питюейа или дори да са били негови основатели заедно с други преселници от поречието на ARA-APKA. Внучката на Перкос, дъщеря на Меропс – АРИСБА, носи име, което съвпада с по-стар вариант на речното име – АРИСБА (АРИС-АПА). Питюейа се намирала в областта на бибриците, които също са били преселници. Тяхната първоначална племенна територия била по долното течение на Хеброс, именно в съседство с поречието на ARA-APKA (вж. част II). Преки сведения за такова прехвърляне в Мала Азия се срещат у Страбон и др. (вж. по-долу).

5. ТРАКЕ – област. Според цитираните по-горе легендарни сведения това название на страната е произлязло от името на цар ТРАК ($\alpha\pi\theta$ Θρακὸς βασιλέως) или на нимфата ТРАКЕ ($\alpha\pi\theta$ Θράκης νύμφης). Предишното название е било Перке. В изворите етнонимът ТРАКИ се среща под следните форми: Θράκες, Θραίκες, Θρείκες, Θρέκες.

Областното название ТРАКЕ, което измества предишното PERKE, е възникнало от същата основа – речното име ARKA, но с представка-предлог DA, *бълг.* до: DA-ARKA > DARKA > TARKA > ТРАКА или DARKA > DRAKA > ТРАКА. Гръцкият запис с Θ (th) вероятно отразява прехода D > T. Като племенно име ТРАКИ носи значението ‘жители до (река) APKA’. По строеж то е еднакво с названията NARKI, PARKI (PERKI). Вариантът TREKI показва промяна на

гласната $\ddot{A} > E$, както при PERKE. Същата промяна в началната гласна на речното име (ARKA > ERKA) се появява и в по-късната форма ARGА > ERGA (вж. по-долу). Възможно е названието ТРАКИ да е произлязло от най-ранния вариант на речното име – АРА: АРА > D-ARA > DARA-IKI > DRAIKI > THRAIKI (THREIKI). Така намира обяснение и съчетанието AI (EI) при племенното име.

Появата на племенното име ТРАКИ отразява възникването на племенно образувание в долината на ARKA (Ергене) редом с имената на PERKI и NARKI. Изглежда, постепенно ТРАКИТЕ са заели доминиращо положение и тяхното име се е наложило и като областно, измествайки предишните наименования АРИА и ПЕРКЕ. Тези процеси са се извършили преди времето на Троянската война. За пръв път етнонимът ТРАКИ се появява в *Илиада* на Омир, където са представени тракийските съюзници на Троя и се говори за страната ТРАКИЯ. Постепенно това име се разпространило в гръцките области и започнало да се употребява като общо за праславянските племена. Името ТРАКИ добило облик на надплеменен етноним, който се разпрострял върху значителна част от праславянските племена на Балканите. За гето-дакийските племена на север от Дунав античните автори изрично подчертават тяхното единство в език, бит и обществено устройство с южнодунавските ТРАКИ. Практически така и те били причислявани към праславянската общност, означавана с общия етноним ТРАКИ.

С други думи, употребата и значението на етнонима ТРАКИ са претърпели развитие – от название на малко племе в долината на АРА-АРКА (Ергене) до общо наименование на преобладаващата част от праславянската общност. Той може да се определи в последното си качество като етноним от трето равнище. Първото равнище включва етнонимите на малките племена. Второто – на племенни общности (трибали, мизи, беси), състоящи се от малки племена. Етнонимът от трето равнище като ТРАКИ (заместен по-късно от БЕСИ) е обхващал и племенните общности (големи племена).

Съдбата на самото малко племе ТРАКИ в поречието на АРКА (Ергене) не може да се проследи точно поради липса на конкретни сведения в изворите. Това мълчание може да се обясни с предположението, че през VII–VI в. пр. Хр. ролята на това племе в дн. Югоизточна Тракия вече е била твърде ограничена. С издигането на одриското

племенно обединение през V в. земите на ТРАКИТЕ са били включени в новото държавно образувание. След западането на Одриското царство ТРАКИТЕ, изглежда, са попаднали в обсега на друга съседна племенна общност – АСТИТЕ. Това станало в навечерието на установяването на римска власт. Създадената през 46 г. римска провинция Тракия е включвала и земите на племето ТРАКИ.

Допустимо е наследници на племето да са се запазили по местата си в поречието на дн. р. Ергене до VII в., когато там се появили славянските заселници. Днешното название ТРОНКИ за жителите на няколко села в Източна Странджа може да се приеме като следа от някогашното племе ТРАКИ. Това име може да се разгледа като производно от ТРАКИ с поява на носовка: ТРАКИ > TRANKI > TRONKI или ТРАКИ > TROKI > TRONKI.

Друг вариант на речното име е ARGА, получен от ARKA при озвучаване К > Г. Тази форма на името не е отбелязана в писмените паметници, но тя може да се открие в производни топоними.

1. АРГИСКЕ, ЕРГИСКЕ – крепост в поречието на АРГА (Ергене). Превзета в 346 г. пр. Хр. от македонския цар Филип II [Demosth., XVIII, 25–27; ИТМ, 110]. Спомената е и от Есхин и Харпократион. Името е нанесено върху четири фиали от съкровището, открито при с. Рогозен, Врачанско. Според античното предание крепостта е била наречена по името на ЕРГИСК, син на Посейдон и нимфата Аба [КЕТД, 101].

Името е получено от корена ARGА и наставката -ISK, характерна за праславянски селищни, речни и в отделни случаи – племенни имена. Промяната в началната гласна Ä > Е (както при ARKA > ERKA) е създавала варианта ERGISKE: ARGА-ISK > ARGISK(E) > ERGISK(E). Възможно е формата ERGISK да е била употребявана и като речно име подобно на ТИБИСК (селищно и речно име) – ТИБИСОС (Тимиш). Довод за такова предположение може да се потърси и в мита за произхода на града. ЕРГИСК несъмнено е речен бог, тъй като е син на повелителя на водите и моретата Посейдон и нимфата АБА (от АПА ‘вода, река’).

2. ЕРГИНОС – дн. Ергене (Еркене). Името е споменато от Херодот във връзка с похода на Дарий срещу скитите под формата АГРИАНЕС (Ἄγριάνες), която не се среща другаде [Hdt., IV, 89–90; ИТМ, 21]. У по-късните автори името е изписвано: Ἐργίνοσ, Ἐργίνας, Erginos, Erginus [Apoll. Rhod., I, 217; Plin. N. h., IV, 7].

Името е произлязло от корена ARGА и наставката -IN: ARGА-IN > ARGIN > ERGIN(A). У Херодот, изглежда, има обръщане – -RG > -GR и наставката е -IAN. С наставка -IN е и речното име ЛУГИНОС (ЛИГИНОС).

3. АРГИНОПОЛ. Във връзка с преминаването на рицарите от Третия кръстоносен поход през Тракия Ансберт съобщава, че град Аркадиопол (дн. Люле Бургас) е бил известен сред простолюдието и с името АРГИНОПОЛ, но не уточнява неговия произход [Ansbert. Hist. esp., 162; ЛИБИ; Гагова, К. Тракия, 133]. Очевидно това название съдържа речното име ARGIN (без преглас А > Е). Градът се намирал на самата река (дн. Ергене).

4. СЕРГЕЦИОН. Според схолиаста на Демостен крепостта Ергиске била наследена от византийско селище СЕРГЕЦИОН. Това име също може да се изведе от корена ARGА с представка-предлог SA, бълг. с, със, и наставка -EC(I): SA-ARGА > SARGА > SERGA > SERGA-EC(I) > SERGECI(ON). Значение: ‘от (при, до) (река) ЕРГА’.

Ликвидна метатеза в началото на речното име ERGIN(A) е създала още един вариант – REGIN(A).

1. РИГИНИЯ. Страбон: „Реката в Тракия, която сега се нарича Ригиния, се наричала в старо време Еригон“ [Strab., VII, fr. 49; ИТМ, 225]. Страбон погрешно сочи р. Еригон (дн. Черна), приток на Аксий. Обстоятелството, че РИГИНИЯ е отбелязана у Страбон (63 г.пр.Хр. – 19 г.сл.Хр.), е указание, че името ѝ датира отпреди римската епоха.

2. РЕГИНАС – форма на речното име, която се среща във византийски извори.

Турците са възприели формата ERGIN(A), която е дала ERGENE (ERKENE) при колебание G-K.

И така развитието на речното име може да се представи в следния ред:

1. Началната форма е АРА, тъждествена с трансилванската АРА (Ариеш).

2. По-късно, в периода преди Троянската война, се появява АRIŠ-APA (ARISBA).

3. През същия период възниква и формата АRKA.

4. Названието ARGА може да се отнесе към VIII–VI в.пр.Хр.

5. Неговата разновидност ARGIN(A)-ERGIN(A) се наложила след VI в.пр.Хр.

6. Възможно е едновременно да е била употребявана и формата ARGISK-ERGISK.

7. Към II–I в.пр.Хр. е възникнало названието REGIN(A), което е съществувало успоредно с ARGIN(A)-ERGIN(A).

Наред с промените в речното име са възниквали и съответни названия на племенните структури от долината на реката, отразени в областни наименования.

1. Най-ранното праславянско племенно образувание е носело името ARI, а неговата територия била наричана ARIA.

2. По-късно възникнали племенните разклонения PARKI (PERKI), TRAKI, NARKI. Част от тези обитатели на поречието на АРИСБА-АРКА се преселили на азиатското крайбрежие на Про-понтада, в областта Троада. Етнонимът TRAKI е получил известност в гръцките области и постепенно се превърнал в общ, надпле-менен.

3. През V в.пр.Хр. техните земи били включени в територията на Одриското царство.

4. Прякото римско управление било наложено в 46 г. със създаването на провинция Тракия.

35. ТРЕРИ, АРИ, АРИЕШ

Присъствието на части от племето ТРЕРИ е отбелязано на няколко места в балканските земи.

1. Между земите на трибали и Одриската държава (Тукидид) – вероятно някъде в Софийското поле.

2. Между Македония и племената бриги и трали (Плиний Стари).

3. До Бистонското езеро – по топоним (Страбон).

У античните автори ТРЕРИТЕ са свързвани с кимерийските нападения в Мала Азия през VII в.пр.Хр. В. Томашек смята, че ТРЕРИТЕ са напуснали балканските земи през VIII в.пр.Хр. и са се установили в Северозападна Мала Азия. Там те са оставили топонимични следи – в Мизия, Троада и Витиния.

Според легендата епонимът на племето ТРИЕР е бил син на Обриарей и нимфата Траке (Ст. Византийски). Според мен формата на племенното име TRERI, TRARI, TRIERI принадлежи към типа тра-

кийски етноними, съдържащи съставката TRA, TRE, TRI със значение ‘отвъдни, отсрещни’. Следователно смисълът на етнонима ТРЕРИ е ‘отвъдни ЕРИ (АРИ)’, т.е. ТРЕРИТЕ са били част от племето ЕРИ (АРИ), чиято територия е била в обхвата на праславянското землище. Смятам, че тези АРИ са обитавали поречието на дн. р. АРИЕШ, приток на Муреш.

Към VIII в.пр.Хр. част от АРИТЕ, наречени ТРЕРИ, се насочили на юг и може би заедно с ТРИБАЛИ и ТРИМАМИ пресекли Дунав. Възможна причина за такова изселване би могло да бъде скитското проникване от изток и по-специално на АГАТИРСИТЕ в дн. Южна Трансилвания, където се намирили земите на АРИТЕ. Част от ТРЕРИТЕ останали в балканските земи (Софийско поле, Долна Струма, устието на Места), а други пресекли Проливите и се установили в Северозападна Мала Азия.

Река Ариеши (Arieş), *унг.* Араньош (Aranyos), е десен приток на Муреш в горното ѝ течение. Извира в Западните (Централни) планини на Трансилвания от планината Бихор. Долината ѝ е оградена от север от хребета Джилъу, а от юг от хребета Траскъу. За да се възстановят ранните форми на името ѝ, може да се използват данни от антични писмени извори и запазената до днес топонимия.

В разказа на Йорданес за войната между готи и вандали в началото на IV в. намираме следното описание:

„Те (вандалите – Ч. Б.) заемали тогава местата, където днес живеят гепидите, покрай реките Марисия (Marisia), Милиаре (Miliare), Гилпил (Gilpil) и Грисия (Grisia), която надминава по големина всички гореспоменати“ [Iord. Get., 113; Izvoare, II, 424–425].

„Тогава на изток от тях се намирили готите, на запад маркоманите, на север хермундурите, на юг Истър, който е наричан и Данубий. Докато вандалите се намирили тук, им била обявена война от страна на Геберих, краля на готите; на брега на гореспоменатата р. Марисия, където не се сражавали много време на равна нога, а веднага бил сразен самият Визимар, кралят на вандалите, с голяма част от племето си“ [Iord. Get., 114].

„А Геберих, блестящият водач на готите, след като победил и оплячкосал вандалите, се върнал в своите места, откъдето тръгнал“ [пак там, 115]. Останалите вандали поискали разрешение от император Константин да се настаят в Панония, където останали 60

години. Земята, която заемали тогава вандалите, може да бъде очертана чрез отъждествяване на посочените реки:

1. Марисия (Marisia) е Муреш, който извира от вътрешната страна на Източните Карпати и обгръща от югоизток и юг Централните (Западни) планини в Трансилвания.

2. Грися (Grisia) е Криш. Долините на двата основни притока – Кришул Алб (Бели Криш) и Кришул Негру (Черни Криш), ограждат Централните планини откъм запад.

3. Гилпил (Gilpil) в настоящата работа е отъждествена със Сомешул Мик (Малък Сомеш) (вж. част II – гели). Тя извира в северната част на Централните планини. Така областта на вандалите се очертава ясно като заемаща Централните планини с прилежащите им речни долини.

4. Милиаре (Miliare) в досегашните изследвания не е определена със сигурност. Името се състои от две части: 1. MILI; 2. ARE. Първата част MILI според мен е равнозначна на BIL (< BELI) ‘бели’ при $V > M$ (Tibisus – Тимиш) и $E > I$ (срв. *укр.* біл ‘бял’).

Втората част ARE може да се съпостави с името ARI-EŠ и с името на основния му ляв приток ЯРА (Iara). Река ЯРА извира от планината Джилъу и по нейното течение се намират селата Валя Ерии (Valea Erii ‘долината на Ара’) и ЯРА (Iara), чиито имена съвпадат с речното. Основното течение на Ариеш (Голям Ариеш) започва от планината Бихор и долината му заема сърцевината на Централните планини. Това положение напълно го вписва в очертаванията на земята на вандалите, дадени от Йорданес.

И така р. МИЛИАРЕ, т.е. БЕЛИ АРЕ, може да се отъждестви с Голям Ариеш (Arieș Mare). Възможно е притокът ЯРА да е имал определението Черна – Черна АРА. Двойката определения Бели-Черни за основните речни притоци е характерна за славянската хидронимия. Река ЯРА е запазила най-старата форма на речното име АРИЕШ – АРА (без наставка) при йотация на началната гласна АРА > ЈАРА.

В описанието на същия район Равенският географ е използвал работата на Йорданес, но се наблюдават и някои различия. „През тези области на даките минават твърде много реки, между другите и тези, които се наричат Тисия (Tisia), Тибисия, (Tibisia), Дрика (Drica), Марисия (Marisia), Арине (Arine), Гилпит (Gilpit), Гресия (Gresia). Всички тези реки се вливат в Дунав, а р. Флутаузис ограничава об-

ластга. Все пак гореспоменатият хронист Йорданес ги е изложил по-подробно“ [Geogr. Rav., IV, 14; Izvoare, II, 580–581].

В сравнение с цитираното по-горе описание у Йорданес тук са добавени нови елементи – първите три реки: 1. Тисия (Тиса); 2. Тибисия (Тимиш); 3. Дрика (отгъждествена в настоящата работа с Бързи Криш) (вж. част II). Останалите реки са посочени в същия ред, както у Йорданес. Има различия във формите: 1. Gilpit вместо Gilpil, погрешно предаване на *l* с *t* поради близка графика. 2. Gresia вместо Grisia.

Друга разлика е, че на мястото на Miliare у Йорданес е поставено речното име Arine. Всъщност това е друга форма на името АРА (Ариеш). Равенският географ я е взел от друг източник. Той е подменил Miliare с Arine съзнателно, знаейки, че става дума за една и съща река. Съпоставени, двете изреждания изглеждат така:

Йорданес: Marisia, Miliare, Gilpil, Grisia

Равенски географ: Marisia, Arine, Gilpit, Gresia.

АРИНЕ (Arine) е производен вариант на речното име АРА. Към корена АРА е добавена наставка -INE: AR(A)-INE > ARINE. Тя се среща в праславянски речни имена на юг от Дунав – Лугинос, Оросинос, Ергинос. Наставката -INE (разновидност на -INI) формира праславянски племенни имена. Очевидно Arini (Arine) е името на племето, обитавало поречието на р. АРА. Племенното име е изместило първоначалната форма на речното име, от която то самото е производно.

Потвърждение за съществуването на това племенно название намираме в името на един крайдунавски кастел, посочен от Прокопий Кесарийски: „В Мизия покрай реката Истър ... Арина (’Αρίνα)“ [Proc. De aed., IV, 11; ИТМ, 447]. В. Бешевлиев определя името като латинско [Веš. Prok.]. Смятам, че названието е възникнало като следствие от преселването на група АРИНИ в Мизия. Там те били настанени като граничари в крайдунавския кастел. Това е могло да стане през IV–V в.

Унгарската форма на речното име Араньош (Aranyos) има значение ‘река със злато’, унг. agany ‘злато’. Произходът на името се свързва със златодобив в поречието на АРА (Ариеш). Същевременно прави впечатление, че унгарското име съдържа в себе си праславянската форма АРА или по-точно нейната производна АРАН-АРАНИ с наставка -AN(I). Това навежда на мисълта, че Aranyos ‘река със злато’ е по-

късно преосмисляне на заварена именна форма поради еднозвучие (омонимия) с унгарската дума 'злато'. Действително поречието на АРА (Ариеш) е било рудничарски и металодобивен район през римския период, а вероятно и преди това.

Изходната форма за унгарското название ARAN-ARANI има вид на племенно име, произлязло от корена АРА с наставка -ANI. Подобни топоними са регистрирани в Трансилвания през XIII–XIV в.: Aran, Aryan [DRH, C, XII, 22], дн. Uroiú, обл. Хунедоара.

Следователно, може да се приеме, че е съществувало племенно название ARANI. Като строеж (с наставка -ANI) то отговаря на раннославянските племенни имена (VI–VIII в.). Така през VI–IX в. племето АРАНИ трябва да е обитавало долината на АРА (Ариеш). Там са го заварили маджарите в началото на X в.

В сферата на предположенията остава възможността да е съществувал още един вариант на името АРА – с наставка -AR: ARAR. Подобни варианти могат да се установят за редица дунавски притоци (АРКА-АРКАР, АЛТ-АЛТАР), включително и за самия Дунав (срв. рум. Dunare). Сред изброените от Херодот (V в. пр. Хр.) притоци на Истър, които текат през Скития, т.е. откъм Карпатите, е и Арарос ('Αραρός). Херодот го поставя между Серет и Прут [Hdt., IV, 48; Izvoare, I, 30–31]. Но може би името се отнася за АРА, дн. АРИЕШ в Трансилвания.

Още един вариант на името може да се възстанови във връзка с румънското название на р. АРИЕШ (Arieş). Това название идва вероятно от варианта AREŠ, получен от началната форма АРА с наставка -EŠ: AR(A)-EŠ > AREŠ. При смекчаване (йотизация) на Е се получава ARJEŠ, форма, възприета от влашкото население през XIII–XV в. – изписвана Arieş.

Вариантът АРЕШ е с характерната наставка -EŠ (още -AŠ, -OŠ, -UŠ, -IŠ), присъща за карпатските речни имена – Муреш, Сомеш, Арджеш, Тимиш (Темеш). Вариантът АРЕШ на речното име може да е възникнал в праславянския период (преди VI в.), но вероятно се е наложил през VI–X в.

Развитието на речното име АРА (дн. Ариеш) и относителната хронология на вариантите може да се представят така: Началната форма АРА е възникнала далеч назад в праславянската епоха. По-късно може да е възникнал вариантът ARAR (в предримския период).

Пак тогава се е появил вариантът ARASK (ARISK), възможно във връзка с името на селище, разположено на реката.

Вариантът ARINE, ARINA се е появил през IV–V в. след оттеглянето на римляните от Дакия.

Всъщност ARAN-ARANI е по-скоро име на славянската племенна структура, съществувала през VI–X в. Самите славяни-АРАНИ по онова време навярно са използвали формата AREŠ. Тя може да е възникнала и по-рано.

Маджарите, появили се през X в., създали речно име въз основа на племенното име ARANI. Власите, които през XIII–XV в. вече се движели в Карпатските планини и започнали да усядат, възприели формата AREŠ > ARJEŠ.

С установяването на вариантите на речното име и на тяхната хронология става възможно да се проследи съдбата на праславяните от поречието на АРА (Ариеш). Най-ранната племенна структура е носела име, идващо от речното – без наставка: АРА > АRI. Към 106 г. територията на това дакийско племе е била включена в новата провинция Дакия. Вероятно при римското завоевание основната част от племето се е изселила.

Възможно е следа от подобно преселение на север да е речното име ОРАВА (ORAVA). Река Орава е десен приток на Ваг в северната част на Среднословашката област. Долината ѝ е оградена от планинските вериги на Словашките Бескиди, Татрите и Малка Фатра. Неин приток е Биела Орава.

Това название отговаря на Miliare – Бела АРА (Ариеш Маре). Името ORAVA е развит вариант на началната форма АРА – с наставка -AVA: АРА-AVA > АRAVA > ОRAVA. При такова обяснение речното име Орава е свидетелство, че част от АРИТЕ, напуснали Дакия през 106 г., са се насочили на север. Те се установили до Татрите, в долината на десния приток на Ваг, дн. Орава.

В съчинението на Епифаний (310–403) *За дванадесетте скъпоценни камъка* е поместено следното описание: „А тези камъни се намират във вътрешността на варварската земя на скитите. Старите са привикнали да наричат Скития цялата част откъм север, където са готи, дауни, вени и арии (Arii), докъм областта на германците и амазонките“ [Epiph. De XII Gemm., CCXLIV, 36; Izvoare, II, 174–175].

Споменатите АРИИ може да се отъждествят с дакийското племе АРИ, част от което се изселило на север. Посочването на ГОТИ и ВЕНИИ редом с тях и отделно на германци и амазонки (митологичен пласт) е указание, че става дума за един по-ранен период. А именно за края на II в.сл.Хр., преди преселването на готите от устието на Висла. Следователно АРИИТЕ на Епифаний могат да бъдат поставени в междуречието Висла-Одер във времеия отрязък II–III в. С други думи, те са били едно от тамошните племена на венедската групировка.

Сходни етноними в същия район са на ХИРИТЕ, посочени редом с ВЕНЕДИТЕ на о-в Енингия (междуречието Висла-Одер) [Plin. N. h., IV, 13, 96], ХАРИНИТЕ [пак там, 13, 99], ХАРИИТЕ [Tac. Germ., 43, 2]. Всички те се отнасят към I в.сл.Хр., а АРИ, преселници от Дакия, са могли да се появят най-рано към 110–120 г. Вероятно тогава сред преселващите се на север АРИ е настъпило разделение – част от тях останали в поречието на дн. Орава, а останалите преминали отвъд Карпатите. Те се установили между Висла и Одер сред тамошните венедски племена.

Съдбата на праславяните от долината на АРА (Ариеш) може да се очертае по следния начин:

1. Дакийското племе АРИ се формирало в поречието на р. АРА. Възможно е кастелът АРИА ('Ario) [Proc. De aed., IV, 4, 1–3; ИТМ, 437] да е бил построен за преселници АРИ от Дакия.

2. При създаването на провинция Дакия в 106 г. част от племето се изселило на север. Тези АРИ стигнали до Северните Карпати. Част от тях се установили там – до Татрите, в долината на дн. Орава.

3. Останалите от тази група АРИ преминали оттатък Карпатите и се заселили сред венедски племена в междуречието Висла-Одер.

4. След като римляните напуснали Дакия през 270–275 г., тамошните земи били заети от завърнали се праславяни и от дошлите откъм Балтика германски племена. От останалите по местата си АРИ по време на римската власт и придошлите други праславяни в края на III в. възникнала нова племенна структура – АРИНИ. АРИНИТЕ били в съседство с гепидите, които проникнали откъм Тиса във вътрешната част на дн. Трансилвания.

5. През първата половина на IV в. група АРИНИ потърсили подобри условия за живот в земите на империята. Те били настанени като граничари в кастела АРИНА край Дунав.

6. През първата половина на V в. поречието на АРА се намирало под контрола на хунското племенно обединение.

7. След неговото разпадане през втората половина на V в. настъпнали нови размествания в средните и долнодунавските земи. В резултат през VI в. по долината на АРА (наричана вече АРЕШ) се формирала раннославянската структура АРАНИ. В края на същото столетие или през следващото (VII в.) АРАНИТЕ попаднали под властта на Аварския хаганат.

8. През IX в. АРАНИТЕ били в съседство с прабългарски групи, установили се по Среден Муреш (Себеш – Блъндиана). В края на същото столетие земите на АРАНИТЕ влизали в територията на местния управител (дукс) Гелюу. Средище на неговата власт били земите по Малък Сомеш на съседното славянско племе ГЕЛИ (вж. част II). Според най-ранната унгарска хроника (Унгарски аноним) в началото на X в. Гелюу загинал в битка с нахлулите откъм Тиса маджарски отряди.

9. През XI–XIII в. вътрешнокарпатските земи (Трансилвания), включително и територията на АРАНИТЕ, били завладени и колонизирани от Унгарското кралство.

36. ТРИБАЛИ, БАЛИ, ДРЕВЛЯНИ

Най-ранното споменаване на племето намираме у Херодот. Името е обяснявано като произхождащо от индоевропейски корен TRIB. Смятам, че името принадлежи към типа племенни имена, съдържащи съставката TRI. Следователно значението на названието е ‘отвъдни (отгатышни) БАЛИ’. Намирам, че обиталищата на племето БАЛИ трябва да се търсят около р. БАЛИЧИЦА, вливаща се в езера, които отстоят недалеч от Дунав в дн. Олтения. Вероятно през VIII в. пр. Хр. част от БАЛИТЕ, получили название ТРИБАЛИ, са се прехвърлили на юг от Дунав – може би заедно с ТРЕРИ и ТРИМАМИ. МАМИТЕ (по р. МАМУ) се намирали недалеч от БАЛИТЕ.

ТРИБАЛИТЕ заели територията между Истър, Хем и поречията на Искър и Огоста. Доводи за това определяне на племенната територия:

1. В тези земи са открити гробниците в Могиланската могила (Враца) и съкровището от Рогозен, които принадлежат на трибалски владетели.

2. В настоящото изследване са представени данни за съществуването на други племенни структури на запад от Огоста и на изток от Искър.

3. Сведението за „трибалско поле“ в поречието на р. Морава според мен отразява политическа власт на ТРИБАЛИТЕ в тези земи, а не етническо присъствие.

4. Създадената от римляните племенна община Трибалия с център Ескус през 14 г.пр.Хр.

Вероятно от края на VI в. е започнал възходът на ТРИБАЛИТЕ. През 424 г.пр.Хр. те отблъснали нападението на одриския цар Ситалк. През 376 г.пр.Хр. трибалският владетел Халес осъществил поход срещу Абдера. ТРИБАЛИТЕ разбили войската на Филип II (339 г.пр.Хр.), а походът на Александър III срещу ТРИБАЛИТЕ завършил с примирие, сключено с трибалския цар Сирм.

Упадъкът на трибалското племенно обединение започнал след нахлуването на келтите през 280 г.пр.Хр.

През II–I в.пр.Хр. в днешните северозападни български земи се настанили МУСИ (МИСИ), преселили се от поречието на р. МУСЕ-ОС (БУЗЪУ). Те наложили своето върховенство над местните племена, както изглежда, и над ТРИБАЛИТЕ. Така възникнала групата на т.нар. мизийски племена, в която влизали АРТАРИ, КИАНИ, АЛМИ, ТИМАКИ. По време на походите на М. Л. Крас през 29–28 г.пр.Хр. римските войски нахлули в земите на мизийските племена и преодолели съпротивата им. Това предизвикало силен изселнически процес. При тези обстоятелства голяма част от ТРИБАЛИТЕ също напуснали племенното си землище. Смятам, че трябва да открием тези ТРИБАЛИ-бежанци в лицето на източнославянското племе в Поднепровието ДРЕВЛЯНИ. Според най-стария руски летопис името на племето е дадено поради гористите места, които обитавало, т.е. от „дерево“.

Смятам, че развитието TRIBALI > DREVLJANI може да се покаже в съгласие с фонетичните закономерности. От варианта TREBELIA (срв. TRA-, TRE-, TRI-): TREBELI с наставка -(J)ANI: TREBELJANI > TREVELJANI > TREVLJANI > DREVLJANI.

Друго обстоятелство, което дава допълнителен доказателствен довод, е названието на легендарния град ИСКОРИСТЕН, намирал се в земите на ДРЕВЛЯНИТЕ. Името му и досега остава загадка за изс-

ледователите. Според мен това селищно название е пренесено от придунавската прародина на ДРЕВЛЯНИТЕ. Името съдържа названието на р. ИСКЪР, която е минавала през земите на ТРИБАЛИТЕ (с наставка -ISK, характерна за тракийските селищни и речни имена): ISKARISK > ISKORISK > ISKORISKEN > ISKORISTEN.

37. ТРИМАМИ, МАМИ

Между Нове (Свищов) и Сексагинта Приста (Русе) у Клавдий Птолемей е посочена крепостта Тримамий (Τριμάμιον). На около 150 км по права линия от това селище в северозападна посока се намира поречието на р. МАМУ (Маму), десен приток на Олт. Селищното име TRIMAMI(UM) съдържа съставката TRI със значение 'отсрещен, отгъшен' и корена МАМИ. Смятам, че става дума за гетско племе МАМИ, обитавало поречието на р. Маму, и преселници ТРИМАМИ създали селището ТРИМАМИЙ на отвъдния дунавски бряг. Подобно преселническо движение, отразено в промяната на племенното име чрез добавяне на съставката TRI, е посочено в настоящото изследване при случаите с ТРИКОРНИ, ТРИБАЛИ, ТРИПОЛИ – все в крайдунавската зона.

38-1. УТУС (ВИТ), УТИ, ВИТИ, ВИТЕБИ

Река ВИТ е десен дунавски приток в Северна България между Искър и Осъм. Античното му название е UTUS. В устието му се намирало едноименно селище. Запазената днес форма ВИТ е възникнала при следните фонетични промени: UT(US) > UUT(US) > VUT > VIT. Според мен речното име е имало още два варианта (по косвени данни):

1. UTAR – от корена UT и наставката -AR. Доказателство за тази възстановка намирам в по-късно название на блато при устието на реката – ВИТАР (VITAR). Срв. ISK(OS)-ISKAR, ALT-ALTAR

2. VITABA (VITEBA) – форма, възстановена по названието на руския град ВИТЕБСК. Според мен това селищно име е възникнало от племенното име на основателите – ВИТЕБИ, преселници от р. УТ(УС)-УТЕБА. Вариантът УТАВА (УТЕВА) съдържа съставката АВА < АРА 'вода, река'. Срв. ЕНТРАБА-АТРАБА (Янтра).

В долината на УТУС са били разположени селищата на местното племе УТИ. Съществуват данни за изселване на част от УТИТЕ на север от Дунав при римското завоевание и създаването на провинция Мизия.

К. Птолемей посочва селище УТИДАВА, т.е. крепост на УТИТЕ, което според координатите трябва да се е намирало в долните течения на Серет и Прут. Вероятно УТИДАВА е била създадена от УТИ преселници след началото на I в.сл.Хр. Възможно е името да е възникнало от същия корен (УТ), но в този район не се среща подобен топоним (речно име).

Топоними, съдържащи корена VIT, се срещат в Горното Полабие (дн. чешки земи). Вероятно те са следа от заселване на УТИ-ВИТИ в тези области.

Смятам, че името на руския град ВИТЕБСК произлиза от вариант на племенното (и речно) име ВИТЕБИ (от ВИТАБА-ВИТЕБА). Следователно селището е основано като средище на преселници ВИТЕБИ, дошли от долината на УТ(УС)-ВИТ. Селищното име на града е получено с добавянето на обичайната наставка -ESK.

38-2. ЮТИ

Тук бих искал да изложа аргументи за хипотеза относно произхода на германското племе ЮТИ, обитавало полуостров Ютландия, дн. Дания.

Селището УТИДАВА в долното поречие на Серет и Прут показва, че част от УТИТЕ се установили там при римското завоевание. Там УТИТЕ били в непосредствено съседство с гетските племена АНГЛИ и САКСИ.

ЮТИТЕ, които обитавали през III–IV в. част от п-в Ютландия, били съседни на германските АНГЛИ и САКСИ. През IV–V в. АНГЛИ, САКСИ и ЮТИ завладели Британските острови. В настоящото изследване са представени доводи за възможен гетски (праславянски) произход на германските АНГЛИ и САКСИ (вж. част I).

Тук бих разширил тази хипотеза с включването в тази миграция от дунавската делта и на УТИ. Последните се присъединили към изселващите се на север АНГЛИ и САКСИ. УТИТЕ се установили в днешните датски земи като съседни на АНГЛИ и САКСИ. Племенното

име претърпяло промяна – йотация на началната гласна – UTI > JUTI.

39. ЧАСИ (ЧЕХИ)

Според описанието на Дакия от Клавдий Птолемей в дн. Източна Мунтения се е намирало селището TIASON. Смятам, че буквосъчетанието TI предава праславянския звук Ā (срв. TIERNA – в устието на дн. р. Черна). Така името на гетското селище трябва да се възстанови като ЧАС(И), ĀS(ON). И днес формата на чешкия етноним в *мн. ч.* е ЧЕСИ. В изворите чешкият етноним е бил познат в три варианта: ĀSI, ĀESI, ĀISI. Те напълно отговарят на вариантите, които могат да бъдат възстановени за името на гетските ЧАСИ според посочените тук топоними: ĀSI (срв. ĀANLOV), ĀESI, ĀISI (ĀIŠNADIE и ĀISLOV). Следователно ЧАС(ОН) е било племенен център на гетското племе ЧЕСИ (ЧЕХИ), при преход H > S. Неговата територия е обхващала земи между горните течения на Бузъу (Мусеос) и Яломица. Този обхват се потвърждава от два топонима, запазени до днес: 1. Връх ЧАХЛЪУ (рум. Cahlău) от *слав.* ĀANLOV – най-висок в тази зона на Карпатите; 2. Планинската област ЧИСЛОВ (*рум.* Cislău) в същата зона на Карпатската верига; 3. Селище ЧИСНЪДИЕ (Cisnădie) в района на Сибиу.

Гетските ЧАСИ били съседни с ПОЛОНИ, ПРАГИ (ПРАХИ), МУСИ, ПРЕМИСЛИ.

Името на един кастел в южнодунавските земи свидетелства за заселвания на ЧАСИ в тези области (посочени от Прокопий Кесарийски). Става дума за кастела TIESIMONTA. Според мен значението на името ЧЕСИМОНТАС е 'планина на ЧЕСИТЕ'. При римското завоевание част от ЧЕСИТЕ се изселили на север и по-късно се установили трайно в горното течение на ЛАРА (ЕЛБА). Там те се наложили над останалите славянски племена и създали чешката държава.

40. БИОЛЕТИ

В надпис от I в.сл.Хр. е спомената стратегия БИОЛЕТИКА, чието местоположение е неизвестно. Името на селището БЕОС е гравирено върху сребърни съдове от съкровища, датирани в IV в.пр.Хр.: Рого-

зен, Могиланска могила, Аджигьол, Борово. Приема се, че БЕОС е идентично с пътна станция и селище БЕОДИЗУМ в района на Перинт (дн. Ерегли), намиращ се на северния бряг на Пропонтида.

Ако се възприеме тезата, че БЕОС и БЕОДИЗУМ са варианти на названието на едно и също селище, то последното би могло да бъде съотнесено към стратегия БИОЛЕТИКА. Името БЕОС съдържа корена ВЕ(О) и съставката DIZA със значение 'крепост'. Тя се среща само в Югоизточна Тракия. При теза за две различни селища, носещи съответните имена, би следвало тяхното местоположение да се потърси в района между Перинт и Апрос.

Смятам, че именно в тази област трябва да се търси племенната територия на БИОЛЕТИТЕ, чието име е запазено в названието на стратегията. Самата стратегия БИОЛЕТИКА е била създадена в племенното землище на БИОЛЕТИТЕ. Селището БЕОС (БЕОДИЗА) (или двете селища) се е намирало в земите на БИОЛЕТИТЕ и е било (са били?) тяхно племенно средище. Племенното име е съставено от корена ВЮ, съвпадащ със селищното име при редукция $E > I$ и съставка ЛЕТИ. Последната означава 'жители на равнината, поляни'. Така значението на племенното име БИОЛЕТИ следва да бъде 'БЕИ (БИИ) – поляни'. Племето се е формирало в равнината около селището БЕОС (БЕОДИЗА) и неговата територия е влизала в границите на АСТИКА – областта на АСТИТЕ. Племенната територия на БИОЛЕТИТЕ е била превърната в стратегия още по времето на Тракийското царство (Бизия), т.е. преди 45 г.сл.Хр. или през втората половина на същото столетие след създаването на римската провинция Тракия.

II. Общ проект

ПРИЕМСТВЕНОСТТА ТРАКИ (ПРАСЛАВЯНИ) – СЛАВЯНИ. ПРАСЛАВЯНСКИ ПРИРОДО-ГЕОГРАФСКИ ПОНЯТИЯ

Материалите за това проучване са групирани тематично. Набелязани са следните теми (раздели)

I. Термини за социалната структура. Езиково се проследяват названия за социално положение, появили се през тракийския (праславянски) период и продължили да съществуват и при славяните.

Примери: БОЛЯР от тракийската дума BAL(A) със значение ‘голям’ (срв. *рус.* более, больше). Във фригийски език титлата за цар, владетел е VALEN. Може да се приеме, че коренът е BAL, еднакъв с дакийския, а наставката е -EN. Може би такова е значението на името ДЕКЕВАЛ ‘големец (цар) на даките’.

ПАН, БАН. Праславянската дума ПАН ‘господар’ извеждам при сравняване на двата варианта на името на дакийския цар DURES, DIURPANEUS. Смятам, че личното име е DUR(ES), а вторият корен PAN(EUS) означава ‘господар’. Със същото значение титлата ПАН е съществувала през средновековието в Полша. Днес в Полша и Чехия думата ПАН се употребява със значение ‘господин’. Възможно е средновековната титла БАН, срещаща се в Унгария, Сърбия, България, Влашко, Молдова, да е производна от думата PAN: PAN > BAN или да е имало развитие от корена MAN ‘мъж, господар’ MAN > BAN > PAN.

С наставка -AR (срв. *ср.* влада-владар) BALAR > BOLAR > BOLJAR.

КМЕТ от дакийското КОМАТИ – категория на по-високопоставени даки.

КМЕТИ – по-късно название на селяните-общинници у чехи и поляци.

II. Природо-географски термини

Тук прилагам списък на тези понятия, които са извлечени от топоними в параграфите на изследването *Праславянските племена*

(ПП). Написаните специални параграфи, посветени на такива термини, са събрани тук в отделен проект („Праславянски природо-географски термини“).

1. АНТА ‘край, отгатак, затънтен’. Територията на праславянската и раннославянска групировка АНТИ съвпада с дн. УКРАЙНА. Земята на племето ДЕНТЕЛЕТИ ‘поляни в края’ днес се нарича КРАИЩЕ (Кюстендилско) [ПП, I, II-11-1].

2. АЛБА ‘лобка, лапка’, рум. albie ‘корито на река’: ALBA > LABA > LAB-KA > LOBKA (> LAPKA) [ПП, I, II-2-4-1].

3. АЛМ(А) ‘лом’, ант. ALMUS, дн. р. ЛОМ: ALM(А) > ALAM(А) > LAM > ЛОМ; още ‘ламаж, лемеж’ (на рало) [ПП, I, II, 2-6-1].

4. АГАЛ, А(Н)ГЛА ‘ъгъл’ [ПП, I, II-9].

5. АПА ‘вода, река’, запазена в нарицателни имена вапа, сопот, къпане, потоп (вж. тук)

6. АРДА – рус. родник ‘извор’, речни имена АРДА, АРДЖЕШ, РОДОПА – планинско: ARDA > RADA > RODA [ПП, I, II-13]

7. АРПА ‘ропа, рупа’ (дупка, падина, миньорски изкоп), областно име РУПЧОС [ПП, I, II-15-1]

8. АРТА ‘рът’ (издължено възвишение) [ПП, I, II-17-1]

9. АСА ‘вода, река’, запазена в нарицателни имена [събран материал]

10. АСАР, АЗОР ‘езеро’ от АСА ‘вода’ с наставка -AR: ASAR > AZAR > EZER(O); AZAR > PZER(O) [събран материал]

11. АСТА ‘уста, устие’ ASA > OSTA > USTA [ПП, I, II-21-1]

12. БОКА ‘бук’ [ПП, II, II-29]

13. ЛАТА, ЛЕТА ‘лата, латка’ (равно място, нива) – съставка ЛАТИ-ЛЕТИ в племенните имена ‘жители на равнина, поляни’ [събран материал]

14. АРКА ‘ръка, речен ръкав, река’: ÄRKA > RÄKA > REKA > РАКА > RЈАКА [събран материал]

15. ГАГА, ГАЗ(А) ср. ‘газ, газило – брод’ [ПП, II, II-36]

16. БУЗА (BUZA от BUG) ‘буг’ (островче в река) [ПП, II, II-27]

17. КАРА рус. ‘гора’ (планина) – племенно име КОРАЛИ, много топоними KARA > GARA > GORA [ПП, II, II-67, II-27-2]

18. ГЕРИ ‘горяни’ (планинци) – племенни имена ДИГЕРИ, ДРУГЕРИ, ПИРОГЕРИ от KARA ‘планина’: KARA > GÄRA > GÄRI > GERI [ПП, II-49, II-62]

19. ЕЛ ‘ил’ (кал, влажна земя) [ПП, II, II-54]
20. АВАР ‘явор’ AVAR > AVOR > JAVOR [ПП, II, II-2]
21. ЛАТА (ЛЕТА) ‘лата’ (равно място, равна нива). Съставката ЛЕТІ със значение ‘жители на равнина, поляни’ се среща в тракийски племенни имена ТИЛАТЕИ, КАРБИЛЕТИ, ДЕНТЕЛЕТИ, КОЙЛА-ЛЕТИ [ПП, II-15-5, II-44, II, 66]
22. ДОЛ ‘дол, долу’. Този корен се среща в племенните имена ДОЛИОНИ, ДОЛОНКИ, ПЕДОЛАНИ [ПП, II, II-46]
23. БАЛТА ‘балта, блато’ BALTA > BALATA > BLATO (вж. тук)
24. БАРА ‘бара, река’, при Т > D, Ä > A (> E) (вж. тук)
25. БЕРТ ‘бърдо’ (издължено възвишение) (вж. тук)
26. БЕРГ, БАРГ ‘бряг’ BÄRG > BEREG > BREG; BÄRG > BRAG > BRJAG (вж. тук)
27. БУРД ‘брод’ BURD-BORD > BOROD > BROD (вж. тук)
28. АКА ‘око, солен извор, солница’ (вж. тук)
29. АКМОН ‘рус. каменъ, бълг. камък’ АКМА > АКАМА > КАМА (вж. тук)
30. АРАЛ ‘орел’ ARÄL > ARAL > OROL; ARÄL > AREL > OREL [ПП, II-40-2]
31. МЕЛТА (МАЛТА) ‘млащина, блато’ BALTA > MALTA > MLATA. От същия корен речно име МОЛДА: MALTA > MALDA > MOLDA [събран материал]
32. БОНА (БУНА) ‘буна, възвишение’ [събран материал]
33. БУСТРИКА ‘бистрица’ (бистра или бърза река – рус. быстро) [събран материал]
34. МЕДА ‘межда, между’. Племенно име МЕДИ (МАЙДИ), топоним MEDUBARIS ‘междубарие, междуречие’ MEDA > MEŽDA [ПП, част III]
35. СЕРДА (САРДА) ‘среда’. Племенно име СЕРДИ и топоними. SÄRDA > SERDA > SEREDA > SREDA; SÄRDA > SARDA > SRADA > SRJADA [ПП, част III]
36. ПАЛА, ПОЛ(А) ‘поле’. От селищни имена ПОЛОНДАБА, ТРИПУЛ [събран материал]
37. МАГУЛА ‘могила, магура’, рум. măgură (хълм, възвишение): MAGULA > MAGILA > MOGILA; MAGULA > MAGURA. В румънския език е запазена праславянската форма при преход L > R между гласни (ротацизъм) [събран материал]

38. САЛА ‘сол’: SALA > SOL(A) [събран материал]

39. МАЛ ‘бряг’, запазена в *бълг.* подмол, намол и в *рум.* mal ‘бряг’ [събран материал]

40. ОДА (УДА) ‘вода’, *диал. бълг.* ода, уда, йуда. Среща се в антични топоними: ОДЕШ (Odessos), САЛМУДЕСОС (Salmydessos. Поява на протетично V: ODA > VODA (VUDA) при колебание O-U.

III. Термини за населени места у траки и славяни

1. КАРТА (КОРТА), ГОРД – ‘град’ (производни: ‘градище, градина, сграда’): KARTA > GARTA > GARD(A) > GRAD; GARD(A) > GORD; GORD > GOROD; GORD > GOROD > GROD [събран материал]

2. ВИСА – ‘вйес’ (село, селище в чешки и словашки език [събран материал]

3. ДЕВА, ДАВА ‘дява’ (укрепено място за дяване, укриване). Колебание А-Е от праславянския звук Ä, запазено в българското якане, екане: дява-дева [събран материал]

4. ДАНА, ДЕНА, ДИНА – ‘дена’, свършен вид на ‘дява’ с укрепено място за укриване ‘да се дяна’. Колебание А-Е и преход Е > I: DENA > DINA

5. СТАР(А), СТЕР(А), СТИР(А), СТОР(А), СТУР(А) от праславянски СТА ‘стая’ с наставка -AR. При преход Ä > Е; А > О; А > О > U; Ä > Е > I [събран материал]

6. ДАМА ‘дом’ ‘домче’ (сграда за добитък)

IV. Проучвания по праславянска география [вж. подготвените параграфи тук]

V. Обща лексикология – нарицателни и прилагателни имена

Представените тук имена са извлечени от антични топоними в *Праславянските племена.*

1. ВАРВА, ВОРОВ ‘връв’ [ПП, II-34]: VARV(A) > VARAV > VOROV; VARV(A) > VRAV > VRÂV

2. БЕГА ‘бяг’ [ПП, II-24]

3. БЕРА, БЕРМА ‘бера, бreme’ [ПП, II-25]

4. ВИН(А) ‘вино’ [ПП, II-35]

5. АГНА ‘огън’ (вж. тук)

6. БЕРЗА ‘бърза’ (вж. тук)

7. РУС ‘рус’ (риж, червеникав). Речни имена РУСА (РОСА), ОРОСИНЕС – от червеникавия цвят на крайречната земя (скали) [събран материал]

8. КАВ(А), КАВЕЦ (КАВЕЧ) ‘кова, ковач’. При преход А-О

VI. Археологически материал – керамични типове, жилища, некрополи – погребален обред, метални украшения

VII. Историческа памет у славянските народи за дунавската прародина – руси, чехи, поляци, сърби, българи

VIII. Общославянски етноними за други народи

ВОЛХИ, ВЛАСИ – название у славянските народи на римляните и романските народи. Произхожда от праславянската дума VALK > VOLK (вълк). Има връзка с основателите на Рим – РОМУЛ и РЕМ, отгледани от вълчица. Названието носи и морална оценка за римляните и тяхната експанзивност.

IX. Сравнително проучване на тракийските лични имена и предхристиянските (езически) лични имена у славянските народи.

Приемственост съществува и по отношение на физическия тип на траки и ранни славяни. Античните автори представят траките както руси и синеоки. Този тип е добре запазен и до днес у източните и западните славяни и е отстъпил чувствително пред южния средиземноморски тип у южните славяни.

Изследването за племената показва, че за част от етнографските групи в славянските страни и Румъния със сигурност може да се твърди, че те са наследници на праславянски племена, чиито названия са живи и днес. Така загадката около произхода на тези общности се разплита и бъдещи проучвания ще разширят познанията в тази област.

В увода на изследването *Праславянските племена* представих програма за изследвания, за да се докаже приемствеността траки-славяни. Една от важните задачи в тази програма визира проблема за личните имена, т.е. да се покаже приемствеността в тази сфера. През миналата година (2008) бе публикувано ценното изследване на Николай Тодоров *Български именник*. Въз основа на събрания материал авторът обосновава приемственост между българските лични имена, от една страна, и тракийските, келтските и илирийските, от друга. Както показвам в моето изследване, келти и илири съставят основните външни компоненти в праславянската общност. Необходимо е такива изследвания да се направят и за другите славянски народи.

Досегашните лингвистични проучвания показват, че повечето от тракийските думи, записани в тракийски източници (глосите), имат

съответствия в славянските езици. В изследването ми за племената чрез морфологичен разбор на тракийските племенни, селищни и планински имена (в сравнителен план със славянските) съм извел представките-предлози в тракийските езикови остатъци. Така възстановявам системата от предлози в тракийския езиков материал. Доказано е съществуването на следните предлози: PA (PE) 'по', NA, DA 'до', V, K, A 'о', S, PRE 'при', MEDU (METU) 'между'. Всички те живеят и до днес в славянските езици. Затова бих попитал: когато съществува пълно съвпадение в предложните системи, може ли да се говори за два различни езика?

Такава приемственост показвам и по отношение на наставките. Обособени са следните наставки за образуване на тракийски племенни имена: -ANI, -ENI (колебание А-Е от Ä), -IKI, -AKI. Част от имената (явно по-архаични) са без наставки. При славянските племенни имена също има такива без наставки. Славянските наставки за образуване на племенни имена напълно съвпадат с тракийските (с варианти, дължащи се на някои по-късни фонетични промени – К > С, К > Ї): -(J)ANI, -ENI, -IKI (-ICI, -IČI), -AKI (-ACI, -AČI). Същевременно тази приемственост в именните форми е показана чрез съдбата на тракийски племена, превърнали се в славянски. Като наставки от илирийски тип бих оценил -ATI. Наставката -ITI, изглежда, е възникнала по книжовен път и за нея предполагам гръцки произход.

Изследването разкрива впечатляваща многовариантност на тракийските речни имена, получени чрез система от наставки, добавяни към корена. Най-интересната е -AR (включително и за Дунав, запазена в рум. Dunare, покрай DANA, DANABA-DANUBI, DUNABI > DUNAVI > DUNAJ, DUNAV). Други наставки са -IN, -AK, -AN, -EŠ (-AŠ, -IŠ), -ISK. Тях можем да открием в славянските речни имена. Чрез тази тракийска система от наставки една река може да има много вариантни названия, производни от един корен (най-впечатляващ е случаят с Олт).

Изключително значение има разкриването на типа илирийски речни имена със съставката APA 'вода, река' и производните ѝ варианти -OPA, -UPA, -ABA, -OBA, -UBA. От тях чрез преход В > V и В > М са получени формантите -AVA (-OVA) и -AMA (-OMA) в славянската хидронимия, имащи най-голяма продуктивност. Така е разкрита

загадката за техния произход – отговорът е, че те са тракийско наследство.

Според резултатите от изследването преобладаващата част от тракийските племенни имена са образувани от името на реката, край която е живеело племето. Само малка част от названията произлизат от планински и селищни имена.

Що се отнася до проследяването на преселвания на тракийски племена при римското завоевание, ще кажа, че с оглед на доказателствения материал при част от случаите става дума за предположения – работни хипотези. Целта на тяхното представяне (макар и да обременяват текста) е да подбудят по-нататъшни търсения и проучвания. При повечето случаи обаче представеният доказателствен материал и взаимовръзката между доводите изключват друго обяснение, т.е. става дума за защитени тези.

Направеният комплексен сравнителен анализ на племенните имена у траки и славяни показва, че повечето големи и силни племена у източните, западните и южните славяни са започнали съществуването си като тракийски, преобладаващо гето-дакийски. Те са съхранили имената си и са ги прехвърлили върху създаващите се славянски народности. Така и днес названията на повечето славянски народи имат тракийски произход – ЧЕХИ, ПОЛЯЦИ, РУСИ, СЪРБИ, ХЪРВАТИ.

Смятам, че тези обобщителни данни от изследването затварят кръга на основните доказателства за приемствеността траки-славяни. С други думи, не можем да говорим за два различни народа със свой език и култура, а за два етапа в развитието на един и същ етнос – праславянски (тракийски) и славянски.

1. АКА (окна, солница)

Пътната станция Акидава в Дакия се е намирала на пътя между Егета и Апулум (през Ромула): „Romula VIII, Acidava XXIII, Rusidava XIII“ [Tab. Peut., VII, 4; Izvoare, I, 741]. Тя е отъждествена с лагера при р. Олт до дн. с. Еношеш. В. Томашек свързва името етимологично с *лит.* akis (око, извор, отвор) [Tom. Thr., II, 2, 555]. И. Дуриданов привежда още балтийски успоредици – *лит.* ākas (дупка в леда), *латв.* ака (издълбан извор), *стпрус.* akicz, литовски речни имена –

Акѹс, Акија, и определя значението на името като ‘селище при извор’ [Дуриданов, И. ИИБЕ, XVI, 66].

Смятам, че този праславянски топоним в Дакия трябва да се съотнесе към тамошните солни разработки. Солените източници в Молдова (Търгул Окней – в долината на Тротуш, Валя Съри във Вранча) са наричани „слатини“ и „ochi – очи“ (рум. ochiuri – *мн. ч.* на око), ruțuri de sare (извори със солена вода) [Giurescu, С. С. Tîrguri, 15]. Редом с тези названия съществува и терминът *осна* (оспа), означаващ солодобивна разработка, шахта, мина за сол. Среща се в документи на Угровлашкото воеводство: сол wd, wкнаx wt Ривник – 1497 г. [DRH, В, I, 276]; велика wкнъ; мала wкнъ [пак там, В, XXII, 15, 294]. Вариант е умалителната форма *окница* – с. *Окница*. Унгарското съответствие е *акна* и се среща в селищни имена *Zekakna* (1326), *Kulusakna* (рум. *Сојокна*), *Deesakna* [DIR, С, III], име на планина *Аснахеге* [DIR, С, I, 39].

Връзката АКА (око) – АКНА (ОКНА) е смислова и генетична, като втората дума е производна на първата с наставка -на: *бълг.* око, *стбълг.* око, *срхр.* око, *словен.* око, *рус.* око, *укр.* око (*диал.* воко), *чеш.* око (*диал.* воко). От славянския езиков материал е изведена праславянската форма *ака. Успоредици в други индоевропейски езици: *лит.* akas, akis, *латв.* acs, *стпрус.* ackis (балтийски), *гот.* augo, *стсанс.* ōga, *стнем.* auga (германски), *рум.* ochi, *лат.* oculus, *арм.* akn [БЕР, IV, 843].

За АКНА (ОКНА) – *бълг. диал.* окно (отвор, дупка в предмет, прозорец на покрив, вход на рудник за сол, рудник, солна рудница), *стбълг.* окно (прозорец), *оконьць* (дименик, вход на пещера), *срхр.* окно (прозорец, рудник), *словен.* окно (същото), *рус.* окно (прозорец, шахта), *укр.* вікно (прозорец), *чеш., словаш., пол.* окно (прозорец), *глуж.* wokno, *полаб.* vaknu, *рум.* оспа (мина), *унг.* акна (рудник), *нгр.* ѓква (солница) [БЕР, IV, 838].

Думите в унгарски и гръцки език са ранни заемки – за гръцки от VII–VIII в., за унгарски от X в. – преди промяната $A > \check{A} > O$. Те потвърждават развитието на праславянската дума АКА (око, извор, отвор) към АКНА > ОКНА > ОКНО вече с разширено значение. Румънската форма *оспа* е възприета след тази промяна. Следователно появата на АКНА като производна на АКА може да се отнесе към началото на старославянския период (VI–VII в.). Липсват доказателства

за възникването ѝ още през праславянската епоха, т.е. преди края на V в.

Друг топоним от римска Дакия е Centum putea [Tab. Peut., VII, 3] със значение ‘стоте шахти’. Той е местоопределен при с. Сурдулул Маре, окр. Караш Северин. Там има останки от каменен лагер в близост до мини за мед и сребро. Според Д. Тудор възможно е името да е превод от дакийски, където е означавало ‘минна шахта’ [Tudor, D. OTS, 18].

За солодобива в Римска Дакия свидетелства топонимът Saline. Логично е предположението, че тези залежи, достъпни при солените извори, са били използвани и преди римското завоевание. Жителите около тях или малките племенни структури са носели името АКІ. Тази ранна форма – от АКА, без наставка, е засвидетелствана в праславянския топоним АКІДАВА (ACIDAVA). Той е бил заварен от римляните при тяхното завоевание на страната.

Клавдий Птолемей отбелязва в Сарматия племе АКИБИ (‘Акивои’) [Ptol., III, 5, 10]. Тази форма може да бъде оценена като вариант на праславянско название – АКАВІ от корен АКА и втора съставка АВА < АРА (вода, река). Подобна форма има племенното название от Тракия, запазено у Ст. Византийски – ентриби, получено от речното име А(Н)ТРА-Е(Н)ТРА (Ятрус, Янтра) и АВА < АРА. Възможно е развитието от АКІ-АВА > АКІВА, АКІВІ, както ENTRI-АВА > ENTRIVA.

Това племенно название у Кл. Птолемей е било свързано с р. Ока [Lowm. Rosz., II, 33]. Посочените по-горе (у И. Дуриданов) речни и езерни имена са косвено доказателство, че коренът АКА може да бъде основа за речно име на праславянска почва.

Сред унгарските топоними в Трансилвания се среща и формата Окани (Okany). Например ОКА (1332), ОКАН (1334) [DIR, C, IV, 56], дн. Okany, комитат Бихор. Тази форма е производна от корена ОКА с наставка -ANI. ОКА е развитие на праславянската форма АКА (АКА > ĀКА > ОКА) и може да се отнесе към старославянската епоха (след края на V в.). По същото време е продуктивна и наставката за племенни и жителски имена -ANI. Следователно ОКANI се отнася към периода VI–XI в. и е старославянско съответствие на праславянското племенно (жителско) име АКІ, свързано със солодобива, а може би и с рудодобива.

Такова е развитието и на другото название за жители, занимаващи се с добив на сол: от праславянското SALI (без наставка) към старославянското SALANI > SOLJANI.

2. АКМОН, КАМЕН

Град Акмония в Дакия се споменава в следните извори: Кл. Птолемей: „Най-значителните градове в Дакия са следните: ... Диерна, Акмония (‘Ακρονία 48°–45°), Дробета...“ Равенски географ: „Също така отвъд Дунав са градовете ... Аугмония (Augmonia)“ [Geogr. Rav., IV, 7]. „... град Агмония (civitate Agmonia)“ [пак там, IV, 14]. Градът се е намирал между Тибискум и римската Сармизегетуса. Някои изследователи го поставят в долината на р. Бистра [Tudor, D. OTS, 43–44].

Град АКУМИНКУМ (Acumincum) е бил разположен на десния дунавски бряг срещу устието на Тиса. Възможно е името да съдържа корена АКМОН и наставка -КА.

В границите на праславянската езикова територия думата АКМОН е засвидетелствана и в местни имена от Мала Азия: “Акронία – град във Фригия [Ptol., V, 2, 24; St. Byz., 60, 12]; жителско име аспонenses [Plin. N. h., V, 29]; фригийско лично име “Акρων [Hom. II., III, 189; Detsch. Spr., 11]; речното име Халиакмон (‘Αλιάκρων), дн. Бистрица, между Македония и Тесалия.

Коренът *ак’мōн (камък), с успоредици: лит. Акмиџ, род. п. акмеџс, латв. акменс (камък), стинд. asma, asman (камък, скала, небе), стгр. ἄκρων (каменна наковалня). Праславянският корен претърпява промяна – обръщане АК > КА, и има единна форма в славянските езици: бълг. юж. диал. каменъ, камен, сев.-зап. диал. камънь, камън, стбълг. каменъ, срхр. камен, словен. камен, рус. каменъ, брус. каменъ, укр. каминь, чеш. камењ, словаш. kamieň, пол. kamieň, глуж. kamieň.

Във връзка с въпроса за времето на промяната АКМ > КАМ може да се привлече един античен топоним. На Певтингеровата карта (IV в.) на пътя между Виминациум (Костолац) и Найсос (Ниш) е отбелязана спирка Каминитас – mutatio Caminitas. Допустимо е тази форма да се разглежда като доказателство за ранна промяна – още през праславянския период (преди края на V в.). Тъй като назовава един постоянен елемент на природната среда, думата често се среща в раз-

лични видове топоними – речни, планински, селищни имена (Камена, Каменица, Каменка и т.н.). Естествена е появата на производни жителски и племенни имена.

3. АПА (вода)

Сред тракийските езикови остатъци е отделен коренът АРА: -ара, -апа (-ава), -апов; -επα, ηπος, -οπα, -ωπερ в топонимите Burdapa, Zálbapa, Zálbava, Zárbapa; Μεσοάπιον, Ζέλδεπα, Μουνδεπα, Αἴσηπος, Ἀζίοπα. Етимологично е свързан с *ие*. -ab ‘вода’ (*стирл.* abann ‘река’) или с *ие*. -ār ‘вода’ (*стпрус.* аре ‘река’; arus ‘извор’ [Detsch. Spr., 19]. Други изследователи определят индоевропейски корен *Нар^(h) ‘река, поток’, *хет.* нара ‘река, поток’; *пол.* харнаś ‘река’, *стинд.* □р ‘река’, ārah ‘води’, *авест.* ārō ‘води’, *стирл.* ab ‘поток’, *латв.* уре ‘река’ [Гам. Ив., II, 670]. Тази дума е дала имена на божества, свързани с водата: напр. литовския речен бог Upinis Diēvas, ведийското божество Arām, parāt ‘син на водите’, Araosa – в иранската митология – демон на сушата; скитската богиня Апи [Мифы, I, 91; II, 136].

Разбира се, принадлежността на един корен към определен език може да се докаже най-добре със словообразователната му способност. Като производни от праславянския корен АРА в славянската лексика могат да се определят думите:

1. *Бълг.* ВЪРТОП ‘водовъртеж, фуниевидна вдлъбнатина, завой на река, свърталище’; *срхр.* вртоп; *словен.* vrter; *рус.* вертеп ‘пещера’; *рум.* vârtoп. Получено от глагола ‘въртя’ и *ие*. *уро-с ‘вода, река’ [БЕР, I, 212]. Праславянската форма може да бъде възстановена като: VART-APA > VARTAP(A) с развитие: VARTAP(A) > VARTOP(A) > ВЪРТОП (*бълг.*) при А > Ā > О; VARTAP(A) > VERTAP(A) > VERTEP (*рус.*) А > Ā > Е. Думата се среща и като местно име.

2. *Бълг.* ВАПА ‘вдлъбнатина, котловина’ (Смолянско); въпа ‘трап, яма, стара рудна яма’, *стбълг.* вапа ‘езеро, локва’; местни имена: Вапата, Въпето, Вокката, Вопите; *срхр.* вапа ‘пара, изпарение’; *стинд.* vārī ‘дълго блато’; *стпрус.* wуруап ‘облак’. Според [БЕР, I, 118] няма съответствия в славянските езици.

Смятам, че праславянската дума VAPA е образувана от корена АРА ‘вода, река’ и представка-предлог VA, *бълг.* в, вѣв: VA-APA > VĀPA; VOPA > VĀPA. Първоначалното ѝ значение като природна да-

деност е представено с местни имена от типа: Вапата – вдлъбнатина с две езера; Марина вапа – вдлъбнатина, от която извира Джендем дере [Попов, К. Разложко, 90, 129]. В Сърбия тече р. Вапа (басейна на Лим).

3. *Бълг.* СОПОТ, *диал.* сопоть ‘дървена водопроводна тръба, чучур’, *стбълг.* сопоть, *срхр.* сопот ‘извор, водопровод’, *словен.* sorot ‘водопад’, *чеш.* soróty, *пол.* sorot от *прасл.* *sopotъ [Иванов, Й. Струма, 196]. Местни имена: град Сопот (Карловско), с. Сопот (Ловешко), с. Сопот (изчезнало, Севлиево); според [Миков, В. Имена, 178] от *стбълг.* сопоть ‘извор с дървена или метална тръба – чучур’.

4. *Бълг.* СОПО ‘дървен улей на чешма, чучур’ [Займов, Й. Заселване, 232]. Местни имена: мах. Соповци (Казанлъшко), с. Сопо (Софийско), с. Сопово (Дупнишко).

Според мен праславянската форма е получена от корена АРА и представка-предлог SA, *бълг.* с, със, значение ‘с вода’, т.е. ‘носещо, поднасящо вода – тръба, чучур’. С наставка ОТ е получена производната дума СОПОТ: SA-APA > SAPA > SĀPA > SOP(A) > SOP; SOP-OT > SOPOT. С наставка -КА е получена друга производна дума със същото значение СОПКА, ШОПКА: SOP-КА, ŠOP-КА при S > Š ‘чучур’.

5. *Бълг.* КЕРЕП ‘част от воден улей, обшит с дъски, голяма лодка, сал за речна воденица’ [БЕР, II, 336]. Смятам, че думата е съставена от корените KER и AP (EP).

6. *Бълг.* КОРУБА ‘дървен водопровод’ [Вакарелски, Хр. Етн., 318]. Вероятно думата съдържа корените KOR ‘кора’ и UBA (от АРА).

7. *Бълг.* ПОТОП

Праславянската форма е получена от корена АРА и представка-предлог РАТ (РАD), *бълг.* под: РАТ-АРА > РАТАРА > РАТАР(А). Значение ‘под вода’. Последващо развитие: РАТАР(А) > РАТОР(А) > РОТОР. Производен глагол: потапям ‘поставям под вода’.

8. *Бълг.* топя ‘поставям във вода, в течност’

Праславянската форма е възникнала от корен АРА и представка-предлог DA, *бълг.* до: DA-АРА > DАРА > ТАРА, обеззвучаване D > T; глагол ТАР-ІТІ, значение ‘поставям до (във) вода’. Последващо развитие ТАР-ІТІ > ТĀР-ІТІ > ТОР-ІТІ, *бълг.* топя.

9. *Бълг.* ЖАБА, *срхр.* жаба, *словен.* žaba, *рус.* жаба, *чеш.* žaba, *словаш.* žaba, *пол.-луж.* žaba, от *праслав.* *Gēbā, от *ие.* g*ēbbā,

стпрус. gabawd, стсакс. quarra, стнем. quabbe ‘нещо влажно’ [БЕР, I, 519].

Праславянската форма е възникнала от корен АРА и предлог КА, рус. к, ко: КА-АРА > КАРА > КАВА > ГАВА. Значение ‘до водата, животно до (към, при) водата’. Бълг. диал. жеба. Последващо развитие: ГАВА > GĀVA > GEBA > ЃЕВА; ГАВА > ЃАВА.

Коренът АРА (вода, река) се среща често в праславянската топонимия, запазена в антични източници. Речни имена:

1. Апа (Apus flumen) – река в Банат между Ледерата и Аркидава: „Lederata XII. Apo fl. XII. Arcidava“ [Tab. Peut., VII, 3; Izvoare, I, 738–739]; „От планините на тая Сарматия извира твърде много реки, от които едната тече към Океана и се нарича Бангис, а друга идва почти към северната страна на Дунав. Тя се нарича Апион (Appion)“ [Geogr. Rav., IV, 11; ЛИБИ, I, 397]. Апа може да се отъждестви с АРКА (дн. р. Караш), която вероятно е имала вариант на името със съставка АРА-АРКАРА (АРКОВА).

2. Калабе (Calabaeus rivus) – река в околностите на Истрия (Малка Скития), надпис [Histria, IV, 563, № 16]. Името е двусъставно КАЛА-АВЕ; АВЕ е производна от АРА: АРА > АВА > АРЕ.

3. Арисбос (Арисба) – ’Αρίσβος [Strab., XIII, 1, 21], приток на Хеброс, дн. Ергене (вж. тук). Формата ARIS-BA е получена от начална ARIS-APA > ARIS-ABA > ARISBA.

4. Апилас (Apilas) – река в Пиерия [Plin. N. h., IV, 33].

Имена на области и планини:

1. Планина Апенион (’Απέννιον ὄρος) [Strab., IV, 69]. Горната част от земята на КАРНИТЕ (дн. Източни Алпи) е заета от тази планина с езеро, от което изтичат реки. Описанието подсказва произхода и значението на името – ‘водна планина’.

2. Родоба (’Ροδόπη) (вж. тук).

3. Планина Месапион (Μεσάπιον ὄρος) [Aristot. De anom. hist., 630, A19; ИТМ, 122] – планина между Пеония и земята на медите MES-ΆΠΙ-(ON).

4. Планина Меропа (mons Meropa) [Liv., 32, 5, 11] – в дн. Албания MER-OPA (< MER-APA).

Селищни имена:

1. Бурдопи (Βοῦρδοπες) [Proc., De aed., IV, 4, 1–3; ИТМ, 437] – кастел в областта на Ниш (вж. тук). BURD-OPA (< BURD-APA).

2. Гринкиапана (Γρυκιάπανα) [**Proc. De aed.**, IV, 4, 1–3; ИТМ, 438] – кастел в областта на Ремесиана. Възможно е да става дума за два отделни кастела : 1. Гринки, 2. Апана (вж. част I). Името е получено от корен АРА с наставка -(А)НА.

3. Залдапа (Ζάλδαπα) – кастел в Малка Скития. Значение ‘златна вода (река)’.

4. Мундепа (Μοῦνδεπα) [**Proc. De aed.**, IV, 4, 11] – кастел в Родопите MUND-ЕРА при АРА > ЕРА.

5. Село Скенопа – име, възстановено от Scenope(n)sis vicus надпис от Капидава, Малка Скития [**Detsch. Spr.**, 458]: SKEN-ОРА при АРА > ОРА.

6. Гилдоба (Gildoba) – селище в Тракия [Acta SS, Nov. 2, 155]: GILD-ОВА при АРА > АВА > ОВА.

7. Апиария (Arpiaria) – крепост в Долна Мизия (вж. част I): речно име АРІАР от основа АРА и наставка -АР.

8. Апулум (Apulum) – град в Траянова Дакия (вж. част I).

Представеният материал показва, че още през праславянския период коренът АРА е претърпял фонетични промени, в резултат на което са възникнали различни варианти. Те са влезли като съставки в названията на реки, планини, селища. Това развитие на корена АРА изглежда така: 1. АРА > ОРА; 2. АРА > ЕРА; АРА > АВА; 4. АРА > ОВА; 5. ЕРА > ЕВА.

Праславянският корен АРА е запазен и в славянската топонимия:

1. Местност Апата (врѣх) – под него извор, от едната страна езеро, а от другата река [**Попов, К.** Разложко, 80].

2. Река Опава (Orava), приток на (Одра (Одер) в Североизточна Чехия и едноименен град (унг. Arafalva). От АРА и наставка за речни имена VA.

3. Река Пова (Powa) в Полша. С изпаднало начално А (О).

4. Река Упа – десен приток на Ока (Русия).

5. Село Опово – в сръбски Банат (Войводина).

6. Село Опан, Хасковско

7. Село Опанец, Ловешко

8. Село Опанча, дн. Опанец, Варненско.

9. Село Опака, Разградско.

4. БАЛТА (блато)

Античното и средновековно селище ДЕБЕЛТ (ДЕУЛТУМ, ДЕВЕЛТ) при дн. с. Дебелт се намира до Мандренското езеро, простиращо се край Бургаския залив. В изворите името има следните варианти:

1. Debelco [It. Ant., 229, 3; ЛИБИ, I, 33]
2. Dibaltum [Amm. Marc., XXXI, 8, 9; ЛИБИ, I, 174]
3. Debellion [Geogr. Rav., IV, 6; ЛИБИ, I, 393] – вероятно погрешен препис *l* вместо *t* поради близка графика, т.е. точната форма е била Debeltion.

4. Плиний Стари: „В областта Астика ... градове: Тиниас, Холмидесос, Девелтон (Develton) с блато, който сега се нарича Девелтум (Develtum) на ветераните“ [Plin. N. h., IV, 11, 40–50; ИТМ, 266].

5. „Девелт, колония“ (Δεουελτὸς κολωνία) [Ptol., III, 11, 7; ИТМ, 353].

Други варианти: Δεβελτός, Δουελτός, Deultum, византийски Δεβελτός, Διβηλτός [Detsch. Spr., 123].

Местоположението на града – до Мандренското блато, подчертано в описанието на Плиний Стари – „с блато“, дава ключ към етимологията на името. Според мен то е праславянско (тракийско) и се състои от основа BALTA и представка-предлог DA, *бълг.* до, при колебание А-Е поради звука Ä: DA > DE (> DI): DA-BALTA > DABALTA > DEBALTA > DIBALTA; DEBALTA > DEBELTA. Значение: ‘до балтата (блатото)’. Това селищно име може да съответства на племенно – DEBALTI ‘жители до балтата (блатото)’.

След създаването на римската провинция Тракия (46 г. сл.Хр.) ДЕБАЛТА била превърната в колония на ветерани (Девелтум, Деултум). От края на III в. градът бил включен в новата провинция Хемимонт.

От думата BALTA е възникнало названието Балтийско море. Възможно е това да е станало след пристигането на първите преселници-праславяни в началото на I в. сл.Хр. За най-ранно споменаване на това название се смята sinus Balticus, mare Balticum (у Адам Бременски (XI в.). Етимологията на името е извеждана от *лат.* baltus, balteum ‘ивица, пояс’, *герм.* bälte, *праслав.* balto [SSS, I, 10].

Може би появата на праславянското название Балтийско море трябва да се свърже с топонима АВАЛСІА (ВАЛСІА) у Плиний Стари (I в. сл.Хр.). Той посочва този остров при описанието на Балтийското крайбрежие [Plin. N. h., IV, 95].

АВАЛСІА (ВАЛСІА) – АБАЛКІЯ (БАЛКІЯ) съвпада напълно с варианта ВАЛКА на праславянската дума ВАЛТА, имащ същото значение (вж. по-долу). Името на Балтийско море може да е получено пряко – от заблатените му брегове, или непряко – по названието на тамошните жители – БАЛТИ. То е било дадено от праславяните на заварените от тях през I в. местни жители, чиито земи се отличавали с много блата, езера и реки. Техни наследници са народите от балтийската езикова общност – пруси, литовци, латвийци. БАЛТИТЕ заемали в края на I хил.пр.Хр. по-обширна територия, простираща се на юг към басейна на Днепър. Двете вълни от праславянски преселници в началото на I в. и в началото на II в. изгласкали БАЛТИТЕ на север към източните брегове на Балтийско море.

Праславянската дума ВАЛТА и производната ѝ ВЛАТА са просъществували успоредно на Балканите до днешно време:

Бълг. блато ‘ниско място със застояла вода, ливада’, *стбълг.* валтнн (Й. Екзарх), *бълг. диал.* балта; *рум.* baltă; *алб.* baltë ‘блато, мочур’; думата е преминала в *гръцки* βάλτη, βάλτος, βάлта; *срхр.* блато; *словен.* blato; *рус.* болото; *чеш.* bláto; *пол.* błóto ‘кал, тресавище’; *лит.* balá ‘блато’ [БЕР, I, 54].

Руската форма представя непълно обръщане (ликвидна метатеза): ВАЛТА > ВАЛАТА > ВАЛОТО > ВОЛОТО. Полската – пълно обръщане при промяна А-О: ВАЛТА > ВЛАТА > ВЛОТО.

Праславянската дума ВАЛТА може да се разглежда като производна от корен ВАЛ (срв. *лит.* balá) с наставка -ТА. От същия корен, но с наставка НА произлиза друга праславянска дума – ВАЛНА. Тя се е запазила в славянските езици: *бълг.* блана ‘влажна буца пръст, чим’, производна бланица; *рус. диал.* оболонье ‘низина, мочур’; *укр.* болоня ‘пасище, мера’; *чеш.* blána ‘морава’; *пол.* błonie ‘поляна, лъка’; *лит.* balá ‘торфено блато’, *рум.* blana ‘буца’.

Трета производна от корена ВАЛ е ВАЛКА. Тя е получена или с наставка -КА, или от ВАЛТА при промяна Т > К. Срв. варианта на името ДЕБЕЛТ – ДЕВЕЛСО. Праславянската дума ВАЛКА е запазена в *рум.* bâlc ‘блато, мочурище, локва’ и в *алб.* pelly, pelk ‘блато’.

Думата е добре застъпена в местните имена.

Документи на Угровлашкото воеводство: 1) Балтене, Балта – 1593 г. [DRH, B, XI, 4]; 2) село Бълтън – 1628 г. [пак там, XXII, 80]; 3) лично име Бълтин – 1596 г. [пак там, XI, 189].

Унгарски документи: 1) Baltanaza – 1366, комитат Арад [DR, 194]; 2) Balatha falwa – 1387, комитат Марамарош [пак там, 332].

Български местни имена: 1) махала Балтата, дн. Болтата, Ловешко; махала Болта (Болтата), включена в дн. Габрово; 2) езера и блата край река Дунав.

Новогръцката дума βάλτη (заемка от праславянски) се връща обратно в южнобългарските говори от Солунско, Драмско, Серско. Там се срещат местни имена Валта, Валтата, Валтичка [Иванов, Й. Струма, 87]. Местни имена в Гърция пазят формата БАЛТА: Μπάλτες, Μπάлта [Vasmer, M. Gr., 59, 79, 208] и ВАЛТА: Βάλτισα, Βάλτος [пак там, 24, 66, 86, 150, 161, 310].

Река Коболта (Cubolta) е приток на Reut (Ревт), *рум.* Răut в басейна на Днестър. Първо записване на речното име – 1570 г. [DIR, A, XVI-2, 218–219]. Произходът на името е определян като алански или от германско лично име [Moldoveanu, D., 18–19].

Смятам, че речното име КОБОЛТА може да се изведе от праславянската дума BALTA и представка-предлог КА, *бълг. диал.* кай, *рус.* к, ко. Значение ‘река до балтата (блатото)’. Поречието на КОБОЛТА попада в зоната, обитавана от ГЕТИТЕ. Възможно е покрай тази река да е съществувало гетско племе КАБАЛТИ.

Съчетанието на представка-предлог с думата БЛАТО се среща в славянската топонимия:

1. Град Заболотье – до брега на блатисто езеро до река Припят в басейна на Днепър.

2. Záblatie – селище в Словакия (*унг.* Vagszabolcs, Alsózáblat).

5. БАРА

Освен АПА, праславянците са използвали за обозначаване на река и думата БАРА (BARA). Тя може да бъде открита в редица речни названия и производни от тях топоними и племенни имена. Сред запазените в антични източници бих посочил:

1. ХЕБРОС (Марица) – праславянска форма ЕВАР-ЕВРА, запазена в най-горното му течение – ИБЪР. Производни племенни имена – КЕБРЕНИ, БРЕНИ, БЕБРИКИ (вж. част II).

2. КИАБРОС (Цибър, Цибрица) – праславянска форма КИАВАР-КИАВРА (вж. част II).

3. БАРГОС-МАРГОС (Сръбска Морава) – праславянска форма ВАРКА > ВАРГА (вж. тук).

4. БАРГУС (Тополница) – ВАРГА

5. ПАРТИСК (Тиса) – ВАРА ТИСК(А)

6. БАРБУСЕС (БАРБИСЕС) – Βαρβύσης [Hesych., fr. 13; FGH, 390; Detsch. Spr., 42] – река до Бизантион в Тракийската Делта. Праславянска форма ВАРА ВУЗА (вж. част II).

7. БАРБАНА (Barbanna) [Liv., 44, 31, 3], дн. Бояна, алб. Buna, тече през гр. Шкодра [TIR, K-34, 21]. Праславянска форма ВАРА ВАНА, срв. БАРБАНИЦА (Μπαρμπανίτσα) в обл. Андрица (Гърция) [Vasmer, M. Gr., 163].

8. НАПАРИС – приток на Истър, посочен от Херодот: „Между тези, които увеличават водите (му), са пет големи реки, които текат през Скития: едната, наричана от скитите Пората, а от гърците Пиретос, после Тиарантос, Арарос, Напарис и Ордесос. Първата от споменатите реки е голяма и течейки на изток, съединява водите си с тези на Истър. Втората, която наричат Тиарантос, тече повече към запад, бидейки по-малка. Арарос, Напарис (Νάπαρις) и Ордесос текат между тези две реки, вливайки се също в Истър“ [Hdt., IV, 48–49; Izvoare, I, 32–33].

Начална праславянска форма НАВАР(А) от основа ВАРА и представка-предлог НА, бълг. на. Изглежда, погрешно е поставена заедно с Ордесос (Арджеш) между Пората-Пиретос (Прут) и Тиарантос (Серет). Не може да се отъждестви със сигурност – може би е някой от притоците на Арджеш. Един от тях е сродният по име САБАР.

9. НАМАРЕ (Namare) [Tab. Peut., IV, 5] – пътна станция в Норикум до Арлапе и река НАМАРИС (Namaris fl.), дн. Пнеллах (Северна Австрия) в предпланините на Алпите. Възможен произход от праславянската форма НАВАР(А) > НАМАР(А). Строеж и значение – както НАПАРИС.

10. ПИРА БАРА – вариант на речното име ПИРЕТОС-ПОРАТА (Прут)

11. БАРА КЕЛА (дн. река Марцил) – Маркела – вероятно от VARA KEĻA > BARKEĻA > MARKĻA

12. МЕТУБАРИС (Metubarris) [Plin. N. h., III, 48] в Долна Панония. Според описанието на Плиний Стари това е наводнявана земя между р. Сава и притока ѝ БАКУНТИЙ (дн. р. Босут). Името може да се обясни като праславянско, съставено от: 1. МЕТУ; 2. VAR(I). Първата част предава праславянското наречие MEDU ‘между’ при D > T. Втората VAR(I) ‘реки’. Значение: ‘междуречие’. Това тълкуване на името отговаря точно на описанието на Плиний Стари.

13. ТАМОНБАРИ (Tarnovari) [Proc. De aed., IV, 11; ИТМ, 446]. Названието е с форма на речно име (превърнато в племенно?): TAMON VARA > TAMONBARI.

14. БАРАХТЕСТИ (Βαραχτέστης) [Proc. De aed., IV, 4, 1–3; ИТМ, 437] – кастел в безименна (вероятно на Найсус-Ниш) област. Речно име VARA HTESTA (KTESTA?).

15. Бористен (Βορισθένης) – Днеспър, най-старото название на реката, острова и града в устието ѝ [Hdt., IV, 78–80; Strab., II, 5, 22; Ptol., III, 10, 7]. За името е предлагана иранска и гръцка етимология.

Допускам името да е праславянско с начална форма VARA STENA. Според Хесихий (у Стефан Византийски) БОРИСТЕН е другото име на милетската колония Олбия и по-старо име на Хелеспонт (протока Дарданели).

16. ДАНАПРИС, ДАНАБРА, ДАНАПАР, БАРА(А), БАРУХ (Днеспър). Начална праславянска форма DANA VARA. Праславянската дума DANA ‘голяма река’ е дала имената DANABA (Дунав), DANA STIRA (Днеспър), DANA VARA (Днеспър) и DANA (TANA) (Дон) (вж. съответните параграфи).

Други речни имена, които не са засвидетелствани в антични източници, но чието съществуване може да се отнесе към праславянската епоха, са:

1. БЪРЛАД (Bârlad) – приток на Серет, праславянска форма VARA ALDA (вж. част I).

2. БАРАОЛТ – вариант на името ALTA-OLT, запазен в названията на приток, селище до него и планина в дн. Югоизточна Трансилвания – BARAOLT, *ист.* BORALT [DIR, C, I, 187] (вж. част I).

3. САБАР (Sabar) – приток на Арджеш, начална форма SA VARA (вж. тук).

4. ИБАР – приток на Сръбска Морава (Баргос-Маргос).
5. КОЛУБАР(А) – приток на Дунав в дн. Сърбия.
6. БАРКЪУ (Barcău) BARKOV – приток на Криш в дн. Трансил-

вания.

Barancska, VARANKA, BARANYA, VARA ПАТАКА [DR, 92, 159, 238, 501].

Veľka bara, Mala bara (унг. Nagybari, Kisnari), обл. Земплен, Словакия.

Река БАРИЧ, приток на Одра (в Полша).

В някои области на западните български земи названието *бара* има надмощие над *река* или и двата термина се използват равностойно. Изследване на местните имена в Берковско показва, че срещу 85 имена с *бара* стоят 28 с *река*, като част от тях са с двойно название – *бара-река* [Михайлова, Д. Берковско, 59, 126]. Типични форми – БАРА, БАРАТА, БАРИТЕ, БАРИЩА, БАРУГА, БАРКА, БАРКИТЕ. В Драмско и Сярско БАРА е регистрирано 36 пъти, БАРАТА – 7 пъти [Иванов, Й. Струма, 74].

Производни селищни имена: БАРИНЦИ (Трънско, Радомирско), БАРЕШАНИ (Битолско), БАРЦИ (Μπαρτσι), Янинско (Епир), Μπαρτζι – Месиния (Пелопонес) [Заимов, Й. Заселване, 186, 201].

Думата VARA е запазена във всички славянски езици: *бълг.* бара ‘река, малка река, вода, влажно място, локва’, производни: барица, барчинка, баруга. Като местно име се среща предимно в Западна България (на запад от ятовата граница); *срхр.* бара ‘локва, ливада’, *словен.* vara ‘блато, мочур’, *укр.* бар ‘влажно място’, *чеш.* bařina vara ‘блато’, *словаш.* vara ‘мочур’, *пол.* barzyna, barzowka ‘блато’; индоевропейски езици: *стинд.* barburá-m ‘вода’, речно име Barbara; *гр.* βόρβορος ‘тиня’, *келт.* béra ‘тека’, *алб.* b(ë)rrak ‘мочурище’ [БЕР, I].

6. БЕРГ (бряг)

Група антични топоними в праславянските земи съдържат корена BERG(A) и неговите варианти. Последните могат да се систематизират така: 1. BERG(A); 2. BARG(A); 3. BIRG(A); 4. BREG(A); 5. BRAG(A); 6. BRIG(A). Представените по-долу топоними са групирани според това деление.

I. BERG(A)

1. БЕРГА – селище до р. Стримон (Струма)

1. Псевдо-Скимнос: „При Стримон, навътре в страната лежи Бергас (Βέρυα), отечеството на Антифон“ [Ps. Scymn., 618–810; ИТМ, 143].

2. Страбон: „В областта на бисалтите, ако вървим нагоре по река Стримон, се намира селото Берге (Βέρυη), което е далеч около двеста стадии от Амфиполис“ [Strab., VII, fr. 36; ИТМ, 223].

3. Клавдий Птолемей посочва сред градовете в Македония и тези в земите на одоманти и едони: „В Одомантика и Едонида: Скотуса, Берга (Βέρυα 49°50′–41°40′), Гасор, Амфиполис, Филипи“ [Ptol., III, 12, 28; ИТМ, 356].

4. Стефан Византийски: Βέρυη, Βέρυιον [St. Byz., 163, 14].

5. Надписи [IGB, IV-2, 1, 94].

Селището се търси около дн. Тахинско езеро край Долна Струма [Detsch. Spr., 52; TIR, K-34, 25]. Името съвпада с корена BERG(A).

2. БЕРГЕПОЛИС (Βεργέπολις) – град в Тракия [St. Byz., 163, 13]. Към корена BERG(A) е прибавен гр. πόλις ‘град’.

3. БЕРГИС (Βέρυισον) – кастел в Тракия [Proc. De aed., IV, 11; ИТМ, 446]. Името е съставено от основа BERG(A) и праславянската наставка -IŠ. Праславянската форма на името е БЕРГИШ (BERGIŠ).

4. БЕРГУЛЕ – дн. Люле Бургас

1. Bergule [Tab. Peut.; ЛИБИ, I, 21]

2. Bergule [It. Ant., 137, 6; 230, 5; 323, 2; ЛИБИ, I, 29, 33, 35]

3. Virgoles [It. Burdig., 569, 6; ЛИБИ, I, 42]

4. Bergule [Geogr. Rav., IV, 6; ЛИБИ, I, 393]

5. Βεργούλη [Ptol., III, 11, 7; ЛИБИ, 353].

В 403 г. градът е преименуван на Аркадиопол (дн. Люле Бургас в Източна Тракия). Името съдържа основа BERG(A) и наставка -UL(E), навярно умалителна.

II. BARG(A)

1. БАРГАЛА

1. [Hierocl., 641, 6; ГИБИ, I]

2. Надпис от 371 г. [TIR, K-34, 22].

Късноантичен град край дн. с. Козяк (в Македония). Името е запазено в днешното название на р. Брегалница – ляв приток на Вардар. BARGALA съдържа основа BARG(A) и наставка -AL(A), навярно умалителна.

III. BIRG(A)

1. БИРГИНАСО (Βιργίναςω) – кастел в Долна Мизия [**Proc.** De aed., IV, 11; ИТМ, 447]. При четене BIRGINASO за името са предположени келтска етимология (успоредици: Bergine, Berginium) и илирийска (успоредица: Berginio). При четене VIRGINASO търсен латински произход – от умалителната форма на virga – virgīna [вж. **Веš.** Prok., 146]. Ако името се тълкува на праславянска основа, то може да се разглежда като двусъставно: 1. BIRG(A); 2. NAS(A).

IV. BREG(A)

1. БРЕГЕДАВА (Βρεγεδάβα) – кастел в неназована област, част от провинция Средиземна Дакия [**Proc.** De aed., IV, 4; ИТМ, 437]. Най-вероятно тази безименна област е обхващала източната част на Софийското поле, дн. Елин Пелинско и Ихтиманско. Името съдържа корена BREG(A) и съставката DAVA ‘крепост’.

2. БОРБРЕГА (Βόρβρεγα) – кастел в същата неназована област на Средиземна Дакия, посочен след Брегедава [**Proc.** De aed., IV, 4; ИТМ, 437]. Името е двусъставно: 1. BOR; 2. BREGA. За първата част е предположена келтска етимология [вж. **Веš.** Prok., 21].

V. BRAG(A)

1. БРАГУЛОС – селище в дн. Кукушко

1. Βράγουλος [**Hierocl.**, 639, 6; ГИБИ, I]

2. Βράγυλος [**C. Porph.** De them., 2, 49].

Селище в района на Кукуш, Егейска Македония [TIR, К-34, 29]. Името е получено от основа BRAG(A) и наставка -UL(A), навярно умалителна. Като строеж името съответства на посоченото по-горе БЕРГУЛЕ.

VI. BRIG(A)

1. БРИГИЗА (БРИГИЦА) – Βριγίτζης – кастел в Македония [**Proc.** De aed., IV, 4, 1–3; ИТМ, 436]. Името е получено от основа BRIG(A) и наставка -ICA (-ICI).

2. БРИГЕНЦИО – град в Долна Панония на Дунав при дн. Съни, район Комаром (Унгария). В изворите името има следните

форми: 1. Brigantio; 2. Bregentio; 3. Bregetio; 4. Brigitio; 5. Βριγαίτιον; 6. Brecentio; 7. Brigetio; 8. Bregetio; 9. Βεργιτίων [TIR, L-34, 40].

Освен келтска или илиро-панонска етимология, за името може да се потърси и праславянска етимология. От посочените в изворите форми може да се възстанови началната праславянска форма BERGANTA. Тя се състои от две части 1. BERG(A); 2. ANT(A). Първата част на името има варианти: 1. BERG(A); 2. BREG(A); 3. BRIG(A). Те отговарят точно на систематизираните по-горе варианти на праславянския корен BERG(A). Втората част ANT(A) съответства на праславянския корен ANTA ‘край, далечен, отвъден’. Тя е съхранена в изворите форми BRIGANTIO, BRECENTIO, BREGENTIO. При последните две има промяна A > E. В останалите изворови форми се наблюдава изпадане на N като носовка. Тези промени отговарят на развитието на праславянския корен ANTA (вж. част I). Смисълът на праславянското име BERGANTA-BREGANTA е ‘краен (отдалечен) бряг’. Той съответства на положението на града, който се намира на дунавския бряг.

В досегашните изследвания представените топоними, съдържащи корена BERG(A), освен за тракийски, са приемани също и за келтски или илирийски. Те са сближавани с келтските местни имена Arcobriga, Calibriga, Carnembriga, Brigetia, Brigia, Brigobonna, които се извеждат от *келт.* BRIGA ‘планина, връх’ [вж. **Beš.** Prok., 21].

Направеният по-горе разбор на топонимите позволява да се възстанови следното развитие на праславянския корен: Двойките BERG(A)-BARG(A) и BREG(A)-BRAG(A) са свидетелство за наличие на звука $\ddot{A}$ в началната праславянска форма: BÄRG(A). Тя се изяснява в BERG(A) и BARG(A). Това колебание е запазено в българския език като BRJAG-BREG. Друго явление в развитието на този корен е ликвидната метатеза. Тя е започнала още в праславянската епоха и свидетелство за това са двойките от античния топонимичен материал: BERG(A)-BREG(A); BARG(A)-BRAG(A); BIRG(A)-BRIG(A). Вариант на непълна ликвидна метатеза е запазен в руския език (BEREG) при BERG(A) > BEREG(A) > BREG(A). Трето фонетично явление е прегласът E > I: BERG(A) > BIRG(A); BREG(A) > BRIG(A). И така общата схема за развитието на корена BÄRG(A) в рамките на праславянския период изглежда по следния начин:

BÄRG(A) → BERG(A) > BREG(A) > BRIG(A)

BÄRG(A) → BARG(A) > BRAG(A)

Последвалото развитие в славянските езици може да се очертае при сравняването на всички варианти (срв. материала за думата БРЯГ в БЕР).

Индоевропейски успоредици: *ие.* b^(h)erġ^(h) ‘висок’; *авест.* bəgəz ‘височина, планина’; *гал.* brigantes ‘планинци’; *стирл.* bri ‘планина’; *гот.* bairstahei ‘планинска местност’; *стисл.* bjarg; *стнем.* berg, *нем.* Berg ‘планина’.

Думата *бряг* в славянските езици обаче стои смислово встрани от посочените производни на индоевропейския корен b^(h)erġ^(h) ‘висок’. *Бряг* съдържа отчетливата представа за ивица суша покрай водна площ – река, езеро, блато, море.

Възможно е съществуването на еднозвучен праславянски корен BREG(A), който идва от *ие.* b^(h)erġ^(h) ‘висок’ и носи смисъл ‘височина, връх’. Доказателство за това са следните думи, които могат да се определят като негови производни с представка-предлог А, *рус.* о, *бълг.* обрег (местно име за склон на височина), *срхр.* obrezak ‘чукара, могила’, obrežina ‘местност около планина’; *словен.* obrež, obrežje; *рум.* obreja ‘неплодороден склон под връх’ – заемка от български [Займов, Й. Заселване, 155].

Като понятие за повсеместна природна даденост в околната среда праславянската дума BÄRG(A) и производните ѝ са станали основа за възникване на местни имена – речни, селищни, планински, и вторично от тях на племенни имена. Примери за такива названия от славянските страни са следните: *бълг.* с. Брежани (Охридско), с. Брежани (Малешевско), Brežani (Албания); *срхр.* Брежани; *словен.* Brežane; *чеш.* Břežany; *словаш.* Brežany; *пол.* Brzeżanka, *укр.* Бережани [Займов, Й. Заселване, 110]. Названието е общославянско и е възникнало от основа BREG и наставка -(I)ANI при G > Ž пред мека гласна: BREGI-ANI > BREŽANI. Значение: ‘жители покрай брега’.

Във Велетския племенен съюз е съществувало племе БРИЖАНИ (Brizani), обитаващи бреговете на река Хавола в дн. обл. Priegnitz [Nied. Man., I, 151].

7. БЕРТ (бърдо)

Планината БЕРТИСК (Богданска планина, Бешикдаг, Вертискос) се намира на запад от устието на Стримон до езерото Болбе (Бешик, Волви). Тя е част от планинската верига, свързваща Беласица с планините на Халкидическия полуостров. Влиза в границите на БИСАЛТИЯ – племенната територия на БИСАЛТИТЕ.

Спомената е от Страбон при очертаването на границите на Македония [Strab., VII, fr. 10; 221]. Клавдий Птолемей в описанието на Македония: „От прочутите планини Бертиск (Βέρτισκος) заема със своята среда градусите 49°10′–41°15′“ [Ptol., III, 12, 16; ИТМ, 356].

Смятам, че името на планината е съставено от основа ВЕРТ и наставка -ISK. Същият корен ВЕРТ(A) се съдържа в името на селището СКИМБЕРТОС. То влизало в съюза на пет града от най-долното течение на Стримон – Газорос, Сирус (Сяр), Берге и Адриануполис. Вероятно СКИМБЕРТОС се е намирал в склоновете на БЕРТИСК. Името се състои от две части: 1. SKIM; 2. ВЕРТ(OS).

Прокопий Кесарийски е посочил в Хемимонт кастела БРЕДА (Βρέδας) [Proc. De aed., IV, 11; ИТМ, 447], а в Дардания – КАСТЕЛОБРЕТАРА (Καστελλοβρέταρα) [Proc. De aed., IV, 4, 1–3; ИТМ, 437]. За названието на втория кастел при четене VRETARA предложих друго обяснение във връзка с племето РАТАРИ (вж. част I).

При четене BRETARA името може да се разтълкува като съставено от основа BRET(A) и наставка -AR.

Названията BERTISK, SKIMBERT(A), BREDА BRETARA (?) представят варианти от развитието на праславянския корен ВЕРТ(A): ВЕРТ(A) > BRET(A) > BREDА; BERTA > BERDA > BREDА. Производните BERDA > BREDА съответстват на обща за славянските езици дума: *бълг.* бърдо ‘1. въздълъг рид; 2. рамка за тъкачен стан’, *стбълг.* врьдо ‘рид, бърдо’; *срхр.* брдо ‘рид, тъкачно бърдо’; *рус.* бёрдо ‘тъкачно бърдо’; *укр.* бердо ‘рид, стръмнина’; *чеш.* brdo ‘тъкачно бърдо; другото значение – в местни имена’; *пол.* bardo ‘тъкачно бърдо; другото значение – в местни имена’. Според автора, географският термин е възникнал от тъкачния, който идва от *ие.* *brh-dh ‘режа, остря’. Производни: бърчина, бърдчина [БЕР, I, 101].

Формите в славянските езици показват колебание А-Е: BARD-BERD. Това е свидетелство за наличие на звука Ā в праславянската форма и съответно изясняване в два варианта: BĀRT 1)

BART > BARD > BЪRD(A); 2) BERT > BERD(A). Колебание се забелязва и при ликвидната метатеза: AR > RA, ER > RE; BERTISK-BREDA; БЪРДО-БРЪДО. Производната форма с наставка -AR: BERTAR-BRETAR, изглежда, е възникнала в праславянската епоха (преди V в.). Славянското ѝ съответствие е БЪРДАР (срв. Бърдарски геран).

Може да се предположи етимологична връзка с праславянския корен ARTA 'рът, височина, рид' (вж. част I). С помощта на представка-предлог PA, *бълг.* по, или BA, срв. *рус.* об, обо, от ARTA е получена производна дума BARTA-BERTA. Значението е същото 'височина, рид, хребет', но с нова отсянка 'дълъг, удължен рид, планински гребен'.

Това понятие за околния релеф е влязло в общия набор от славянски местни имена – планински, селищни, речни: р. БРДА (Brda), гр. БАРДО (Bardo) в Полша; пл. БРДИ (Brdi), гр. Brdo в Чехия; гр. Бардеев в Словакия; гр. Бердичев в Украйна; с. Бърдо, с. Бърдарски геран в България. Производна форма с представка-предлог ZA, *бълг.* зад, отвъд – ЗАБЪРДЕН, ЗАБЪРДЕНЕ, Зиляховско, Костурско [Иванов, Й. Струма, 124].

Някои форми на селищни имена вероятно са отглас от племенни названия:

1. Украинският град БЕРДИЧЕВ, Киевска област. Името е съставено от основа BERD и две наставки: -ІСІ и -ЕV. Формата BERDIC(I) съответства на племенно име.

2. Влашко (Угровлахия): село БРЪДИЧЕНИ *хотарса* Бръдичънилор – 1628 [DRH, V, XXII, 143] – Brădiceni, окръг Горж. Изчезнало село БРЪДИЦЕНИ (Brădițeni), окръг Вълча.

Лично име БЪРДЯ, БРЪДЯ.

Предавайки събитията след смъртта на хунския вожд Атила, Йорданес споменава имената на няколко племена, подчинени на сина му Динцик (Дингезих): „Щом като вождът на хуните Динцик, синът на Атила, научил това, той събрал онези, които, изглежда, все още били останали под негова власт, ако и да били малко – улцинури, ангисцири, битугури, бардори (Bardores) – стигнали до Басиана, град в Панония, и като го обсадили, започнали да оплячкосват околностите му“ [Iord. Get., 272; ЛИБИ, I, 361]. Името на последното племе БАРДОРИ е близо до формата BARDARI (*бълг.*

БЪРДАРИ). Възможно е да става дума за праславянско племе от поречието на Тиса.

8. БУРД (брод)

Праславянският корен BORD(A)-BURD(A) може да се открие в редица антични топоними:

1. БУРДИПТА – пътна станция между Филипопол и Адрианопол при дн. с. Момково, Свиленградско.

Burdenis [Tab. Peut., VIII, 3; ЛИБИ, I, 21]

mansio Burdista [It. Burd., 569, 1; ЛИБИ, I, 41]

Burdipta [It. Ant., 137, 2; ЛИБИ, I, 29, 33]

Βουρδέπτω [**Proc.** De aed., IV, 11; ИТМ, 437]

Първата част на името съответства на корена BURD-.

2. БУРТУДИЗУМ – пътна станция между Адрианопол и Константинопол, дн. Бабаески, Източна (Турска) Тракия. През средновековието – Булгарофигон.

Burtudizo [It. Ant., 137, 5; 230, 4; ЛИБИ, I, 29, 33]

Burdidizo [It. Ant., 323, 1; ЛИБИ, I, 35]

Burtizo [Tab. Peut., VIII, 4; ЛИБИ, I, 21]

Burtizon [Geogr. Rav., IV, 6]

Βουρτούδεζον [Pass. S. Alex. 221]

Burtudizi [Cod. Iust. (anno 294), 2, 3, 28]

Βουρτούδυζ [**Proc.** De aed., IV, 11; ИТМ, 447].

Името се състои от две части: 1. BURT(U), BURD(I); 2. DIZ(A).

При първата част има колебание D-T във формите на Антониновия пътеводител. Втората част е праславянската дума DIZA ‘крепост’. Тя е разпространена като съставка на селищни имена в ограничен район – дн. Югоизточна Тракия.

3. БУРДАПА. Селище със светилище до дн. с. Огняново, Пазарджишко: Burdapa [CIL, VI, 32543, 12]; името се съдържа в епитета Βουρδάπης – надписи [IGB, III-1, № 1338–1341]. Тълкувано е като ‘мочурлива вода’ [Георгиев, Е. Тр. е., 70]. Праславянският корен АРА е със значение ‘вода, река’.

4. БУРДАПА – кастел в областта на град с липсващо име, вероятно Найсос (Ниш) – Βουρδοπες [**Proc.** De aed., IV, 4; ИТМ, 437]. Burdopis – *abl. pl.* от Burdopa [Veš. Prok., 107]. Името съответства на

предишния топоним – Burdara, с промяна във втората съставка – ара > ора. Срв. Ахіора и др.

5. БУРТИКУМ – селище (пътна станция) между Аполония (Со-
зопол) и Филия (при дн. Орманли). Отъждествявано с Агатопол (дн.
Ахтопол) или търсено край близкото с. Бродилово.

Buatico [Tab. Peut.; ЛИБИ, I, 17]

Burtinum [Geogr. Rav., IV, 6; ЛИБИ, I, 392]

Перовтѣкѡν [Ptol., III, 11, 3; ИТМ, 253].

При дн. с. Бродилово се намира река Велека, близо до устието ѝ,
на юг от Ахтопол. Съществува приемственост в имената – *прасл.*
BURT(ИК) и *слав.* BROD(ILOVO). Вероятно името е възникнало през
праславянския период и е свързано с място за преминаване на река
Велека – ‘брод’, близо до устието ѝ.

6. БУРДОМИНА – Βουρδομίνα [Proc. De aed., IV, 4, 1–3; ИТМ,
438] – кастел в областта на град Ремесиана. Името се състои от две
части: 1. BURD(O); 2. MINA. Втората част може да се отъждестви
със славянски глагол, срв. *бълг.* минавам. Тогава значението на
името би било ‘бродомина(вище) – място, където се минава брод’.

7. Спирка ПУРДЕ – mutatio Purdis [It. Burd., 603, 6; ЛИБИ, I,
43] край дн. Сарътобан (Хрисуполис) в устието на Места. С обеззвуча-
ване на началната съгласна В > Р.

8. БУРТИКУМ – Burticum [Geogr. Rav., IV, 7; Izvoare, II, 581] –
селище в Дакия между Апулум (Алба Юлия) и Гермисара (при дн.
Джоаджу). Вероятно се е намирало до брод на река Муреш, откъдето е
произлязло и названието. То съвпада с името на селището при дн. Ах-
топол.

9. БРУТИЯ – Brutia, надпис [CIL, III, 942, 3], селище в Дакия на
пътя Диерна-Поролисум. Отъждествено с Brusla (при дн. Аюд до
Клуж) [TIR, L-34-41]. Вероятно става дума за друго селище, разполо-
жено също край брод на река Муреш.

Праславянският корен BORD(A)-BURD(A) (колебание O-U),
BURT(A) (обеззвучаване D > T) се е развил в славянските езици ка-
то BROD след ликвидна метатеза BORD > BOROD > BROD: *бълг.*
брод ‘плитко място на река за преминаване’, *стбълг.* вродъ; *срхр.*
брод; *словен.* brod; *укр.* брід (*род. п.* броду); *чеш.* brod; *пол.* brod; *рум.*
brod [БЕР, I].

Родствен е с друг корен – PART(A): *бълг.* пъртина ‘пътека в снега’ с предполагаем *прасл.* *pъrtъ от *pъrāti, pъra; *стбълг.* pъратн, перж ‘газя, натискам, намирам’. Успоредици: *ствнем.* Furt, *нем.* Furt ‘брод’; *лат.* portus ‘проход’, porta ‘врата’; *авест.* pərətus ‘проход’; *ие.* pṛ-ti; *рум.* pârție ‘пъртина’ [БЕР, V, 807].

Като повтаряща се съставка на пътните връзки думата е широко застъпена както в праславянската топонимия, така и в местните имена в славянските страни. Например: България (Берковско) – Байчов брод, Бродо, Бродището, Камен брод [Михайлова, Д. Берковско, 58, 64, 90]; Чехия – Бродце, Бродек у Простейова; Словакия – Бродске; Полша – река Бродня, Бродница, Броди и т.н.

За документирането на ранните форми интерес представляват някои топоними от старите дакийски земи:

1. Chumburd – 1219 г. [DIR, C, I, 67], дн. Ciumburd, обл. Клуж
2. Abrud – 1338 г. [DIR, C, IV, 368], обл. Клуж
3. Bord – в поречието на Малка Търнава
4. Borda, *ист.* Burda, дн. Burda, обл. Бихар
5. Bordany, обл. Чонград.

Последният топоним показва, че коренът BORD-BROD е могъл да стане и основа за племенни названия. Такива са известни от средновековието. Към тях може да се отнесе названието Praedenecenti, появило се във франкски източници от IX в. Те са споменати във Франкските анали през 824 и 822 г.

Отделното посочване на това племенно название във втория случай е породило спор сред изследователите, дали то се отнася за ОБОДРИТИТЕ или за друго, различно от тях племе [Boba, J. Abodriti, 29–32].

Самото название Praedenecenti също е било тълкувано по различни начини: ‘praedunajci’ (H. Bulin), ‘praedannici’ (G. Fehér) ‘braničevci’ (P. Šafařík), ‘prodniki/brodniki’ (Györffy) [Boba, J. Abodriti, 29–32].

В настоящата работа е показано, че формата Praedenecenti предава названието BRODNICI, което се отнася за долнотиските ОБОДРИТИ (вж. част I). Това допълнително название е възникнало във връзка с местообиталищата им – край дунавските бродове при устията на Драва, Сава и Тиса. Така тези ОБОДРИТИ са били разграничавани от горнотиските ОБОДРИТИ в поречието на Бодрог. Това виж-

дане за двата клона на южните **ОБОДРИТИ** разрешава и проблема за самостоятелната употреба на названието *Praedenesenti* в съобщението от 822 г.

В някои извори от XIII в. се срещат данни за **БРОДНИЦИ** в долнодунавските земи – край Източните и Южните Карпати.

III. Проект

ПРОУЧВАНИЯ ПО ПРАСЛАВЯНСКА ИСТОРИЧЕСКА ГЕОГРАФИЯ

1. АВА, ОЙУМ

В описанието на Северното Черноморие Равенският географ изброява тамошните реки:

„През тия различни страни преминават твърде много реки, между които са и следните: Ава (Ava), Ористенис (Oristhenis), Данаприс (Danapris), които се вливат в Понтийско море. И отвъд тази река Данаприс, на голямо разстояние от нея има една голяма река, която се нарича Танаис (Tanais), също и река Тира (Tiram), също и Багосола (Bagossilam). За тия реки взимаме сведения от учения космограф Йорданес, за когото писах по-горе“ [Geogr. Rav., IV, 5; ЛИБИ, I, 391].

Споменатите реки се отъждествяват по следния начин: Oristhenis – Бористен (Днепър); Danapris – Данаприс (Днепър); Tanais – Танаис (Дон); Bagossola – Багосола (Южен Буг) (вж. част II); Tira – Тира (Днестър). Според тези данни, взети от готския историк Йорданес (VI в.), р. Ава (Ava) се влива в Черно море. Тя е поставена в близост до Днепър, Южен Буг и Днестър. Името ѝ АВА отговаря на наставката за речни имена -AVA, производна от праславянския корен АРА (вода, река).

Придвижването на готите от устието на Висла към Северното Черноморие е представено от Йорданес:

„Когато народът нараснал в голямо множество и управлявал едва ли не петият крал след Бериг, Филимер, син на Гадариг, той замислил да придвижи войската на готите заедно със семействата далеч оттам. Докато търсел най-удобните за обитаване места и подходящи местности, дошъл в земите на Скития, които на техен език се наричат Ойум (ad Scythiae terras, quae lingua eorum Oium uocabantur). Когато той се възхитил от голямото изобилие на тези краища и половината от войската се прехвърлила, мостът, по който той преминавал реката, казват, рухнал и никой повече не можел да мине нататък или

обратно. Защото това място, както говорят, е обкръжено от водни дълбини и затворено от полюшващи се блата. Природата го прави непроходимо вследствие на съединяването на двете препятствия.

Обаче може да се вярва по свидетелството на пътешественици, макар и чуващи отдалеч, че и сега там се чува мучене на добитък и са видими признаците на човешко обитаване. И така, казват, че тази част от готите, които заедно с Филимер, след като преминали реката, се прехвърлили в земята Ойум (in terras Oium), завладели желаната страна. И без да се бавят, те дошли веднага до народа на спалите (ad gentem Spalorum) и започвайки сражение, удържали победа и оттам вече като победители бързат в крайната част на Скития, която е съседна на Понтийското море. Така по общия обичай се споменава за това в техните древни песни, почти приличащи на исторически. За това свидетелства и Аблавий, превъзходно описал народа на готите в своята най-достоверна *История*“ [Iord. Get., 26–28; СДПИС, I, 104–105].

Тези единствени сведения за ранния период от историята на готите са били предмет на много проучвания. Тук ще отделим място на един от изследваните проблеми – за местоположението на земята (страната) Ойум и за произхода и значението на името ѝ. Отдавна е предложена германска етимология за названието – от *гот.* *Auġōm ‘страна, изобилна с води’ (К. Мюленхоф). Търсен е индоевропейският корен и успоредици в славянските езици (О. Н. Трубаčov, В. Н. Топоров) [вж. СДПИС, I, 116–117].

Без да отричам възможностите за германски произход на името, бих предложил една хипотеза за праславянска етимология. Първото основание за това произтича от общите историко-географски обстоятелства. В движението си към северния черноморски бряг готите минали през земи, които по онова време (края на II – началото на III в.) били заселени от праславяни, принадлежащи към венедската и антската групировка. Според преданието, запазено в скандинавските саги, готите имали свой град Danparstadir. Името на този град показва, че се е намирал до Данаприс (Днепър). Според сведенията на Йорданес, предадени от Равенския географ, до Днепър е протичала река АВА (Ava). Както бе посочено, нейното име съвпада с праславянската наставка за речни имена -AVA, производна от корена АРА (вода, река). Вариант на тази наставка е -OVA. Възможно е названието Oium да се изведе от -OVA, *мн. ч.* -OVI, с изпадане на V между глас-

ните О и І. Това фонетично явление е познато в българските диалекти, напр. *бълг. диал.* калойна > каловина ‘кална земя, кал’ [БЕР, II, 178]. Развитието е следното: OVA > OVI > OI, латинизирана форма Oium. Името OVI (OI) може да означава страна, област, богата на реки. Наставката за речни имена с варианти -AVA, -VA, -OVA, -OV е особено продуктивна в басейна на Днепър, където съществуват много такива названия. В описанието на Йорданес е подчертано именно изобилието на реки, езера и блата, които правят тези места непроходими. Обрисуваната природна среда е сходна с облика на Припятското Полесие – поречието на десния днепърски приток – Припят. Тази обширна област лежи на възможния път, следван от готите към Днепър.

Друг ориентир за местонахождението на страната Ойум е, че там готите заварили племето СПАЛИ, с което воювали и го победили. Явно става дума за едно от антските племена. Неговото име може да е вариант на праславянското племенно име PALI от корена PALA (поле). По-късната, раннославянската форма с наставка -ANI е POLJANI. Вариантът SPALI е получен с представка-предлог S(A), *бълг. с, със:* S(A)-PALI > SPALI. Значение ‘жители от полето’. Именно по средното течение на Днепър, под устието на Припят се намира племенната територия на източнославянското племе ПОЛЯНИ. Възможно е СПАЛИТЕ да са били негов клон през II–III в. в приднепровските земи. След налагането си над местното антско племе СПАЛИ готите (или част от тях) се установили в тези земи, наричани ОВИ(A) – Oium. Там бил издигнат и средищният им град Данпаршадир. Друга част от готите продължили надолу по течението на Днепър и достигнали крайбрежието на Азовско море.

Следователно страната ОВИ(A) – Oium може да се определи по средното течение на Днепър, при устията на десните му притоци Припят и Тетерев.

2. АГНА, АГНАВА

В Дакия, между Тибискум и колония Улпия Сармизегетуса, е съществувала пътна станция (mansio) AGNAVIAE [RE, I, 283; TIR, L-34, 26]. Мястото ѝ се определя при дн. с. Зъвой (Zăvoi), окр. Карансеш. Пътят между двата римски центъра е минавал по р. Бистра, де-

сен приток на Тимиш (Tibiscus). На левия бряг на Тимиш, срещу устието на притока Бистра, е началото на р. Погъниш (Pogăniș), която се влива в Тимиш отляво, срещу дн. гр. Тимишоара. Река Погъниш в горното и средното си течение обгражда от север планинския хребет Догнеча (Dognesea), който от юг е ограничен от р. Караш.

Съпоставянето на античния топоним със запазените до днес речно и планинско име в същия район позволява да се очертае възстановка, отнасяща се за предримския период. Името на крайпътната станция AGNAVIAE (вероятно до едноименно селище) може да се отнесе към праславянските речни имена с наставка -AVA. Довод за това е съседството на р. Бързава (Bărza), която също е ляв приток на Тимиш и извира от планината Догнеча. Нейното име е засвидетелствано още по времето на римското завоевание – селището BERZOBIS (при дн. Berzovia) (вж. тук).

Речното име Погъниш може да се разчлени на: 1) основа OGĀN < OGAN < OGNA < AGNA. Този праславянски корен може да се отъждестви с *бълг.* огън, *рус.* огонь, *стинд.* agni; 2) представка PA > PO (предлог); 3) наставка -IŠ, характерна за праславянските речни имена в Карпатския регион.

Така началната форма PAGNA (без наставка) вероятно е имала значение ‘по АГНА’ (племенно име ПАГНИ-ПАГАНИ?).

Името на планината ДОГНЕЧА структурно може да се разглежда като съставено от: 1) основа AGNA > OGNA; 2) представка-предлог DA > DĀ > DO; 3) наставка EŠ, характерна за славянската топонимия. Това име, подобно на предходното, има начална форма DAGNA (без наставка) със значение ‘(планина) до (река) AGNA’. Наставката е била прибавена по-късно, през старославянския период.

Логично е да се приеме, че формата AGNA е по-старо име на р. Погъниш. Съществувал е и вариант на името с наставка -AVA (AGNAVA), запазен в названието на пътната станция и съседното селище. Племенното име ПАГАНИ с наставка -ИШ е изместило началната форма на речното име АГНА-АГНАВА.

Славянско присъствие през ранното средновековие е установено и в Бавария. Там около притоците на р. Майн – РАДНИЦА (Rednitz), ПЕГНИЦА (Pegnitz), БАДНИЦА (Badnitz) и РЕЗАТ се е простирала област, наричана през VIII–IX в. „земя на славяните“ (terra

Slavorum, regio Slavorum), а жителите ѝ – ВИНДИ (Moinvinidi, Ratanz-vinidi) [Nied. Sl. st., III, 83; Man., I, 135].

Името на притока ПАГНИЦА (Pegnitz), при А > Е в немски изговор (срв. Rednitz), отговаря на възстановената форма PAGNA за р. Погъниш и PAGNI за племенната структура в поречието ѝ.

3. БЕРЗА, БАРЗА

В праславянските земи може да се отдели група антични топоними, съдържащи корена BERZ(A).

1. БЕРЗОВИЯ

1. Присциан: „Траян (казва) в първа книга на Дакийските войни: оттам напреднах към Берзобис (Berzobim), а после към Айзи“ [Priscian, VI, 313; Izvoare, I, 484–485].

2. Певтингерова карта: Берзобис (Berzobis) [Tab. Peut., VII, 3; Izvoare, I, 738–739], пътна станция между Виминаций (дн. Костола;) и Тибискум (дн. Карансебеш). Местоопределена при дн. Берзовия (Berzovia), район Решица. Там са открити следи от римски каменен лагер и цивилно селище до него [TIR, L-34, 36]. Намират се край река Бързава (Bârza, Brza), ляв приток на Тимиш.

3. Равенски географ: „Също така в другата част съществуват градове в самата Дакия, а именно: Тема, Тивискум, Губали, Зизис, Берсовия (Berzovia), Даба, Канония, Потула, Бакауцис [Geogr. Rav., IV, 14; Izvoare, II, 580–581].

Очевидно античното селищно име идва от названието на реката, край която е било разположено селището. Изворовите форми са две: 1. BERZOBIS; 2. BERZOVIA. Те са съставени от две части: 1. корен BERZA; 2. съставка -OB(A) и -OV(A). Те са производни варианти на корена APA ‘вода, река’: APA > ABA > OBA > OVA. Двата варианта се наблюдават и при Danubius. Наставката -AVA се съдържа във възстановеното име AGNAVA на съседната река Погъниш, също ляв приток на Тимиш (вж. тук). В досегашните изследвания топонимът е сближаван с *праслав.* *berza (стсл. бръза, бълг. бреза) или с *прасл.* *bъrzъ (стсл. бръзь, бълг. бърз) [вж. СДПИС, I, 77].

Река Бързава извира от планината Семеник, дял на Южните Карпати, и се влива в Тимиш при дн. Ботош (сръбски Банат). Речното име се среща в унгарски документи от XIII–XIV в.: Borswa Burzua,

Borza, Borsava, Borsva, Borsoua, Borsua [DR, 86, 92, 309, 419; DIR, C, II, 20; IV, 384; DRH, C, X, 225, XII, 329].

2. БЕРЗАНА (Βέρζανα) [Proc. De aed., IV, 4; ИТМ, 437] – кастел в Дардания. В. Томашек предполага илирийски произход на името, а Д. Дечев сочи като успоредици *лит.* beržas, *прус.* berse, *стбълг.* brěza. Той извежда това име, както и Bersovia от *ие.* корен bherēg ‘блестя, бял’ [Detsch. Spr., 52]. Името е съставено от корен BERZA и наставка -ANA.

3. БЕРЗАМИС (Berzamis) [Geogr. Rav., IV, 7; ЛИБИ, I, 394]. Между Акве калиде (Поморийски бани) и Кабиле (дн. с. Кабиле, Ямболско). Името е получено от корен BERZA и наставка -AMA, която може да бъде речна.

4. БИРСИЯ (Βυρσία) [Proc. De aed., IV, 4, 1–3; ИТМ, 437] – кастел в областта Кавецос, част от провинция Средиземна Дакия. За името е предполагана, келтска, илирийска, гръцка и славянска етимология [Veš. Prok., 96].

Праславянският корен, съдържащ се в тези антични топоними, може да бъде сближен с обща за славянските езици дума: *бълг.* бреза; *стбълг.* врѣзънъ, врѣзък; *срхр.* brěza, *словен.* brěza, *рус.* берёза, *чеш.* břiza, *пол.* brzoza, *гуж.* brěza, *длуж.* briaza, от *прасл.* *berza. Други *ие.* езици: *лит.* beržas ‘вид бреза’, *стпрус.* berse, *латв.* bērzs, bērze, *стангл.* beorc, *ствнем.* birihna, *нем.* Birke, *стинд.* bhūrjah ‘вид бреза’ [БЕР, I, 76]; *чеш.* břesta, *пол.* brzesta, *бълг.* бряст, *диал.* брест, от *ие.* *b^(h)erHk ‘светя, блестя’ [Гам. Ив., II, 619].

Долнолужишката briaza, *пол.* brzoza и *бълг.* бряст-брест свидетелстват за колебание А-Е, т.е. за наличие на звука Ä в началната праславянска форма. Развитието може да се възстанови така: BÄRGA > BÄRZA → BARZA > BRAZA > BROZA → BERZA > BEREZA > BREZA. Руският вариант представлява непълна ликвидна метатеза (междинна степен).

Два славянски топонима от Пелопонес пазят раннославянски форми от времето на славянското заселване там – VII в.

1. Μπερζοβίτκα – в обл. Арголида. От berzovo ‘берзово място’.

2. Βερστιά – в Западен Пелопонес. От *berst [Vasmer, M. Gr., 127].

Двете названия свидетелстват, че при славянското заселване (VII в.) ликвидната метатеза още не е била извършена.

Другият славянски корен, с който могат да се свържат топонимите, е *бълг.* бърз, *стбълг.* *brъzo*, *brъzъ*, *диал.* бърго, бърже, бържем, *срхр.* брз, *словен.* brz, *рус.* борзой, *чеш.* brzy, *пол.* bardzo, *стпол.* barzó, *луж.* borze. От *прасл.* *bъrзъ, от *ие.* *bhrǵʰo [БЕР, I, 102]. Развитието на корена е изглеждало така: първоначална форма BARG(A) > BARZ(A) > BORZ(A); BARG(A) > BARŽ(A) > BЪRŽ(A); BARZ(A) > BЪRZ(A); BARZ(A) > BЪRZ(A) > BRЪZ(A).

От този корен произлизат следните речни имена: България – Бързат (Тетевенско), Бързина (Трънско), Бързилю (Смолянско), Бързия (приток на Огоста), Бързина (Оряховско); Румъния – Бързею (Bârzeiu), Берзаска (Berzasca), с. Бърза де жос (Bârza de Jos).

От речните имена е било възможно да се образуват названия на племенни структури, обитаващи съответните реки. Без наставка: BERZI, VARZI; с наставка: BERZANI, VARZANI, VARZAKI, VARZACI. Срв. Берзунци (Berzunți) – планина в Източните Карпати, до Вранча, БЕРЗИТИ (БЕРЗИТИЯ) в югозападните български земи (Македония).

В угровлашки документи от XVI–XVII в. се среща лично име Бързъ – три лица [DRH, V, XXII]. Българско лично и фамилно име Бързак, Бързаков.

4. ЕСКА, ИСКЪР, ВИСКЯР

Река ИСКЪР е десен приток на Дунав. Началото ѝ е в Рила, откъдето извираят притоците Бели, Черни и Леви Искър. Протича през Софийското поле и пресича Стара планина в тесен пролом.

1. Най-ранното споменаване на реката е у Херодот: „От земята на пеонците и планината Родопи тече река Ский (Σκίος), прорязва по средата Хемус и се влива в Истър“ [Hdt., IV, 48–49; ИТМ, 19].

2. Тукидид, описвайки западната граница на одриската държава при цар Ситалк: „Към страната на трибалите, които също са независими, владенията му се ограничавали от трерите и тилатеите. Тия последните живеят на север от планината Скомбър и на запад достигат до река Оский (’Οοκίος), която извира от същата планина, откъдето извираат Нест и Хебър. Там планината е необитаема, голяма и е свързана с Родопите“ [Thuc., II, 96; ИТМ, 55].

3. Плиний Стари: „... от Родопите извира Ескус (Oescus)“ [Plin. N. h., III, 26, 149; ИТМ, 267].

Обстоятелството, че Херодот и Плиний Стари поставят началото на реката в Родопите, се обяснява с тогавашната представа, според която Рила е част от Родопите. Това виждане е представил в описанието си Тукидид. Там безименната планина (Рила), „свързана с Родопите“, е посочена съвсем вярно като изворно място за Оский (Искър), Нестос (Места) и Хеброс (Марица).

Речното име се е прехвърлило и като име на праславянското селище в устието на реката, което по-късно било превърнато в римски град. В източниците намираме следните варианти на неговото име:

1. Ескус (Oescus, colonia Oescensium) – надписи
2. Искус (Ойскус) на трибалите (Οἴσκος Τριβαλλῶν) [Ptol., III, 10, 5; ИТМ, 351]
3. Ескус (Esco) [Tab. Peut., VIII, 1; ЛИБИ, I, 15]
4. Ескус (Oesco) [It. Ant., 220, 5; Not. Dign., XLII, 26]
5. Искос (Ίσκος) [Hierocl., 655, 6]
6. Ускус (Uscu) [Cod. Theod., VI, 35, 5, anno 328]
7. Искос (Ίσκος) [Proc. De aed., IV, 6; ИТМ, 440]
8. Ускус (Uscus) [Iord. Get., 102; ЛИБИ, I, 342].

В картографията от XVI–XVIII в. името на реката е изписвано в следните форми: 1. Riv. Isca (1660); 2. Ischa; Ischar (1689); Ischa flu. (1589) [Ляков, Атлас, Карта № 17, 20, 25, 26].

Въз основа на представените данни може да се обособят следните разновидности на името: 1. ESKA; 2. ISKA; 3. OSKA; 4. USKA; 5. SKI (SKA). Според фонетичните промени в праславянския език, наблюдавани в настоящото изследване, развитието на речното име може да се възстанови в следния ред:

Изходният праславянски корен е бил ASKA – тази начална форма на името не е засвидетелствана в изворите. От нея са тръгнали фонетични промени в три направления: 1. ASKA > ESKA > ISKA; 2. ASKA > OSKA > USKA. Третата промяна се дължи на изпадане на началната гласна А: ASKA > SKA (SKI). Коренът ASKA показва същото развитие и при речното и племенно име: ASKA-ASKI-SKAI (USKUDAMA) (вж. част I).

Средновековната и съвременна форма на името е получена с добавяне на наставката -AR: ISKA-AR > ISKAR > ISKÂR. Всички посоче-

ни източници, обхващащи времето до VI в., представят само форми без наставката -AR. Това поставя въпроса за времето, в което е възникнал вариантът с тази наставка. Податките по този проблем са следните:

1. Личното име UISKAR (VISKAR) се среща в латински надпис: Aur. Yiscar d(omo) S[erd(ica)] [CIL, VI, 32625a, II, 5; **Detsch. Spr.**, 531].

Това лично име може да се обясни като съответствие на речното име VISKAR, производно от ISKAR и запазено в днешното название на планина ВИСКЯР (вж. по-долу). Това име, при горното обяснение на произхода му, свидетелства, че вариантът ISKAR вече е съществувал през римския период (I–IV в.), т.е. в праславянската епоха. Възникването на варианти с наставка -AR е показано в настоящата работа и за други дунавски притоци – АЛТ-АЛТАР, АРКА-АРКАР, МАРГА-МАРГАР (вж. част I и тук).

2. Случаят с крепостта на древляните – ИСКОРИСТЕН (вж. по-долу) показва, че при изселването на праславяни-Трибали в началото на I в.сл.Хр. вече се е употребявала и формата ИСКАР. Тя е била пренесена в Поднепровието.

Другата общност, носеща корена ASKA – на АСКИТЕ-СКАИ, показва успоредност и в това отношение. Там също се появява производна форма с наставка -AR: ASKAR > SAKAR, запазена като планинско название.

Планината ВИСКЯР се намира на запад от София. Тя образува обща планинска верига с Люлин и Витоша, която огражда Софийското поле откъм юг-югозапад. От ВИСКЯР извира р. Блато и най-големият ѝ приток – р. Беличка. Блато е ляв приток на Искър.

Произходът на планинското име може да се свърже с речното име – при добавена представка-предлог VA, *бълг.* в, във: V(A)-ISKAR > VISKAR > VISKJAR. Значение ‘в (до, при) (река) ИСКАР’. Планината не се издига до самото течение на реката, но както обясних по-горе, от нея извира приток на ИСКЪР. Допустимо е производната форма VISKAR да е възникнала като речно име, което е било носено от р. Беличка или от Блато. Самото име е обяснявало положението на притока спрямо приемника ISKAR. Това речно име се е пренесло и върху планината, от която извира притокът – дн. ВИСКЯР. По-късно речното име VISKAR е било изместено от названията Блато и Беличка. То се е запазило в едноименната планина ВИСКЯР. Възникването на речното и планинско име VISKAR може да се отнесе към предрим-

ския или към римския период. Съществуването му през I–IV в. е засвидетелствано косвено с посоченото по-горе лично име UISKAR (VISKAR) от епиграфски паметник.

Обширното поречие на ИСКЪР (най-дългата река на територията на България) предполага и възникване на племенни структури, носещи речното име. Предполагаемото племенно име ИСКИ (ЕСКИ) не е отбелязано в изворите.

Като косвено доказателство може да се определи името на кастела ИСГИПЕРА (Ἰοῦππερα) [Proc. De aed., IV, 11; ИТМ, 446], отбелязан от Прокопий Кесарийски в Тракия. Западната граница на тази провинция (със Средиземна Дакия) се доближава до поречието на Искър в дн. Ихтиманска Средна гора. Името е двусъставно: 1. ISGI; 2. PERA (вариант на PARA). Първата част на името е леко изменена форма на корена ISKA (ISKI) при озвучаване $K > G$. Подобна промяна бе установена при названията със същия корен – АСГИЦИ и АСГАР-ЗА в Сакар (вж. част I). Формата ISKI отговаря на племенно име, получено от корен (речно име) ISKA, без наставка. Възможно обяснение за появата на това селищно име в Тракия е преселване на група ИСКИ там от поречието на ИСКА (ИСКАР).

Като следа от преселване на ИСКИ може да се приеме името на летописния ИСКОРИСТЕН – град на източнославянското племе ДРЕВЛЯНИ. Той се поставя в днешната местност Искоростъ на река Ута, приток на Днепър. Досега изследователите не са предложили задоволително обяснение за произхода на името. Без затруднение то може да се отъждестви с речното име ИСКАР. Втората част на името, изглежда, се е получила от наслагването на две наставки: 1. ISK > IST (срв. ТАВРИСКИ-ТАВРИСТИ, ВАРИСТИ и явлението в старославянските езици); 2. EN: ISKAR-IST > ISKARISK > ISKORISK > ISKORISK-EN > ISKORISTEN. Допустимо е формата ISKARISK да е възникнала като селищно име в поречието на ИСКА-ИСКАР още преди преселението. Появата ѝ в земята на ДРЕВЛЯНИТЕ край Днепър би могла да се обясни като резултат от настаняването там на група ТРИБАЛИ-ИСКИ.

Този момент се включва в по-общия проблем за евентуална връзка между племенните имена ТРИБАЛИ-ДРЕВЛЯНИ. Във връзка с името ИСКОРИСТЕН възниква и въпросът за вариант на племенното име, отговарящ на формата ISKAR – ISKARI, ISKRI (при об-

ръщане -AR > -RA). Издирванията в тази насока трябва да имат като събирателска цел топоними от типа *унг. Iszkrony, рум. Iscroni*.

В същото направление попада и проблемът за превръщането на племенното име в лично. Документи на Угровлашкото воеводство от XVI–XVII в. съдържат лични имена, чийто произход може да се свърже с речното (и племенно?) име: ISKAR-ISKRI: две лица с име Искръс [DRH, В, XXV]; две лица с име Искръл [пак там, XXIII]; едно лице със същото име [пак там, XI].

5. ОРДЕШ-РОДЕ

Черноморското крайбрежие между Тира (Днестър) и Бористен (Днепър) е описано от Плиний Стари така: „После (след река Тира – Ч. Б.) следват аксиаките, наречени така по реката, отвъд тях – кробиците, река Роде (flumen Rhode) заливът Сагарий, пристанището Ордесос (portus Ordesos) и на 120 хиляди крачки от Тира – реката Бористен“ [Plin. N. h., IV, 12, 82; Izvoare, I, 404–405].

Клавдий Птолемей (II в.): „... над река Аксиак Ордесос (Ὀρδεσσός)“ [Ptol., III, 14]. Пристанището е споменато и от Ариан (II в.).

Град ОРДЕСОС се търси в района на Тилигулския лиман. В близост трябва да е и р. РОДЕ. В праславянски езиков контекст двете названия са свързани. Те произлизат от корена ARDA > ORDA. Името на пристанището е получено с добавяне на наставката -EŠ (-есо): ARDA > ORDA-EŠ > ORDEŠ. Речното име е претърпяло ликвидна метатеза: ARDA > ORDA > RODA > RODE. Териториалната близост между реката и пристанището е довод за предположението, че пристанищното име произлиза от речното.

6. РОДОПА

Името на планината РОДОПА (РОДОПИ) е споменато най-рано у Херодот [Hdt., IV, 49; VIII, 116]. В изворите името на планината и провинцията се среща под следните форми: ‘Робόπα, ‘Робόπη, Rhodore, Rhodora; жителите – Rhodopeni.

Според В. Томашек названието произхожда от речно име Rudora – вероятен ляв приток на Места. Значението на името съвпадало със *слав. ruda*, т.е. името РОДОПА означава ‘рудна планина’ [Tom. Thr.,

II, 2, 90]. Според Д. Дечев името на реката е Ratarpa [**Detsch. Spr.**, 399]. Става дума за РАТА, предишното название на Доспатска река, която е ляв приток на Места. Поречието ѝ минава през западните родопски дялове. Вероятно най-ранната форма на името е била АРТА – преди ликвидна метатеза. Възможен е и вариант с добавка АРА: АРТАРА. В случая се получава съвпадение с предполагаема ранна форма на названието на АРДА – АРДАРА (АРТАРА) (вж. по-долу). В. Георгиев сближава етимологично името с литовското речно име Rudùrè, при rùdos ‘червеникав, жълточервен’ от *ue. *rud^ho-s* и ùrè ‘течение, река’ [**Георг., Е. Тр.е., 92**].

Смятам, че названието RODOPA произлиза от речното име ARDA, по-точно от незасвидетелстван в изворите вариант ARDARA. Той е получен при добавянето на корена АРА ‘вода, река’. Името е претърпяло следните промени: А > Ā > О: ARDARA > RADARA > RADOPA > RODOPA. Това развитие се е осъществило преди V в. пр. Хр. Преходът ORD > ROD е засвидетелстван и в случая с река РОДЕ – град ОРДЕСОС – преди I в. сл. Хр. (вж. тук). В праславянската територия съществуват и други планински имена със съставка ОРА (АРА). „Двойката“ от едноименни река и планина край нея е обичайна за праславянската топонимия, както показва целият изложен материал в настоящото изследване.

Името на кастела Ардея (Ἄρδεια) в областта Кавецо около Сердика съдържа същия корен ARDA [**Proc. De aed.**, IV, 4; ИТМ, 437]. Името е обяснявано като келтско [**Beš. Prok.**, 22]. Според мен може да се потърси друга етимологична посока – от предполагаем праславянски корен *АРТА > ARDA ‘род, раждам’, срв. *рус.* родник ‘извор’.

Тук може да се спомене още едно топонимично обстоятелство. Левите притоци на Арда – Малка Арда и Черна, извираят от родопския дял Радюва планина. Допустимо е това название да не идва от лично име Радю, а да е по-късно преосмисляне на корена ARDA, претърпял метатеза – RADA (превърнато в Радю).

7. ТРОСМИС

В земите на АНГЛИТЕ (Добруджански Буджак) се издигала крепостта Трезмис (Тросмис). Тя била заварена от римляните при завладяването на тези места и по-късно те построили в съседство вое-

нен лагер. Под това име крепостта просъществувала до края на VI в. [TIR, L-35, 73–74 и пос. лит.]. Най-ранното споменаване на крепостта е направено от заточеника в тези краища Овидий по повод на събитията от 14–15 г.сл.Хр. Тогава местните ГЕТИ се опитали да освободят земите си от одриско-римското владичество. Въстаниците успели да превземат Трезмис и Егисус. Както свидетелства Овидий, Луций Помпониус Флак, командващ към 15 г. легион в Мизия, се придвижил до Трезмис и прогонил заелите го ГЕТИ. Трезмис се намира на дунавския бряг до платото Иглица южно от град Мачин. В изворите името на крепостта се среща в следните варианти:

1. Trosmis [Ovid. Ep., IV, 9, 75–80; Izvoare, I, 332–333; ИТМ, 179]
2. Τροσμίς [Ptol., III, 10, 5; Izvoare, I, 552–553]
3. Troesmis [Tab. Peut., VIII, 3; Izvoare, I, 738–739]
4. Trosmis [It. Ant., 225, 2; ЛИБИ, I, 32]
5. Trosmis [Not. Dign. Or., XXXIX, 23; ЛИБИ, I, 242]
6. Τρόσμις [Hierocl., 637, 12; Izvoare, II, 350–351]
7. Τρόσμις [Proc. De aed., IV, 11; ИТМ, 447]
8. Τρόσμις [C. Porph. De them. (47), 1, 58–60; Izvoare, II, 670–671].

Смятам, че формата TROSM(IS)-TRESM(IS) може да се разглежда като съставена от две части: 1. TRO- (TRE-); 2. (A)SM(I); (O)SM(I). Първата част следва да се отъждестви с началната съставка TRA- (TRE-, TRI-) от определен тип праславянски племенни имена – срв. НИПСЕИ-ТРАНИПСИ, КОРНИ-ТРИКОРНИ, МАМИ-ТРИМАМИ. Изглежда, тази съставка е предлог със значение ‘отвъд, срещу’. Така са се формирали двойки от племенни имена. Първото, което не съдържа тази съставка, трябва да се определи като основно – „племе-майка“. От него се отделя част, която получава производно име – с начална съставка TRA- (TRE-, TRI-). Името на второто („дъщерно“) племе показва, че то се е откъснало от основното и се е заселило на известно разстояние – „отвъд, срещу“.

В случая втората част (A)SM(I); (O)SM(I) може да се свърже с племето ASAMI-ASMI от поречието на ASAMA (Asamus)-Осьм. Названието на крепостта TROSM(IS) отговаря на производно племенно име от описания тип със съставка TRA-. Следователно може да се предположи, че е съществувало „дъщерно“ племе на АСАМИТЕ (АСМИ), което се е отделило от началната племенна територия в поречието на

АСАМА (Осъм). Засега е трудно да се посочат местообиталищата на тези ТРОСМИ. Най-вероятно отвъд Дунав, срещу устието на АСАМА. Допълнителни данни, най-вече топонимични, могат да потвърдят съществуването на такъв клон от АСАМИТЕ.

IV. Проект ПРАСЛАВЯНСКАТА ЦЪРКВА

Основни сведения в писмените извори

Умишлено поставям изворовия материал в началото на изложението с оглед прочитането (или припомнянето) му да предхожда запознаването с тълкуванията и синтеза.

За Залмоксис:

Херодот: „За безсмъртието си те така мислят: не вярват, че умират, но мислят, че починалият отива при бога Салмоксис. Едни от тях го наричат също Гебелеизис. Всеки пет години избират с жребие измежду си одного, когото пращат пратеник при Салмоксис и му поръчват това, от което всеки път се нуждаят. Изпращат го по следния начин: неколцина от тях, отредени за това, държат три копия, други пък улавят пратеника за краката и ръцете, размахват го във въздуха и го хвърлят върху копията; ако умре прободен от тях, вярват, че богът е благосклонен; ако не умре, те обвиняват пратеника и казват, че е лош човек; след това пращат другиго; поръчки му дават, докато е още жив. Същите тия траки хвърлят стрели нагоре към небето срещу гърма и светкавицата и заплашват бога, вярвайки, че няма друг бог освен техния.

Както се научавам от гърците, които живеят по Хелеспонта и Понта, тоя Салмоксис бил роб в Самос, и то на Питагора, сина на Мнесарха. След като бил освободен, спечелил си много богатство, с което се върнал у дома си. Понеже траките живеели зле и били глупавички, тоя Салмоксис, който познавал йонийския начин на живеене и по-изтънчени нрави, отколкото тракийските, тъй като общувал с елините и с Питагора, един от първите гръцки мъдреци, си съградил зала, в която приемал на гости първите граждани, угощавал ги и ги учил, че нито той сам, нито сътрапезниците му, нито потомците им ще умрат някога, но ще отидат на едно място, гдето ще живеят вечно и ще имат всички блага. Догдето вършел и говорел това, накарал да

му направят подземно жилище и когато било готово, изчезнал за траките и слязъл долу в подземното си жилище, гдето прекарал три години. А те тъгували за него и го оплаквали като умрял. Но на четвъртата година той отново се явил между тях и така те повярвали в това, което им говорил.

Това направил, както казват. Аз пък относно подземното жилище не искам да не вярвам, но не мога и много да вярвам. Мисля, че тоя Салмоксис е живял много години преди Питагора. Дали е съществувал някой човек Салмоксис, или той е някое местно божество у гетите, няма да разискваме“ [Hdt., IV, 94–96; ИТМ, 21–22].

Платон: „Хармид ме запита дали зная някакво лекарство против главоболие и аз му отговорих не без стеснение, че зная. „Какво е то? рече той. И аз казах, че то е някаква билка, пък се прибавя и някакво припяване към лекарството; ако едновременно се прибегне до припяване и до лекарството, постига се пълно оздравяване, но без припяването няма никаква полза от билката. И той рече: „Припяването ще си напиша по твоя диктовка“. „Дали с мое съгласие или насила?“ запитах. Той се засмя и рече: „С твое съгласие, Сократе!“ Добре, казах аз, но отгде знаеш самото ми име?“ „Как да го не зная? – отвърна той. – За тебе често става дума между връстниците ми, пък си спомням, че в детинството си съм те виждал да дружиш с Крития“. „Имаш право, рекох му, затова толкова по-охотно ще ти обясня към какво се свежда припяването, пък и до тоя миг недоумявах по какъв начин да ти изтъкна силата му. Наистина то е такова, че не може да излекува отделно главата, пък чувал си, че и добрите лекари, когато някой поради очепол отиде при тях, заявяват, че не се заемат да лекуват само очите, но казват, че е необходимо да лекуват едновременно и главата, за да изцерят очите, и че също тъй е голяма глупост да се помисли да се лекува главата сама по себе си отделно от цялото тяло. Въз основа на това предписват диета за цялото тяло и се опитват да лекуват и оздравят частта заедно с цялото. Или не си забелязал, че тъй се изказват и че тъй стои работата?“ „Да“, отговори той. „Струва ми се, че всичко това е вярно. Възприемаш ли тоя принцип?“ „Да, напълно“, каза той. И аз, като чух, че одобрява казаното, отново се почувствах бодър, добих смелост, въодушевих се и продумах: „Тъй стои работата, Хармиде, и с припяването. Аз го научих там, в похода, от едного от тракийските ле-

кари на Залмоксис, за които се говори, че вярват и в безсмъртието на душата. А тоя тракиец заявяваше, че гърците имат право да говорят това, което току-що казах. Но нашият цар Залмоксис – рече той, – бидейки сам бог, твърди, че както не бива да се почва да се лекуват очите без тялото, тъй не бива да се почва да се лекува и тялото без душата, и че причината, поради която гръцките лекари не могат да се справят с много болести, е, гдето не признават цялото като такова, което се нуждае от лекуване и което, щом не се намира в добро състояние, не позволява и на частта да се намира в същото състояние. Той каза, че душата е това нещо, от което произтича всякакво добро и всякакво зло за тялото и за целия човек, както главата е същото нещо за очите; затова трябвало главно и преди всичко да се лекува душата, за да бъде в добро състояние и главата, пък и останалите части на тялото. А лекуването на душата, мили мой, каза той, става с някакви припявания, а тия припявания са добрите беседи. От такива беседи се заражда в душата мъдрост и щом веднъж душата придобие мъдрост и я притежава, вече лесно може да придаде здраве и на главата, и на останалите части на тялото. И тъй, като ме запозна с лекарството и припяванията, той добави: дано никой не те склони да си лекуваш главата с това лекарство, докато не предоставиш по-напред душата си на лечебната сила на припяванията. И то защото в това се състои разпространената сега между хората заблуда, че се залавят да прилагат отделно единия или другия начин на лекуване. И той съвсем настойчиво ми внуши, че не трябва да има някой тъй богат, тъй благороден, тъй красив, който да ме склони иначе да постъпя. Аз му се заклях да го слушам и затова, ако искаш, според напътствията на чужденеца да подложиш по-напред душата си на припяването на тракиеца, ще ти поднеса лекарството за главата, ако ли не, то не бих могъл да сторя нищо за тебе, драги ми Хармиде“ [Plat. Charm., 155–157; ИТМ, 106–107].

Страбон: „Посидоний съобщава, че мизите от благочестие не употребяват за храна одушевени същества, а следователно и добитък. Те се хранят с мед, мляко и сирене и живеят мирно. Затова се наричат „богопочитатели“ и „капнобати“. Той също говори, че има между траките и такива, които живеят без жени и се наричат „ктисти“; те са удостоени с честта да ги смятат свещени и прекарват безгрижен жи-

вот; всички тях заедно поетът нарекъл „чудни хипемолги, галактофаги и абии, най-справедливи хора“; абии (ἄβιοι) ги нарекъл най-вече за това, защото живеят без жени, като смятал девствения живот за полупценен живот, както и домът на Протесилая се нарича от поета полупценен, защото Протесилай бил вдовец. Мизите поетът нарича „изкусни в бой отблизо“, защото като добри бойци са непобедими. Най-после в тринадесетата песен на *Илиадата* трябвало да се пише Μοῦσῶν τ'ἄσυχερᾶχων вместо Μισῶν τ'ἄσυχερᾶχων.

Излишно е може би да изменяваме едно четене, прието от толкова години преди нас; защото много е по-вероятно, че те по-рано са се наричали мизи (Μισοί), а сега се наричат с друго име (Μοῦσοί); абите пък не можем да приемем толкова за девственици, колкото за бездомници и живущи на коли. Тъй като несправедливости се пораждат главно от договори и от печалба на пари, но тия, които живеят просто и с малко нужди, могат да се нарекат, разбира се, най-справедливи. Затова и философите, считайки справедливостта много близка до скромността, са радеели най-много за прост и самодоволен живот; някои от тях дори са отишли в умереността до крайност, та почнали да живеят по цинически начин. А че живеят без жени, за това поетът не ни дава никакво указание нито изобщо за траките, нито частно за гетите. Достатъчно е да обърнем внимание на това, що казва за тях Менандър и което, мисля, не е измислено от него, а е взето от наблюдение: „Всички траки, а най-вече ние, гетите (защото признавам, че и аз сам произхождам оттам), не сме твърде въздържани“, и малко по-долу навежда пример за невъздържаността им към жените: „защото у нас никой не взема по-малко от десет, единадесет, дванадесет жени, някои дори и повече. Ако умре някой, който е имал само четири или пет жени, той се нарича у нас безбрачен, нещастен, неженен“. Това се потвърждава и от други. И тъй невероятно е едни и същи хора да считат живота без много жени за нещастен и същевременно да смятат честен и справедлив тоя, който живеел без жени. По-нататък, да се считат неженените за благочестиви и капнобати, това противоречи на общоприетите понятия, защото всички смятат жените за крепители на божеския култ; те именно увличат и мъжете по-усилено да почитат боговете и да устройват празници и молебени. Рядко се случва, щото мъж, който живее самичък, да се занимава с такива работи. Чуй пак същия поет как изкарва на сцената мъж, който се оплаква от големи-

те разноси поради жертвоприношенията на жените и говори: „боговете мъчат особено нас, женените, защото винаги трябва да се устройва някакъв празник“; после изкарва на сцената и женомразеца, който се оплаква за същото: „И принасяхме жертва пет пъти на ден; седем слугини наоколо ни удряха кимвали, а други високо им пригласяха“. И тъй струва ни се невероятно, че у гетите особено неженените се смятали благочестиви; но и религиозността особено е била развита у това племе и може да се вярва, че от благочестие се въздържали от животинска храна. Това се вижда и от думите на Посидония, и от историята.

Разказва се, че един гет на име Залмоксис служил на Питагора като роб и научил от него нещо от небесните работи; други неща пък научил от египтяните, до които се добрал в скитанията си. Като се върнал у дома си, бил високо почитан от водителите и от народа, защото им тълкувал поличбите. Най-после убедил царя да го приеме като другар в управлението, понеже бил способен да оповестява волята на боговете. И отначало той бил назначен за жрец на бога, който най-много се почитал у тях; след това и сам бил наречен бог. Той се поселил в една пещера, недостъпна за други, и живеел там, без да се сношава често с външни хора, с изключение на царя и неговите слуги. Царят дружал с него, защото виждал, че откакто почнал да издава заповедите си по съвета на боговете, хората му се покорявали много повече, отколкото по-рано. Тоя обичай траел дори до наши дни, тъй като постоянно се намирал някой, който служел като съветник на царя и се наричал у гетите бог (θεός). И планината се считала свещена и така я наричат: името ѝ е Когенон (Κωγνίονον), каквото е и на реката, която тече покрай това място. И когато властвал над гетите Бойребиста, против когото божественият Цезар бил вече приготвил похода си, тоя сан се заемал от Декеней. И въздържанието от ядене на животни, предписано от Питагора, било предадено на гетите от Залмоксиса и се е запазило току-речи до днес“ [Strab., VII, 3–5; ИТМ, 210–212].

Йорданес: „Знае се, че в Дакия, Тракия и Мизия е властвал Залмоксис, който, както свидетелстват повечето летописи, е притежавал просветлението на една чудна философия. Но и по-рано е имало там един просветен мъж, Зевтас, а след него също Дикиней, и като трети по ред Залмоксис, който биде по-горе споменат. И не са липсвали хо-

ра, които да ги посветят в мъдростта. Затова готите са били винаги по-умни от всички варвари и почти подобни на гърците, както разправя Дион, който е написал на гръцки език тяхната история и техните летописи. Той казва, че между тях имало тъй наречените на първо време тарабостесийци, а после пилеати, които били благородници и от които били избирани техните царе и жреци. И тъй дотолкова били прославени гетите, та отдавна поетите твърдят, че у тях се бил родил Марс, когото измамливото им въображение назовава бог на войната. Оттам и Вергилий го назовава: „втурващия се бог отец, който властва над гетската земя“ [Iord. Get., 39–41; ИТМ, 428].

Йорданес: „В царуването на Бурвиста, когато именно Сула бил завзел властта в Рим, дошъл Дикиней в Готия. Бурвиста, като го приел, дал му почти царска власт; по негов съвет готите опустошили германските земи, които сега владеят франките. Цезар, който пръв измежду всички римляни си бил присвоил държавата и бил покорил всички царства чак дотам, завзел и разположените в завоя на Океана острови извън нашия свят и направил трибутарни на римляните дори ония, които не знаели нито по слух римското име. Въпреки това той не можал да подчини готите, ако и много пъти да ги е нападал. Гай Тиберий вече като трети под ред царувал над римляните, но готите и в неговото царуване останали все пак незасегнати.

Като умрял Дикиней, то почитта, която готите имали към него, преминала почти напълно към Комосика, тъй като бил нему равен по знание. Той бил зачитан от тях поради опитността си и като цар, и като жрец, и съдил народите съвсем справедливо. А когато Комосик напуснал тоя свят, Корил се възкачил на готския престол и в продължение на четиридесет години повелявал над племената в Дакия. Тук аз имам предвид древната Дакия, която сега, както се знае, населяват гепидите“ [Iord. Get., 67–68, 73; ИТМ, 429].

Йосиф Флавий: „Есените притежават общо имуществата си... техният живот е сходен с този на т. нар. полисти (πολισταί) у даките.

Есените притежават общо имуществата си, а богатият не се радва на това, което има повече, отколкото онзи, който няма нищо. И така постъпват повече от четири хиляди души. Те не си взимат жени, нито пък е обичайно да имат роби, считайки, че, от една страна, робството води към несправедливост, а, от друга страна, давайки си смет-

ка, че така се появява причина за развърщаване. Те осигуряват сами съществуването си и използват услугите, които могат да им предложат други лица. Чрез гласуване избират подходящи хора, нещо като бирници, за доходите и реколтата, които дава земята. Братята сами се грижат за приготвянето на зърното и храните. Те не живеят различно от другите хора, а животът им е подобен на този на така наречените полисти при даките“ [**Йосиф Флавий**. Юдейски древности, XVIII, 15, 201 22; Izvoare, I, 412–413].

Диодор Сицилийски *Историческа библиотека*: „Наистина се разказва, че при арианите Затраустес направил да се вярва, че едно добро божество му дало законите, съставени от него. При така наречените гети, които се смятат за безсмъртни, Залмоксис също уверявал, че бил влязъл във връзка с богинята Хестия, а при юдеите Мойсей – с божество, което наричали Яхве“ [**Diod.**, I, 94, 2; Izvoare, I, 188–189].

Апулей *Апология*: „Същият Платон е писал следното в друг диалог за някакъв Залмоксис, от тракийското племе, мъж (който се занимава) със същата (магическа) наука: „А хубавите думи са като напъвания“. Но ако нещата стоят така, защо да не ми бъде разрешено да познавам било добрите думи на Залмоксис, било свещеническите обреди на Зороастър“ [Izvoare, I, 608–609].

Лукиан: „Анахарсис дошъл пръв в Атина от Скития, воден от желанието да се обучи в гръцката култура, а преди него дотича Токсарис, учен мъж и любител на хубавото, който се стремил да познава най-добрите наредби. Що се отнася до произхода му, той не бил от някой царски род, нито се числял към носещите пилеус, а бил от скитското множество и от народа, така както са при тях така наречените „с осем крака“, т.е. онези, които са стопани на два бивола и каруца. Този Токсарис не се върнал повече в Скития, а умрял в Атина и не след много време бил причислен към полубоговете, а атиняните извършват жертвоприношение на „чуждестранния медик“. (Токсарис) добил това название, след като бил определен за полубог. Смятам за уместно да поясня коя е причината за това название и по каква причина е бил причислен към полубоговете, бидейки смятан за един от последователите на Асклепий, и така можете да прецените, че не са-

мо при скитите съществува обичай да се правят хората безсмъртни и да бъдат изпращани като посланици на Залмоксис, но и атиняните имат право да обожествяват скити в Гърция“ [Izvoare, I, 610–611].

Лукиан: „Скитите принасят жертва на един меч, траките на Залмоксис, който е роб от Самос, дошъл при тях, фригийците извършват жертвоприношение на луната, етиопците на деня...“ [Izvoare, I, 612–613].

Ориген: „Той (Целзус) казва, че много древни и мъдри племена са галктофагите на Омир, другите на галите и гетите ... от които не зная дали е запазено нещо записано“ [I, 16, 335; Izvoare, I, 714–715].

Ориген: „След това юдеят каза на своите съграждани, които вярваха в Исус: „Нека да приемем, че са ви пророкували всичко това“. Колко други обаче казват такива чуднотии, за да убедят тези, които слушат наивно, и да извлекат полза от заблудата им? Говори се, че така направил и Залмоксис, робът на Питагор, при скитите и дори Питагор в Италия ... и Орфей при одрисите“ [II, 55, 429].

Порфирий: „Питагор имал още един юноша, когото придобил в Тракия, наречен Залмоксис, защото при раждането го завили с меча кожа. Траките наричат (тази) кожа „залмос“. Привързвайки се към него, Питагор го обучил да изследва небесните явления и (да участва) в жертвоприношенията и другите обреди в чест на боговете. Едни казват, че той още бил наричан и Талес, а варварите го почитали като Херакъл. Дионисофан твърди, че той е бил роб на Питагор, че попаднал в ръцете на грабители и бил татуиран, когато избухнало въстанието срещу Питагор, който избягал, и че си превързал лицето поради татуировката. Някои казват още, че името на Залмоксис означава „чужденец“ [Porph., 14–15; Izvoare, I, 742–743].

Мнасеас [Mnaseas; Izvoare, I, 157]: „В лексикона на Фотий Залмоксис... Мнасеас (казва, че) гетите почитат Кронос, наричайки го Залмоксис“ [фр. 23].

„Харпократион Сабви. Демостен в *Защита на Клезифон* казва, че саби са наричани посветените в култа на Сабазий, т.е. на Дионисий, както са наричани бахки посветените в култа на Бакх. Това, че

Сабазий и Дионисий са тъждествени, ни казва и Амфитей във втората книга на съчинението *За Хераклея*. Така казват някои (измежду гърците Свидас), че бакхите се наричат саби, но Мнасеас от Патрай твърди, че Сабазий е син на Дионисий“ [фр. 36].

Лукиан: „Следователно скитите и гетите, след като видят тези и ни кажат едно дълго „сбогом“, стават безсмъртни; и обожествяват, когато пожелаят, по този начин и Залмоксис, макар и роб, влязъл в списъка на боговете, промъквайки се не знам как“ [Izvoare, I, 615].

Климент Александрийски: „Ясно е, че варварите особено почитат техните законодатели и учители, назовавайки ги богове. Струва ми се, че те чувствали големите благодеяния на учените мъже и ги почитали. На техен ред тези мъже показали, че учеността им е в полза на общността; (такива са) всички брахмани, одрисите и гетите“ [I, 15, p. 130; Izvoare, I, 636–639]

„Гетите, едно варварско племе, което също вкусило от философията, избира всяка година един посланик (за да го изпрати) при полубога Залмоксис. Залмоксис бил един от приближените на Питагор. Така бива промушен смятаният за най-достоеен измежду тези, които се занимават с философия. Тези, които не са избрани, скърбят горчиво, казвайки, че са били лишени от една щастлива възможност“ [IV, 8, p. 213].

„Гърците вярват, че боговете имат човешка външност и страсти. Всеки ги изобразява според своя образ, както казва Ксенофонт: „Етиопците (ги смятат) черни и чипоноси, а траките – рижи и със сини очи“. Също така и варварите си ги представят като техните. Така някои варвари си ги представят жестоки и с дивашки нрави“ [VII, 4, p. 302].

Хеланик: „Скитът, бидейки роб на Питагор, както ни разказва Херодот в книга IV (95), завръщайки се в своята страна, дал на хората учението за безсмъртието на душата. Мнасеас казва, че при гетите бил почитан Кронос и че той носи името Залмоксис.

Хеланик във *Варварски обичаи* казва, че (Залмоксис) бил един грък, който показал на гетите от Тракия ритуала на религиозното посвещение. Той им казал, че нито той, нито приближените му ще

умрат, а ще имат дял от всички блага. По времето, когато казвал това, той си построил подземен дом, после, изчезвайки неочаквано от очите на траките, живял в него. А гетите го оплаквали. На четвъртата година той се явил отново и траките вярвали във всичко, което им казвал.

Някои разказват, че Залмоксис бил роб на Питагор, син на Мнесарх, от Самос. Освободен, той извършил тези неща. Но на мен ми се струва, че Залмоксис е живял много преди Питагор. В безсмъртието вярват и теризите, и кробизите. Те казват, че мъртвите заминават при Залмоксис и че ще се върнат. Те винаги вярвали, че тези неща са истински. Принасят жертви и правят угощения, сякаш мъртвият ще се върне отново“ [Izvoare, I, 20–21].

Порфирий *За въздържанието от животинска храна*

IV.17. В обществото на индийците, разделено на множество (разреди), има един род свети мъдреци, които елините обикновено наричат гимнософисти. Сред тях съществуват две секти: брахмани, на които се отдава преимущество, и саманеи. Защото брахманите получават тази божествена мъдрост по наследство подобно на жреческия сан, а саманеите се избират и се състоят от онези, които са пожелали да се посветят на божествената мъдрост. Ето как е описал техния начин на живот вавилонецът Бардесан, живял във времената на нашите предци. Той разговарял с индийците от посланичеството до императора, съпровождащи Дандамис.

Всички брахмани са от едно племе и всички те произлизат от един и същ баща и една и съща майка. Саманеите, както казахме, не са племе и са събрани от различни народи на Индия. И брахманът не се подчинява на царя и не плаща данъци заедно с другите.

От тези философи едни живеят в планините, а други – край реката Ганг. Планинските философи се хранят с плодове и краве мляко, заквасено с треви, а живеещите край Ганг – с плодовете, изобилно растящи край тази река. Защото земята дава постоянна реколта на плодове и, освен това, много див ориз, който те употребяват за храна, когато плодовете не достигат. Употребата за храна на нещо друго, също както и докосването до животинска храна, се разглежда у тях като връх на нечистотата и безчестието.

Тяхното учение е такова: те грижливо изпълняват религиозните обреди по отношение на божеството, почитат (го) и съзерцават. Целия ден и по-голямата част от нощта не посвещават на пеене на химни в чест на божествата и на молитви. Всеки от тях има своя колиба, където прекарва по-голямата част от времето в уединение. Предвид това не е прието нито дълго да се говори, нито дълго да не намира (човек) в обществото на брахманите, но ако такова (нещо) се случва, те, уединявайки се за много дни, пазят мълчание, а често и постят.

Саманеите, както казахме, се избират. Ако някой желае да се приближи до тях, той трябва да се яви при длъжностните лица, било то в града или в селото, и да се откаже от своето недвижимо имущество и всяко друго състояние. След като е избърснал тялото си, той отлича (подобаваша) одежда и отива при саманеите, без да се грижи за жена и деца, ако има такива, без да им продума дума и без да мисли за това изобщо. За децата се грижи царят, за да имат всичко необходимо, а за жената – роднините.

А животът на саманеите протича по следния начин. Те живеят извън града, прекарвайки целия ден в беседи за божественото. Те имат колиби и храмове, построени от царя, в които са назначени управители, получаващи от царя продукти за издържането на онези, които се събират (там). Храната се състои от ориз, пшеничен хляб, плодове и зелечуци. Със звука на камбана саманеите отстраняват всички (външни хора), дошли в тяхната обител, а самите те пристъпват към молитвите. След като се помолят, отново се раздава камбанен звън и слугите, поставяйки пред всекиго блюдо – защото те не ядат по двама от един съд, – им дават ориз. Ако пък някой поиска да разнообрази трапезата си, добавят му зеленчуци или някакви плодове. Като хапнат набързо, те пристъпват към обичайните си занимания.

Никой от тях не встъпва в брак, не притежава имущество и другите (индийци) толкова почитат тези (саманеи) и брахмани, че самият цар идва при тях и ги умолява да се молят и да молят (бога) за всичко, което става в страната, или да го посъветват как да действа.

IV.18. Те се придържат към такъв възглед за смъртта, че понасят времето на живота неохотно като някаква неотвратима повинност, установена от природата, и бързат да освободят душите си от телата. И често, когато се чувстват здрави и никакво нещастие не им тегне и не ги измъчва, те напускат живота, съобщавайки на другите (за свое-

то решение). И никой не ги възпира, но всички ги считат за щастливи и им предават нещо за умрелите си роднини. Така твърдо и непритворно вярват те в това, че душите (след смъртта) имат общение помежду си. След като изслушат поръченията, те предават тялото си на огъня, за да освободят душата от тялото по най-чистия начин, и умират с пеене на химни.

Най-близките приятели ги изпращат на смъртта по-леко, отколкото при другите хора изпращат съграждани на далечно пътешествие. Техните приятели проливат сълзи за самите себе си, които продължават да живеят, считайки, че онези са щастливи, получавайки жребия на безсмъртните. И нито сред едните (саманеите), нито сред другите (брахманите), за които говорих, не се е появил още мъдрец, каквито сега има много между елините, който, усъмнявайки се, да попита: „Какво ще стане с нас, ако всички последват вашия пример?“

I. Увод

II. Държавата на Бурбиста

1. Възникване

2. Територия, външни отношения

3. Вътрешна уредба. Декеней – духовен предводител. Начало на учението – Залмоксис

III. Дакийската църква

1. Сармизегетуса „гетско храмище“ – гетски кремъл

2. Храмове – видове (кръгли и правоъгълни), план, описание

3. Терминът ЦЪРКВА – КАРК

4. Терминът ХРАМ

5. Терминът КРЕМЪЛ

IV. Духовенство

1. Монаси-отшелници в пещери, килии – КОЛОСТИ

2. Монаси в общежития –КОЛОСТАРИ – безбрачни, общо имущество

3. Свещеници – селищни (храмови) – брачни – ТАРАБОСТИ

4. Йерархия – върховен наставник – епископ, владика (патриарх)

V. Обредност

1. Очистване с вода

2. Безкръвна жертва – в огнище

3. Постене – безмесна храна
4. Беседи, поучения. Обща молитва
5. Лична изповед
6. Брак (?)
7. Погребален обред – изгаряне на клада

В Дакия не са открити некрополи край селища от I в.пр.Хр. – I в.сл.Хр. Това е времето на дакийската държава от годините на Бурбиста до последния дакийски цар Декебал – 106 г., т.е. периодът на съществуване на организираната от владетеля дакийска църква. Явно дакийската църква е въвела погребален обред, който е включвал изгаряне на трупа на клада и хвърляне на праха в река (както е и до днес в Индия) или в някакво дървено съоръжение (камера), което не се е запазвало.

VI. Учение (писмена форма?) – БЕЛАГИНИ на Декеней

Както разказва Йорданес в *Гетика*, духовният наставник на гетите Декеней забелязал природния им ум, „обучил ги на почти цялата философия... обучавайки ги по етика, той обуздавал техните варварски нрави, преподавайки физика, ги убедил да живеят в съгласие с природата, по собствени закони, които, бидейки записани, и досега се наричат белагини (belagines)“ [Iord. Get., 67].

Смятам, че думата BELAGINI произлиза от праславянския корен BALG(A) ‘благо’ – с наставката за *мн. ч.* -INI тя отговаря на днешната българска дума ‘благина’. Фонетичното развитие е било следното: BALGA > BALGINA > BALAGINA (записана у Йорданес при колебание А-Е при първата гласна – междинна степен на ликвидна метатеза).

Тези правила за живот са осигурявали на следващия ги „благина, блаженство“, т.е. достигане на блажено състояние. Същата дума и със същия смисъл е запазена в старославянските християнски текстове. Блажени са били наричани постигналите висшите християнски добродетели.

Произход. Традиция – от Залмоксис и по-рано. Питагор. Връзка с Орфей

VII. Държава и църква – цар и духовен наставник (Залмоксис и гетският цар, Декеней и Бурбиста), наследникът на Декеней – Комосик.

VIII. Принципи на учението и методи

1. При отшелници – асана (телесни пози и упражнения), медитация, трезвеност, безбрачие, постене – безмесна храна, етични правила за отношения с ближните и за самовъзпитаване. Такива правила са съставлявали същностната част на будисткото учение. В Йога те са съставлявали дяловете Йама и Нийама. За упражнения и възпитание във въздържаност се говори в съобщението за мерките, предприети от Буребиста и учителя Декеней. Косвен довод за прилагането на телесни упражнения (асани в Хата йога) може да бъде славянската дума *осанка*, която произлиза от думата ASANA с добавена наставка -КА и промяна в началната гласна А > О. Значението е почти запазено – ‘положение на тялото’. За медитацията (умствени упражнения, съсредоточаване) може би езиково свидетелство е близостта между върховната мантра в йога – АУМ, ОМ и славянското понятие УМ. Самият термин МАНТРА показва близост със славянската дума МЪДРА (мъдрост) и старобългарската форма, където N е запазена като носовка и има озвучаване Т > D.

2. Обикновени жители – морални норми, трезвеност, семейни общини, липса на робство

IX. Сравнение с йога, будизъм. Термини ЙОГА-УКА. Славянският корен за знание е УКА (УКА) – производни: поука, наука, учен (при К > Ъ), учение. Той съвпада със санскритския термин JOGA и неговия вариант JOKA, JUKA в Хималаите – поради колебание К-Г. Двете думи – славянската и санскритската – принадлежат към един и същ индоевропейски корен УКА (ОКА), който означава ‘свързване’. Терминът JOGA също означава ‘свързване, връзка’. В българския език терминът ‘ок на кола; иго, ярем’ и ‘иго (ярем)’ се отнася за дървеният приспособление, което свързва впрегнатия добитък с колата, т.е. първоначалното му значение е ‘връзка, свързване’.

Следователно праславянският термин УКА (УКА) е означавал ‘свързване’ в смисъл мисловно свързване на впечатления и знания, т.е. висше познание. Така праславянският термин УКА напълно отговаря на стариндийския ЙОГА (ЙУКА), който се отнася за учение, съдържащо система от психофизически методи на самоусъвършенстване и постигане на висше познание. В такъв случай праславянската УКА може да се отнесе към учението на дакийската църква, което е било родствено на стариндийската ЙОГА.

X. Сравнение с християнството – пътища на влияние (есени)

Йосиф Флавий свидетелства за близостта между общините на есеите (есените) в Палестина, предхождащи проповедничеството на Исус Христос, и полистите, т.е. КОЛОСТИТЕ в Дакия. Това съобщение е знаменателно, защото, от една страна, то показва сходството при двете социални явления, а, от друга, е основание за предположението, че през I в.пр.Хр. е могло да има контакти между Палестина и Дакия.

Друг момент, който бих отбелязал, са пътуванията на апостоли-те Павел и Андрей по балканските земи през I в.сл.Хр., т.е. по времето, когато Дакия още не е била покорена от римляните. Апостол Андрей обиколил Северозападното Черноморие, т.е. крайбрежието на гетските земи.

Показаните тук елементи в устройството на праславянската (дакийска) църква от I в.пр.Хр. – I в.сл.Хр. и характерът на нейното учение (праславянската УКА) имат впечатляващо сходство с облика на християнството, оформило се през I–IV в.

През II–III в. в гетските земи се заселват германски племена. Приписването на ранната гетска история на готите от Йордан съвсем не е случайно. Възможно е много термини и понятия от учението в праславянската църква да са били възприети от германите-ариани и смесени с по-късните християнски названия. Това се отнася за два основни християнски термина – ‘църква’ и ‘манастир’ – в германските езици – Kirche, church, Kloster.

Смятам за неубедителни етимологиите, извеждащи предполагаема готска дума от гръцкия термин ‘кириако̀н’ – приолтарно отделение в църковната сграда. Също толкова неубедително е извеждането на старославянската дума църкы, църковъ̀ от тази предполагаема готска дума – kīriako. Пътят на заимстване според мен е точно обратен. Готите-ариани на Улфила, живеещи в гетските земи (дн. Мунтения и Молдова), са заимствали тези понятия от терминологията на местните гети през III–IV в. Така праславянската дума KÄRK (KERKE), отнасяща се за кръгла култова постройка (църква) и означаваща буквално ‘кръгове’, е била възприета от готите-ариани. Същото е станало и с думата за общежитие на монаси (колости) – KOLOSTAR. В немския език думата е добила формата KLOSTER, което е лесно обяснимо с фонетичните особености на двата езика – пълна метатеза и колебание А-Е.

XI. Славянско езичество. Ереси след приемането на християнството в славянските страни.

ТЕЗИСИ

В изследването са събрани материали, които представят етично-религиозното учение, въведено с организационни форми (църква) в държавата на Бурбиста. Това учение съдържало принципи за самовъзпитание и отношение към другите хора, както и обяснение за човешката природа и света. Специално подготвени учители (свещеници) към местни храмове разпространявали учението и поддържали свързана с него обредност.

Събраният материал (писмени извори, археология, лингвистика, етнология) е групиран с оглед възстановяване на принципите на учението и организационните форми.

Етичните принципи за самовъзпитание и поведение спрямо околните са обособени според понятийното деление в източните философски системи – тези на Йога и будизма. Това се прави поради известна близост с тях и отдалечеността от дотогавашните антични философски и религиозни системи в Европа.

Храмове – два вида: 1) кръгли; 2) правоъгълни. В кръглите се извършвали обреди, в правоъгълните зали се събирали за поучения и проповед. Кръглият храм бил наричан с праславянската дума KARK (KERK) ‘кръг’. От нея произлиза днешното название на християнския храм – CÂRKVA ĀERKVA, рус. CERKOV – от корена KARK (KERK), колебание А-Е и преход К > С; К > Ā плюс наставка -VA, -OV.

От праславянската дума KERK произлиза *герм.* Kirche ‘църква’: KERK(A) > KERGE > KERHE > KIRHE. И *англ.* CHURCH.

Църковен клир

I. Отшелници: 1) индивидуални – в пещери, килии; 2) колективни – в манастири, безбрачни

Праслав. дума за монах – KOLOSTA; общежитие – KOLOSTAR; от KOLOSTA произлиза *рус.* ХОЛОСТОЙ ‘неженен’ и от KOLOSTAR *герм.* Kloster ‘манастир’. Дакийската дума КАЛАСТА (КАЛОСТА, КОЛОСТА) възстановявам по названието ПОЛИСТИ (ПЛЕЙСТИ) – πολισται, πλειστοι у Йосиф Флавий, който пише за есеите (есениени) в

Палестина, че живеели в общност на имуществото и безбрачие и по това приличали на т. нар. ПОЛИСТИ у даките. Страбон говори за хора, водещи непорочен живот при даките, които нарича КТИСТИ (κτίσται).

Смятам, че названията POLISTI (вариант в ръкописите – ПЛЕИСТИ) и КТИСТИ трябва да се сравнят с немското название за манастир KLOSTER и руското за безбрачен (ерген) ХОЛОСТОЙ. Така може да се възстанови дакийската дума КОЛОСТА (KOLOSTA), идваща от по-стар вариант – KALOSTA. Названието се състои от корен KOL (KAL) и съставка -OSTA, срв. рус. староста, дакийски TARABOSTA. КОЛОСТА у даките е означавало безбрачен отшелник, който е живеел заедно с други отшелници в общежитие (манастир) с общо имущество.

II. Свещеници при храмовете в населените места (ТАРАБОСТЕСИЙЦИ у Йорданес)

TARABOSTAI от TARABA ‘треба’ – служба, произлиза вероятно от праславянския корен TERPA, TREPA (> TREBA), рус. теребить ‘убивам’ жертвено животно плюс наставка -ASTA (> -OSTA) – название за предишните жреци, извършващи кръвна жертва.

Светилището е наричано ТРЕБИЩЕ, обредът – ТРЕБА, оттам служебна книга ТРЕБНИК.

Тези проповедници са били и семейни. Думата HRAM – от *праслав.* HARM (KARM), обща със *стунд.* AŠRAM; съдържа се в името на столицата и църковен център SARMISEGETUSA.

1. SARMISE ‘храмище, храмове’, S може би предава H, в отделни случаи S преминава в H (в гръцки език при предаване на чужди думи, срв. SALMURIS-HALMYRIS)

2. GETUSA ‘ГЕТУША’, общо име; името САРМИЗЕГЕТУСА означава ГЕТСКО ХРАМИЩЕ. Даките са наричани ГЕТИ.

САРМИЗЕГЕТУСА е място с най-много и най-големи храмове от двата типа.

Начело на дакийската църква е стоял върховният наставник – ДЕКЕНЕЙ при Бурбиста, който наследява и светската власт. Това е духовният баща, ПАТРИАРХ, редом със светския повелител. Запазено в православие – светски и църковен глава.

HRAM-KREMLJA от *праслав*. HRAM (HREM)-KRAM (KREM) > KREMJA > KREMLJA – епентетично L след M, B, P и пред мека гласна, срв. ZEMJA-ZEMLJA

САРМИЗЕГЕТУСА е КРЕМЪЛ – укрепено ХРАМИЩЕ

Град HOROM на Дунав в Банат.

Храмовете са били строени на високо място и са събирали жителите на околните селища с клепало или камбана.

Обреди за очистване с вода – „кръщение водно“

Безкръвна жертва – в култово огнище – хвърлят се парченца обредна храна – хляб, зърна. Жертва е и свещта – символ на обредното огнище. Хвърлянето на благоуханни треви в култовото огнище е сходно с използването на тамян (кадилници) в християнската обредност.

Безмесна храна – вегетарианство, пости в определени периоди

Безбрачие при КОЛОСТИ.

ИЗВОРИ

I. Текстовете на антични автори за:

1. Дакийската държава – Бурбиста и Декеней, чинове, социални групи

2. Залмоксис

3. Орфей

4. Питагорово учение

5. Вярвания и обреди на траките. Жреци, култове, светилища

II. Археологически данни

1. Сармизегетуса и храмовият комплекс

2. Храмовете в Дакия

3. Храмовете у южните траки

III. Езикови данни

1. Религиозни чинове и звания – в Дакия, у южните траки. Понятия, термини, етимология

2. Същото у славяните (езичество). Християнска терминология у славяните. Етимология

3. Понятия и термини (санскрит) в Йога, будизъм, индуизъм, джайнизъм и други староиндийски религии. Философски системи. Етимология

4. Християнска терминология – гръцка, романски народи, германски народи, балкански езици, румънска, албанска. Етимология. Хронология и пътища на разпространяване

5. Религиозна терминология в иранските езици. Етимология

IV. Митология – християнска, староиндийска, иранска, келтска, германска, балтска, славянска.

МЕТОДОЛОГИЯ

Сравнителен анализ на терминологията в различните езици и култури. Отделяне на тези, които показват етимологична близост само в славянските езици и староиндийски (плюс ирански) и не се срещат в другите езикови семейства, т.е. те не са общо индоевропейско наследство, а са плод на контакти между праславяни и индийска култура.

Сравнителен анализ на митологията и божествата по същия метод.

Реконструкция на праславянската църква – устройство, чинове, санове. Видове духовенство

Морално учение. Обреди

Връзка с ересите от средновековието у славяните

Община, голямо (патриархално) семейство, семейно възпитание, задругата.

Очевидно съществува тясна връзка и приемственост между учението на Залмоксис и праславянската (дакийска) църква от I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр. Както е склонен да мисли Херодот, този легендарен първоучител на гетите, обожествен от тях, е живял далеч преди Питагор. Версиите за робство и ученичество на Залмоксис при гръцкия философ пораждат съмнения. Изглежда, реална основа за поставянето на пряка връзка между Залмоксис и Питагор е наличието на идейна близост между двете учения. Тук може да се постави следният въпрос: каква е била посоката на движение на тези идеи – от гръцките колонии в Южна Италия към гетските земи или обратно? Или като трети вариант да се определи трето влияние, идващо откъм Изтока? Може би там трябва да се търси началният източник на тези лъчения в духовните търсения. Три обстоятелства засилват склонността ми да бъда по-близо до последния вариант.

1. Според разказаното от Херодот, появата на феномена Залмоксис следва да се отнесе най-късно към VII–VI в.пр.Хр. Именно през VIII–VII в.пр.Хр. откъм изток се извършва придвижване на ираноезични номади (скити), които стигат до Долен Дунав и гетските земи. Такова движение от вътрешността на Азия вероятно е създадо условия за пренос на идеи между двата региона. Нека си припомним, че Буда, основателят на ново духовно учение, произхожда от саките, т.е. скитите, стигнали до Северна Индия. Дейността на Буда е отнасяна най-рано към VI–V в.пр.Хр.

2. В следите от учението на южнотракийския мъдрец и духовен наставник Орфей се долавят елементи, близки до залмоксианството и идейната основа на праславянската (дакийска) църква. Приема се, че реалното присъствие на Орфей е било факт в широките граници на една по-ранна епоха – най-късно VIII–VII в.пр.Хр. Във всеки случай той е бил предходник на Питагор.

3. Някои текстове говорят пряко за близост между духовния облик на гетите и индийската традиция. Така Климент Александрийски (вж. приложения тук откъс) поставя в една група народите, които високо ценят и почитат техните законодатели и учители: „... (такива са) всички брахмани, одрисите и гетите“.

Представените три обстоятелства ме тласкат да поставя под съмнение южноиталийската (питагорейска) генетична връзка със залмоксианството. Смятам, че по-плодотворно би било да се потърсят доказателства за съществуването на коридор за пренос на идеи и взаимни влияния между долнодунавските земи и Централна Азия (заедно със Северна Индия).

Следвайки именно тази посока на вглеждане, тук ще се спра на проблема за начина, по който днес бива възприеман и обясняван разказът за ритуала у гетите за провоздане на пратеник до бог Залмоксис. Наложило се е схващането, че това описание свидетелства за практикуването на човешко жертвоприношение от гетите, последователи на Залмоксис. Изглежда, и самият Херодот така е схванал чуото от своите информатори.

Моето несъгласие с това разбиране и тълкуване се поражда от дълбокото противоречие между идеята за човешко жертвоприношение и един от основните принципи, който смятам, че е заложен в залмоксианството и учението на дакийската църква. Става дума за нена-

силието, ненавреждането на друго същество, което, разбира се, включва и най-тежката форма – убийството. Този принцип е водещ в етичните правила на редица източни учения и практики – будизма, джайнизма, Йога (ахимса).

Този принцип се долавя по косвен път в това, което знаем за залмоксианството и дакийската църква. Най-малко, многократно засвидетелстваната практика на вегетарианство (т.е. неубиване на животни), разпространена у цели племена като мизите (по-късно при малоготите около Янтра), говори, че е била постигната висока чувствителност по най-същностния житейски проблем – този за насилието. Последният изразява едно от ключовите противоречия в човешката природа и бих казал, че отношението към него е мерило за степента на духовност, съдържаща се в едно учение или религиозна система.

В този контекст смятам, че разказът на Херодот или това, което се крие зад него, би било разбрано по друг начин, ако описанието се сравни с приложения тук текст на Порфирий *За въздържанието от животинска храна*. Описанието представя ежедневието и духовните практики на индийските брахмани и саманеи (самани, т.е. отшелници) през епоха, съвременна на дакийската църква. От разказаното разбираме, че някои от брахманите и саманите, стигнали до висока степен на познание и просветление, въпреки че се намират в добро здраве, решават по своя воля да прекратят съществуването си на този свят и да го продължат в други измерения. При това избраният начин – кладата, е твърде шокиращ за обикновеното човешко мислене и възприятие.

Този момент е близък до разказаното за гетите, които „избират“ най-добрия за пратеник при бог Залмоксис. За този избор у Климент Александрийски е казано по-определено: „Така бива принуден смятаният за най-достоеен измежду тези, които се занимават с философия. Тези, които не са избрани, скърбят горчиво, казвайки, че са били лишени от една щастлива възможност“. По разказаното можем да съдим, че освен избор и посочване, съществува и лично желание и готовност за такава съдба. Тук стои проблемът, какво е съотношението между двата елемента при този ритуал.

Вторият момент на съвпадение между двата разказа е предаването на вести и поръки по напускащия този свят.

Моето разбиране е, че в разказа на Херодот не става дума за човешко жертвоприношение (практикувано и от други народи) на бог Залмоксис, а че това е ритуално прекратяване на земния живот от хора, достигнали висока степен на мъдрост и духовност, т.е. практика напълно идентична с представената от Порфирий за индийските брахмани и самани.

Друг неизяснен проблем според мен е този за подземното жилище на Залмоксис. Явно не става дума за обитаване на пещера, а за някакъв друг феномен, който е направил поразително впечатление на гетите и ги е накарал да вярват в божествените качества за Залмоксис. С оглед изясняване природата на този феномен бих посочил две обстоятелства:

1. Подобен случай е описан във връзка с обстановката в Палестина през I в., когато с последователи на християнското учение се извършвали чудеса. Разказва се за поставянето на Симон в подземна камера, откъдето след много дни той излязъл жив.

2. Днес са известни експерименти с напреднали в практиката йоги, които са били затваряни в подземна камера за срок от 40 и повече дни. Обяснението за подобни феноменални постижения е, че тези йоги са притежавали способността да контролират и забавят жизнените си процеси, изпадайки в състояние, подобно на летаргия.

Смятам, че в тази насока трябва да се търси обяснението за „чудото“, сторено от Залмоксис пред гетите. Едва ли става дума за някаква хитрост чрез съоръжаването на „подземно жилище“, осигурило условия за живот за четири години. Що се отнася до четиригодишната продължителност на чудото, най-вероятно тя е била преувеличена от преданието.

Залмоксис, а също и Орфей събирали последователите си в специални зали, където било провеждано обучението. Такива зали – просторни помещения с правоъгълна форма – намираме в Сармизегетуса, „гетското храмище, храмище Гетуша“ и други дакийски крепости и селища. Това са храмовете-ашрами, служещи за преподаване и обучение. И до днес училищата за духовно обучение в Индия (ашрами) се устройват в такива просторни помещения. Освен в този смисъл, думата *храм* е запазена в славянските езици и в по-старото си значение – просторно стопанско или жилищно помещение. Срв. *рус.* хором. Тук бих предложил и друго обяснение за големите кръгли базалтови

плочи, открити в големия храм на Сармизегетуса и смятани от археолозите за основи на колони. Може би това са били седалища за обучаваните, които заемали т.нар. лесна поза (източен или турски седеж с кръстосани крака).

Изглежда, за провеждането на обучението в храмовете (правоъгълните помещения) и на обредите в църквите (кръглите култови постройки) е било необходимо да се използва звуков сигнал (камбана, клепало) за призоваване на последователите. Такава практика е описана у Порфирий в разказа за индийските брахмани. Камбаната се използва и в будистките манастири и храмове.

Друг принцип на учението (праславянската УКА), който бих извел от оскъдните данни за дакийската църква, е този за водене на скромен живот, задоволяване с малко имущество, неприсвояване на чуждото и нетрупане на излишни вещи.

Тези принципи са разработени дълбоко в будисткото учение и практика, при системата Йога (Йама и Нийама) и доведени до пределна степен в джайнизма (една от причините за неносене на дрехи). За по-късното християнско монашество (от IV в. насетне) едно от основните правила е отказът от собственост и лично имущество (нестяжателство).

При дакийското общество от I в. пр.Хр. – I в. сл.Хр. придържането към такова отношение към материалните блага се долавя по някои косвени данни, предимно археологически. Липсват следи от богати жилища (имения) и най-вече гробници на владетели и знатни хора, както е на юг от Истър и преди всичко на юг от Хем. Описанията у гръцки автори за разкоша на одриските владетели и династи са показателни.

Разказът за начина, по който гетският владетел Дромихет посреща пленения от него, би могъл да е топос, но също може и да отразява реалния бит и начин на мислене у гетите.

Липсват данни за робство и използване на робски труд в дакийската държава. Йосиф Флавий подчертава отрицателното отношение към робството в общините на есеите, сближавайки последните само с дакийските полисти. Изглежда, собствеността в големите патриархални семейства и семейни общини (малки селища) при гетите е била обща. Дакийското общество е имало опростена структура – селско-общинна, без градски структури от полисен тип. Основна прослойка са

били селяните общинници. Според мен споменатите дакийски комати са били глави на големите семейни (родови) общини, т.е. старейшини. Названието на тази прослойка се е съхранило у славянските народи с известна социална трансформация. У западните славяни (чехи и поляци) терминът КМЕТ е запазен като название на селянин, селски жител. У южните славяни (българи, сърби) названието КМЕТ е съхранило значението си на глава на селска община.

В дакийската държава ТАРАБОСТИТЕ съставлявали прослойката на духовниците към селищните храмове (църкви) – бяло духовенство (семейни). Изглежда, специализацията в занаятчийското производство е била ограничена (металообработка, гърнчарство, дърводелство) и преобладавали домашните занаяти. Нумизматичните данни говорят за не много висок паричен оборот, т.е. била е използвана и натуралната размяна.

Ако сравним неразчленената структура на дакийското общество с тази на гръцките полиси, елинистическите държави и Римската република (сетне империя), трябва да отбележим огромна разлика. Тя отразява извървения път на усложняване и деление на обществото в резултат на развитието на специализирани производства, опиращи се на стоково-паричните отношения. Използването на робски и наемен труд, пазарните и данъчните механизми, личната инициатива и държавният апарат създали основите на средиземноморския гръко-римски свят, породил европейската цивилизация.

В такъв сравнителен план бих оценил дакийското общество спрямо гръко-римския свят като периферна култура от архаичен, неразвит тип.

Но как изглеждат тези социално-структурни различия в духовен план? Какъв е бил статусът на човека в тези два типа общество и какви са същностните въпроси на неговото съществуване?

Цялото документално, литературно, философско наследство на гръко-римската култура свидетелства за характера на социалните отношения и за тяхното отражение върху съдбата на отделния човек. Негативните последици били свързани с възела от противоречия, породени от материалния интерес, егоизма, личностното противопоставяне (възпроизведени и в днешното глобално общество). Те пораждали насилие, жестокост, обезценяване на човешкия живот и достойнство, алчност, властолюбие. Отчитайки тези язви на обществото и дра-

мата на индивида, редица мислители търсели като изход по-добър нравствено-поведенчески модел във „варварските“ общества, т.е. периферните култури. Така в литературата било създадено цяло течение с поучително-морализиращ характер, използващ примери за уменията на бедните и необразовани варвари да водят по-щастлив и достоен живот.

Целта на този кратък анализ е да напомня за моралната криза на гръко-римската цивилизация, създавала необходимостта от социални промени и духовно обновление. Очевидно в учението на дакийската църква (праславянската УКА) е имало по-други висши ценности в сравнение с тези на гръко-римския свят.

Във връзка с отношението на Буребиста към гръцките колонии по Западното Черноморие (нанесения им погром), както и с поведението му спрямо Рим, а също и поведението на неговите наследници бих допуснал, че един от мотивите има идейна, нравствена основа. Буребиста заедно с духовния водач Декеней предприел цялостно преустройство на държавата с оглед да бъдат създадени нови морални устои чрез въвеждането на духовните практики, съдържащи се в учението на дакийската църква. Може би от гледна точка на морала и разбиранията, отстоявани от Декеней и Буребиста, гръцките колонисти са имали порочни нрави, а Рим със своя експанзионизъм налагал подобни нрави в покорените земи.

Някои белези говорят, че и Рим се е отнасял към Дакия с неприязън и омраза. Император Траян мобилизирал изключителна военна мощ, за да прегази дакийската държава. При това било ясно, че новата провинция отвъд Дунав щяла да бъде трудно защитима поради дългата граница с варварско обкръжение. И наистина Траяновото предприятие нямало трайност – през 275 г. римските заселници изоставили Дакия.

Освен отношението към ближните и към материалните ценности, друг съществен момент в учението на дакийската църква ще да е бил проблемът за смъртта и същността на човешкото съществуване. В досегашните изследвания за религията на траките се поддържа тезата за вяра в безсмъртието на душата. Може да се каже, че това е буквален прочит на разказаното от античните автори. Така е оценявано и учението на Залмоксис – гетите вярвали, че са безсмъртни, т.е. че след смъртта душите отиват при Залмоксис.

Един текст на Хеланик ми дава основания да се усъмня в посочената теза и да твърдя, че последователите на Залмоксис и дакийската църква са вярвали в прераждането на човешката душа или във възможността за възкресение на човека, т.е. за връщането му във физическата си форма на земята (вж. приложения тук текст).

В това описание бих открил следните моменти:

1. Залмоксис (Замолксис) предал на гетите учението за безсмъртието на душата.

2. Той показал на гетите ритуала на религиозно посвещение.

3. Залмоксис (Замолксис) твърдял, че самият той и неговите приближени нямало да умрат, „а ще имат дял от всички блага“.

4. Той се скрил в построен от него подземен дом, а гетите го смятали за мъртъв и го оплаквали. Появил се отново на четвъртата година и гетите вече вярвали във всичко, което той им казвал. Явно те възприемали изчезването му като смърт. За да останат те с такова впечатление, е било нужно да се уверят, че тялото му е мъртво. Това е могло да стане и ако те са били свидетели на поставянето на тялото в подземна камера. Само така би могла да се получи изненадата от появата на Залмоксис в плът и кръв, т.е. неговото възкресение. Така той успял да убеди гетите, че е възможно човек да се раздели с живота, да пребивава след смъртта си в друг свят и след това отново да се върне в земния живот.

Както посочих по-горе, казусът с „подземния дом“ следва да се оцени или като проява на по-особени способности, получени чрез практиката на Йога, или като инсценировка (шарлатанство), чиято цел била гетите да бъдат заблудени и измамани. Впрочем в много от текстовете за Залмоксис различни автори оценяват успеха и добитото влияние сред гетите на Залмоксис като резултат от измама и злоупотреба с доверчивостта на гетите.

5. В края на откъса: „В безсмъртието вярват и теризите, и кробизите. Те казват, че мъртвите заминават при Залмоксис и *ще се върнат* (подчертано от Ч. Б.). Те винаги вярвали, че тези неща са истинни. Принасят жертви и правят угощения, *сякаш мъртвият ще се върне отново* (подчертано от Ч. Б.)“.

Мисля, че тук съвсем ясно и разбираемо е показана представата на залмоксианите за смъртта: мъртвите заминават при бог Залмоксис

и след това се връщат. Според мен тук се появява проблемът за формата на това завръщане към земния живот. Бих назвал два възможни варианта, познати от различни философски и религиозни традиции:

1. Възкресение, т.е. връщане към живот в същото физическо тяло и човешка личност. Такова връщане към живота след смъртта демонстрирал пред гетите човекът-бог Залмоксис. Така по-късно, според евангелския разказ, богочовекът Христос възкръснал на четиридесетия ден след смъртта си. Тялото му изчезнало от гробницата и той съществувал в плът и кръв до деня на възнесението. Християнското учение предсказва възкресение за всички мъртви след т.нар. второ пришествие.

2. Прераждане на душата в новородено живо същество. След известно пребиваване в отвъдния свят душата отново започва земно съществуване, но вече въплътена в друго същество. Тези цикли на прераждане, според различни варианти в източните учения, се повтарят, докато душата не достигне чрез изпитанията на земния живот до висше ниво на съвършенство. Тогава тя остава да блаженства завинаги в отвъдната действителност.

И така, във възкресение или в прераждане са вярвали залмоксианите и последователите на дакийската църква?

По отношение на залмоксианите като че ли натежавали доводите в полза на възкресението, ако се опрем на направения по-горе анализ на данните за Залмоксис. Относно учението на дакийската църква смятам, че съществуват някои аргументи в полза на вяра в прераждането. Тези аргументи идват от проблематиката около погребалния ритуал като условие за осигуряване на отвъдния живот.

При християните е възприето само трупологането с определен църковен обред, а гробовете и костните останки се почитат и охраняват грижливо. Това отношение несъмнено е свързано с представата за предстоящото възкресение на мъртвите – те трябва да добият отново телесна форма.

При траките преобладава погребалният ритуал на трупоишгарянето и запазване на праха в урнови и безурнови гробове. Същевременно се практикува и трупологането. То е характерно за богатите гробници под могилни насипи, където са били полагани телата на починалия владетел или династ и на неговата спътница.

Тук се появява въпросът: откъде идва тази съществена разлика в погребалния обред? Какво се крие зад нея? Може би неизгарянето на тялото и полагането му в камера (гробница) цели осигуряването на възкресение, т.е. връщане на душата в тялото, както при по-късните християни? Какъв е бил кръгът от хора, за които е бил предназначен този ритуал? Може би това е било привилегия за получените обредно посвещение и участвали в определени култови практики.

На север от Дунав по време на съществуването на дакийската държава и църква (I в.пр.Хр. – I в.сл.Хр.) се наблюдава една загадъчна особеност по отношение на погребалната обредност. За този период не се откриват некрополи, при положение че през предшестващия период некрополите са били с обичайния обред на трупоизгаряне и урнови и безурнови гробове. Най-логичното обяснение е, че през периода I в.пр.Хр. – началото на II в.сл.Хр. е продължила практиката на трупоизгаряне (липсват гробове с трупополагане), като промяната се състои в това, че останките от кремацията не са били поставяни в гробове, оформящи некрополи.

Очевидно дакийската църква е въвела обичая прахът на мъртвия от кладата да бъде разпръскван в река или да бъде поставян в някакви дървени надземни съоръжения (стълбчета, камерки). Изглежда, влиянието на тази практика се е чувствало до раннославянския период (VI–VIII в.), защото откритите некрополи от това време са твърде малобройни.

Обредът в Дакия с разпръскване на праха от кладата по водни течения има пряк аналог в Индия, където се практикува и до днес. Предполагам, че отказът от гробно място и разпръскването на праха са обвързани с представата за разтварянето на телесното в общата материя и за освобождаването на душата от плътта. По тази причина ритуалът в дакийската църква не може да обслужва идеята за възкресение и реинкарнация – връщане на душата в предишното тяло.

Затова смятам, че данните за погребалната практика при последователите на дакийската църква говорят по-скоро за връзка с представата за прераждане. Обяснението е, че безжизненото тяло (останките от него) няма да бъде използвано отново от завърналата се душа, защото тя ще намери обиталище в едно новородено тяло – тя ще се прероди.

Според Залмоксис той и приближените му притежавали дара и тайната на безсмъртието. Той обещава това и на последователите си чрез обредно посвещение и постигане на дълбоко познание и мъдрост чрез неговото учение. Пратеници в отвъдното при Залмоксис ставали последователи, отказващи се от земния живот и търсещи блаженствата на безсмъртието. Това били най-добрите, най-напредналите във философското и духовно познание.

Същностната част на всяко учение за постигане на щастливо и блажено съществуване на земята и след смъртта съставляват правилата за начин на живот и практиките, които трябвало да следват и изпълняват последователите. Бих казал, че има няколко измерителя за дълбочината и проникновението на едно учение:

1. Степента на неговата интегралност, т.е. дали то обхваща и изучава всички проявления на човешката природа и дали на тази основа предлага пътища на последователя за работа върху себе си с оглед на личностното му развитие и самоусъвършенстване.

2. Постигането на реален резултат от последователя при прилагането на тези системи от правила и практики, съдържащи се в учението. Друг видим белег е влиянието, което учението оказва върху състоянието на цялото общество.

3. Съществен измерител е и съотношението между реално прилагани практики и поведенчески модели (морал) от последователите с осезаем ефект и обредните практики, имащи по същество символичен характер и сугестивно въздействие. Изместването на тежестта в едно учение или религиозна система към формалните обредни практики, към пищните церемонии и храмовото великолепие говори за повърхностност, изчерпаност и липса на истинска духовност и дълбоки устои.

4. Наличието на голям пантеон и съпътстващата го сложна и обширна митология също говорят за изместването на едно учение към примитивните култове и магически практики, целящи да се спечели благоволенieto на многобройните богове от различни рангове. Като най-подходящ пример за твърде разраснал се пантеон бих посочил този на индуизма, в който са намерили място хиляди божества. Християнството (католическа и православна традиция) също е създадо твърде сложна система от култове към пророци,

апостоли, светци и за да се убедим в това, достатъчно е да разгледаме църковния календар.

Облягайки се на горните критерии, бих отделил няколко познати учения, достигнали проникновено познание за противоречивостта на човешката природа и предложили пътища и средства за постигане на равновесие и по-смислено съществуване. Това са ранният будизъм, редица елементи в практиката и философията на Йога (най-изявен интегрален подход), ранното християнство.

Това, което се знае за тракийските божества от предримската епоха, всъщност изцяло се отнася за траките на юг от Дунав и преди всичко за тези на юг от Хем. Липсата на данни за култове към отделни божества у гетите на север от Дунав за мен е логична и обяснението трябва да се търси в разпространението на залмоксианството и след това на учението на дакийската църква. Според известното описание последователите на Залмоксис изпращали стрели срещу повелителя на светкавиците и гръмотевиците.

Липсват преки или косвени данни за някакви култове в дакийската държава и църква. Явно обредите и символичните жертвоприношения, които са се извършвали в църквите (кръглите храмове), са били насочени към едно върховно божество, чиято същност отразявала всемирния всепроникващ дух. Не разполагаме с данни, говорещи, че Залмоксис е бил приет като върховен бог в дакийската църква, при все че приемствеността между залмоксианството и дакийското учение е ясно засвидетелствана (Страбон). Порфирий сравнява почитането на Залмоксис от гетите с култа към Херакъл, а Мнасеас го отъждествява с култа към Кронос.

Липсата на отделни култове, влизащи в общ пантеон, говори, че учението на дакийската църква не може да се причисли към религиозните системи, изградени върху сложна култова обредност и пространна митология. Според мен, дакийската църква принадлежи към типа учения, насочени повече към нравствените житейски проблеми на човешкото съществуване, а не към самоцелно търсене на връзка с отвъдното и свръхестественото чрез представите за божества, имащи най-често антропоморфен вид и поведение.

Интегралният подход, който смятам, че е изявен в дакийското учение, е другият белег, който ми позволява да търся близост между дакийската църква и ранния будизъм (V–I в. пр. Хр.). В прозренията

на Буда проблемът за бог не присъства така осезателно и те имат облика на едно нравствено-философско учение, насочено към миряни и отшелници. Основното съждение на Буда е, че животът е страдание, но все пак човек има възможност чрез следването на определени правила да надмогне страданието и да достигне просветление и блажено състояние. Именно тези правила и принципи съставят същността на будисткото учение.

Всъщност на първо място по близост би следвало да поставя общините на есеите в Палестина (I в.пр.Хр.). И то защото самият Йосиф Флавий твърди, че есеите по начин на живот стоят най-близо до полистите (т.е. калостите) у даките (вж. приложения текст). И действително чертите на дакийското общество и църква показват прилики с устройството на есейската общност. При това двете общества от карпато-дунавските земи и Палестина съществуват по едно и също време.

На следващо място по близост бих поставил ранното християнство от I–III в., преди да се превърне в държавна религия. Учението на Христос е съдържало нови морални принципи. В обстановката на засилваща се духовна криза и липса на ценности в римското общество новопоявилото се учение бързо започнало да печели последователи. До 106 г., когато дакийската държава била покорена от император Траян, е имало възможност следовници на Христовото учение да достигнат през южнодунавските римски провинции Тракия и Мизия до дакийските земи.

Важна особеност за дакийската църква е съчетаването на църковната организация с държавната структура. Духовният учител Декеней става пръв съветник и помощник на Буребиста. След смъртта на дакийския владетел (вероятно е станал жертва на заговор) духовният предстоятел Декеней поема светската власт в Дакия.

Всъщност практиката на сътрудничество между духовен водач и владетел при гетите е позната още от времето на Залмоксис. Залмоксис станал приближен на местния гетски цар, като последният се възползвал от влиянието, с което се ползвал този мъдрец и учител сред гетите. Поради липсата на държавна структура с по-голям обхват (надплеменен) в земите на гетите там не съществували условия залмоксианите да бъдат включени в обща организация.

Това траяло до началото на I в.пр.Хр., когато било създадено дакийското държавно обединение начело с Буребиста. Както разказва

Страбон, възходът на дакийското царство се дължал най-вече на мерките, предприети от Бурбиста за създаване на нов дух и морал у даките. Това било сторено чрез сътрудничество с духовния учител и водач Декеней. Така едновременно се развивали два процеса: държавно изграждане и създаване на духовна организация – дакийската църква. Възпитанието и духовното обучение, чрез което даките се въздигнали и постигнали големи успехи (Страбон), са били възможни само чрез създаването на такава духовна институция, която да се грижи за създаването на духовници-възпитатели (тарабости), които да служат по места сред населението.

Бурбиста изградил укрепен държавен център Сармизегетуса и система от крепости около нея в планината Гръдица Мунчелуй. Каменните укрепления били построени с помощта на гръцки майстори. Сармизегетуса напълно отговаряла на името си – храмище Гетуша (гетско храмище). В нея били построени храмове-ашрами за обучение и църкви (кръгли храмове) за обреди. Очевидно Сармизегетуса е била и седалище на Декеней, който се грижел за подготовката на духовници-тарабости за всички райони на държавата.

В този си вид – цитадела с храмове – Сармизегетуса е имала вид на КРЕМЪЛ. Допустимо е този термин да е възникнал в Дакия от думата НРАМ (HARM) или от КРЕМ, *бълг.* кремък, кремен, т.е. каменно ядро. Терминът е запазен у източните славяни – кремль, с епентетично L след M, B, P (срв. земя-земля). Много от руските градове имат свой кремъл – цитадела с храмове. Най-известният е този в Москва.

Бурбиста създал и система от крепости – ДАВИ. DAVA (DEVA) е праславянска дума, запазена в днешните славянски езици – *бълг.* дява (дявам се) ‘крив се, намирам си място’. Тъждественият термин DENA-DINA произлиза от формата ‘дяна’. Това наистина са били дяви (укрития, убежища) за околните жители. В тях са били строени храмове и църкви (кръгли храмове) като духовни учреждения. Така укрепителната дейност на Бурбиста била съчетана с изграждането на църковната структура.

В дакийската църква бих разграничил два типа духовници: 1) тарабости (храмови свещеници); 2) калости и калостари (отшелници и монаси).

Храмовите служители (ТАРАБОСТИ) живеели в селищата, където обслужвали местни църкви. Терминът TARABOSTA е възникнал като название на жреците, които са извършвали жертвоприношения – ‘требене’ (требя, трепя): от TARABA (колебание А-Е от Ä) и наставка -OSTA, срв. староста. Думата ТРЕБА ‘църковна служба’ е запазена със същото значение в славянската църковна терминология. ТРЕБНИК се нарича църковната книга със служби, следователно тези славянски църковни термини следва да се приемат като наследство от праславянската църква.

Дакийските ТАРАБОСТИ са били семейни. Тарабостът е бил наставник и учител за жителите на селото и тези, които идвали от околните селища. Той е бил почитан като баща и, изглежда, така се е създало това обръщение, от праславянската дума АТА ‘баща’, която с наставката -ЕС и след преход А > О се превръща в славянското отец. Названието ПОП от *гр.* παπας ‘баща’ е било разпространено сред българите след покръстването, извършено от гръцки свещеници.

Обредните храмове са имали кръгъл план. Вътре е имало втори кръг, който е служел за олтар. Постепенно вътрешният кръг е бил заменен с апсида към външната стена. Вероятно първоначално тези кръгли храмове не са имали покрив. Названието на кръглия храм възникнало от праславянската дума в *мн. ч.* KARKI-KERKI ‘кръгове’. След фонетична промяна К > С, К > Ć се получили и старославянските форми СÂRKИ, СRÂKI. Наставката -OVA, -VA вероятно идва от българската наставка за *мн. ч.* -OVE, срв. кръг-ове. Български варианти: СÂRKVA СRÂKVA, ĆERKVA, ĆERKOVA.

Терминът ЦЪРКВА е разпространен у всички славянски народи – православни и католически. Това показва, че той е съществувал у тях преди покръстването им по източноправославен или римокатолически обред. В противен случай в тези две групи славянски страни щяха да бъдат наложени само латински или гръцки термини за църковен храм.

Господстващата днес теза, че думата ЦЪРКВА у славяните е била заета от готите-ариани (VI в.), където такава дума като KIRIKO само се предполага, не е аргументирана нито езиково, нито пространствено-териториално. Както вече показах по-горе, нещата стоят в обратен ред. Готите са заели тази дума от гетите (праславяните), с които живеели размесено. Германските племена заели тази дума от прас-

лавяните – *нем.* Kirche, *англ.* church. Така можем да заключим, че славянският термин ЦЪРКВА не е заемка, а наследство от праславянската църква.

Другият тип култова сграда у даките – храмът-ашрам с правоъгълен план, е бил използван за събиране и обучение. Първите християнски храмове се появили през IV в. Интересното тук е, че те са били от същите два типа: с кръгъл план (ротонда) и правоъгълен (базилика). По-късно двата типа се комбинирали в кръстокуполен храм.

Вероятно тарабостите са призовавали местните жители за служба с камбана или клепало. Те са били и лечители. За такива способности на залмоксианите свидетелства Платон. При това те следвали принципа да се лекува цялото тяло и душата, а не само отделни негови части. Този задълбочен подход издава разбирането за интегралност на човешката природа.

В Сармизегетуса е открит лунно-слънчев календар, изрязан на каменна плоча. Това потвърждава известието, че Залмоксис и неговите последователи са имали астрономически познания.

Чрез дакийските духовници сред даките е било разпространено постенето (вегетарианството). Тази практика е назована и за мизите. Продължителният отказ от месо не е приемлив физиологично – води до изтощение и не е допустим за деца и бременни. Изглежда, по тези причини е била разработена система от постни дни. Смятам, че постенето, прилагано в някои православни страни, е наследство именно от праславянската църква. То не се практикува в римокатолическата църква.

След смъртта на Бурбиста владетелското място било поверено на Декеней, който дълги години съчетавал светската и духовната власт. Неговият наследник Комосик също държал в ръцете си двете власти. За времето на следващите дакийски владетели не познаваме други духовни глави на Дакия. По-късно по подобен начин предстоятелят на църквата във Византия (константинополският патриарх) стоял до светския владетел – императора. Този модел бил следван в православните страни.

Друг от ярките белези на дакийското учение е принципът (правило) за въздържание от вино. Както разказва Страбон, една от основните мерки, предприети от Бурбиста и Декебал, е била да възпи-

тат у хората дух на въздържание и отказ от употреба на вино. Очевидно те и тяхното близко обкръжение са били осъзнали необходимостта от противопоставяне на пагубните последици от пианството и злоупотребата с алкохолни напитки. В редица източни учения въздържанието било представяно като едно от основните изисквания, които последователите е трябвало да съблюдават.

Отношението на Бурбиста и Декебал към този проблем е било съвсем определено и тяхната решителност намерила израз в предприемането на по-крути мерки. Било разпоредено да бъдат изкоренени лозята, т.е. забранявало се отглеждането на лозя, за да бъде възпрепятствано производството на вина. Очевидно осъществяването на такава мярка е могло да стане не само с доброволното съгласие и сътрудничество на жителите, но и с принуда чрез държавния апарат.

Известни са сведенията за подобни действия на българския хан Крум. Разучавайки причините за упадъка на аварската държава, той стигнал до заключението, че развалата на нравите на нейните жители в голяма степен се дължала и на пианството. Това накарало хан Крум да наложи изкореняването на лозята в българските земи с цел прекратяване на винопроизводството.

Забраната на алкохола, т.е. въвеждането на т.нар. сух режим, е позната и в нашата епоха – имам предвид прилагането на такива мерки в САЩ. Без да подлагам на обсъждане проблема за ползата и вредата на виното и дали трябва да се лишават хората от такъв ценен плод като гроздето, ще отбележа, че тази решителна мярка на Бурбиста и Декеней говори за дълбока убеденост и силна воля в дакийската държава да се следва пътят на създаване на условия за един по-чист и добродетелен живот. Бих казал, че този момент от дакийската история е уникален за европейския свят през античната епоха (освен ако не съществуват и други примери, които не познавам).

Друго обстоятелство, което бих подчертал, това е яркият контраст между отношението към виното в Дакия и у южните траки. Последователите на Дионисий в Тракия издигнали в култ божествената напитка и употребата на вино; освен в ежедневието, тя станала част от култовите практики и мистериите с оргиастичен характер. Изглежда, учението на Орфей не допадало именно на тези кръгове от

почитатели на опияняващата напитка и на освобождения инстинкт. В крайна сметка Орфей станал тяхна жертва, и то по време на оргия.

По-сложните и висши практики от учението на дакийската църква били занимание на другия тип духовници – КАЛОСТИ и КАЛОСТАРИ. КАЛОСТИТЕ били индивидуални отшелници, а КАЛОСТАРИТЕ били калости, които живеели групово в калостари – килии, изградени на едно място. Следователно дакийските калостари са били първообраз на сетнешните християнски манастири. Праславянското название калостар е запазено в немската дума Kloster ‘манастир’. С други думи, праславянският термин е бил зает от германските племена вероятно чрез готите.

Реконструирането на дакийското название КАЛОСТА беше направено по-горе. Названието KALOSTA се състои от корен KAL и наставка -OSTA, срв. староста, тарабоста. Тук бих посочил, че в славянската дума ЦЕЛОМЪДРИЕ (CELOMÂDRIE) ‘въздържание, безбрачие’ и латинската CELIBAT ‘безбрачие’ се среща същият корен KAL, но претърпял промяна E вместо A (вероятно от Ä) и преход K > C пред мека гласна E. Тук ще добавя и руската дума ХОЛОСТОЙ ‘неженен, ерген’, която според мен е наследник на праславянската дума KALOSTA след преход K > G > H и A > O.

Следователно праславянското название KALOSTA означава ‘безбрачен, неженен’. Страбон представя дакийските КТИСТИ (т.е. КАЛОСТИТЕ) като живеещи без жени. От названието KALOSTA с добавена наставка -AR е получено понятието KALOSTAR със значение ‘обиталище на калости – манастир’.

Във връзка с думата ЦЕЛОМЪДРИЕ (корена KAL-CEL) бих обърнал внимание на втория корен – MÂDRIE. Тук ще добавя гръцката дума АРХИМАНДРИТ ‘старши мандрит, старши монах’ и немската дума MANDRIT ‘монах’. Хипотезата ми е, че гръцкото и немското название за монах MANDRIT имат праславянски произход – от праславянския корен MANTRA-MANDRA ‘мъдър, мъдрост’ и добавена наставка -IT. Следователно това название за монах може да се причисли към наследството на дакийската църква.

В практиката на дакийските КАЛОСТИ бих отдели следните елементи:

1. Уединение в пещери и килии. Мълчание (по-късната исихия в исихазма).

2. Безбрачие, целомъдрие.
3. Постене, изключване на месна („дишаща“) храна.
4. Отказ от лично или общо имущество.
5. Напявания (мантри).
6. Предположение за телесни пози (асана) и умствено съсредоточаване (медитация).

Последното предположение идва от съвпадението по фонетична форма и значение на някои санскритски понятия от Йога и други индийски учения със славянски понятия.

JOGA – UKA (ок на кола, иго, ярем) – начално значение ‘свързване’, UKA се съдържа в наука, поука.

ŽNANA – ZNANIE, ŽNANA JOGA – Йога на знанието.

Върховна мантра AUM (OM) – UM (ум, разум, съзнание).

SAMAADHI – ŠEMET (самаадхи ‘висше състояние при медитация’).

ASANA – OSANKA (асана ‘телесна поза в йога’, осанка ‘стоеж на тялото’).

Тази близост във фонетичната форма и значението може да се дължи на общата индоевропейска езикова основа. Ако обаче тези думи не са представени в другите индоевропейски езикови семейства (германско, романско и т.н.), това би означавало, че те са свидетелство за индо-праславянски контакти.

Смятам, че съчетанието от практики на дакийските КАЛОСТИ, представено по-горе, се появява за пръв път в европейските предели. Тук, разбира се, възниква и въпросът за произхода на християнското монашество, възникнало през IV в. – дали дакийската традиция е имала някакво влияние?

Изглежда, тези практики са се зародили в Индия и са преследвали чрез комплексно (интегрално) въздействие върху човешкото тяло и съзнание да се стигне до по-висше състояние (единение с всеобщия дух или бога) и освобождаване от оковите на телесното.

От гледна точка на човешката физиология безбрачието и половото въздържание (целомъдрие) са неестествени и имат разрушителни последствия за тялото и психиката. Опитът да бъде овладян един от основните инстинкти на човешката природа е непомерно усилие, което може да се оцени и като насилие. Изтощаването и изсушаването на тялото чрез специални практики и хранителни ре-

жими, практикувани от отшелниците, всъщност ги обричат на вегетирание и бавно угасване, лишавайки ги от пълноценно съществуване.

Това се превръща в истинска драма, когато половият инстинкт бъде обявен за проявление на злото (дявола) и последствие от първородния грях (вкусването на забранения плод от Адам и Ева), както е в християнството. Историята на християнското монашество е документирала тази драма, в която вярващият отшелник се бори със сатаната в своето тяло, стигайки до изстъпления.

Когато съобщава за безбрачието на дакийските ктисти (т.е. калости), Страбон е склонен да се съмнява, имайки предвид многоженството при даките и тяхната похотливост и чувственост.

И пак бих се върнал към логичния въпрос – защо в някои от източните учения се е стигнало до такава насока в търсенията и практиките?

Несъмнено силно заложеният в човека инстинкт за размножаване го прави зависим, определя поведението, създава усложнения в отношенията с околните и предизвиква вечната война между половете. Според моето разбиране, силният полов нагон се е развил еволюционно и причината за такова развитие е обстоятелството, че човекът се е оказал твърде крехък и уязвим от природните условия, атакуван от тежки и смъртоносни заболявания, а отглеждането на човешкото дете е бавен и труден процес. За да осигури оцеляването на човешкия вид, природата еволюционно е развила силен инстинкт за размножение, който да осигурява зачеването и раждането на деца.

От друга страна, задоволяването на нагона е награждавано физиологично с подобряване на жизнените процеси в тялото. Това е било доловено прозорливо в китайската Тао (Дао) философия. Според това учение при телесното сливане се извършва размяна на енергиите Ян и Ин, т.е. на мъжкото и женското начало. Тази размяна има като резултат осигуряването на добро здраве, а чрез специални техники се преследва и по-силен екстаз. От гледна точка на научната медицина на явно става дума за обмен на хормонално ниво.

Целта на тези примери и съждения е да се постигне по-дълбоко вглеждане в проблемите на явлението отшелничество и монашество и да се осветлят пораждащите ги причини и условия. Не-

съмнено сблъсъкът между духовното и телесното е вечно противоречие в човешката природа. Това противоречие е заложено в основата на дуалистичните учения, според които в света на човека съществува постоянна борба между две начала – на доброто и на злото. Тези начала понякога са олицетворени чрез богове и божества и съпътстващи ги митологии и култове.

В учението на дакийската църква също е заложен този сблъсък, който от своя страна поражда дуалистично мислене. При разбора на данните за дакийското учение беше изяснено, че в него са заложени принципи за противодействие и неприемане на проявленията на човешката природа, които се оценяват като тъмни и разрушителни: насилието, егоизмът и алчността, похотта, пиянството. На тях са противопоставени: ненасилието и алтруизмът, неприсвояването, нетрупането на излишно имущество, въздържанието от вино, семейната и родова сплотеност.

Макар и да прилагам интердисциплинарен подход, събраните от мен данни за реконструкцията на дакийската църква и учение все пак са ограничени. Такива бяха моите възможности, но може би тук се поставя само началото и това направление ще намери съмишленици, които биха разширили обхвата на събирателство и научен анализ.

Как изглежда в реда на тези мисли проблемът за следите на дакийското учение, които следва да бъдат открити у славянските народи? Какво е било пренесено през времето след погрома над Дакия при римското завоевание? Най-напред ще отбележа, че преселниците от Дакия след 106 г. са се смесили с праславянските (тракийските) изселници от южнодунавските земи (първа вълна). Според резултатите от моето изследване *Праславянските племена* общо изселниците от праславянските земи (първа и втора вълна) са имали следния състав според произхода си:

1. От дакийските земи – 60%.
2. От земите между Истър и Хем и южнодунавската ивица до устието на Сава – 30%.
3. От земите на юг от Хем – 10%.

Разбира се, праславянската общност (става дума за изселниците) е включвала и келтска, илирийска и скито-сарматска съставка. Съотношението в състава на праславянската общност според

мен е следното: 70% праславяни (траки), 15% келти, 10% илири, 5% скито-сармати. Общо взето, това е била изходната праславянска основа, на която по-късно са се формирали славянските народности.

Връщам се към въпроса: в какво от историята и културата на славянските народи би могло да се открие влиянието и наследството на праславянската църква? Най-напред ще отбележа едно обстоятелство, отнасящо се до езическите вярвания на славяните от периода VI–IX в., т.е. преди покръстването. Изследванията показват, че славянското езичество е трудно уловимо, аморфно, без оформен пантеон, с неясни божества, липсва митология. Ако се върнем към дакийската църква, ще си припомним, че при нея липсват данни за култове и пантеон. Както вече подчертах, става дума не за религиозна система с оформен пантеон и митология, а за нравствено-етично учение, каквото е бил и ранният будизъм. В заключение бих приел, че състоянието на славянското езичество (отчитайки и балтското влияние) в голяма степен е било предопределено от наследството на дакийската църква.

Дуалистичните разбирания, заложили в учението на дакийската църква, вероятно са създали благоприятна среда за появата на редица еретични учения в славянските страни след християнизацията. Имам предвид богомилите в България, кудугерите и торбешите в югозападните български земи, босненската църква, еретиците-дуалисти около Киев, стриголниците в Северна Русия, може би и хуситите в Чехия.

Друга сфера, в която трябва да се търси приемственост, е тази на народопсихологията и манталитета. Несъмнено разпространяването на идеите на праславянската църква сред жителите на Дакия е имало отражение при формирането на тяхната душевност, разбирания и нагласи. Какво от тази душевност е могло да се съхрани у славянските народи?

Отдавна се говори за феномена славянска душа, руска душа. Неоспоримо е, че впечатлението за такава специфика почива на сериозни доводи и наблюдения. Въпреки различната историческа съдба и условия на живот (най-вече делението католицизъм-православие), у славянските народи се долавя една обща основа в народопсихологията и манталитета (славянската душа). Ще се опитам да очертая тази специфичност, отделяйки някои нейни белези.

Това правя не на основата на пространни проучвания, а по-скоро по натрупани впечатления и вътрешен усет. Белезите са следните:

1. Изострена чувствителност към междуличностните отношения и моралните въпроси
2. Склонност към миролюбие и ненасилие
3. Състрадателност и гостоприемство
4. Скромнен бит, непредприемчивост, пасивност
5. Чувство за равнопоставеност и справедливост
6. Мечтателност, пилеене на време, леност
7. Тъга – от представата за преходност и илюзорност на света
8. Чувство за ирония и самоирония.

Тези белези отнасям към края на епохата на традиционния бит – края на XIX и началото на XX в. Смятам, че тези черти на славянската душа водят към наследството на праславянската църква.

У. Проект ПРАСЛАВЯНСКИ БОЖЕСТВА

В изследването се търси генетичната връзка между славянските езически божества и култовете от праславянския период. Привлечен е материал от античния период за тракийските земи, Елада, Мала Азия. Допълнителни сравнителни данни от митологиите на индоевропейските народи.

Методологията е базирана върху съпоставителен анализ по три основни показателя

1. Строеж на името и произход, обяснение на смисъла и фонетичното развитие
2. Функции на божеството и обредност
3. Ареал на разпространение.

Оказва се, че редица богове и божества от гръцкия пантеон, чиито имена не са от гръцки произход, могат да се отнесат към кръга на праславянските божества (тракийските).

АПОЛОН – бог на слънцето, летните горещини и житната реколта. Запазен като източнославянското божество ОПАЛНИ (ОПАЛЕН) – на лятното слънце и житната реколта – в руската народна етимология. Начална праславянска форма APAL(AN) от корена PAL ‘паля’ и представка A (> O).

АТИНА – от *праслав.* АТЕНА – *стслав.* ОТЕНА ‘бащина’ от АТА – баща и наставка -ЕНА – смисълът на името обяснява мита за раждането на богинята и на връзката с върховния бог баща.

АРЕС – запазен в славянския култ към бог ЯРИЙ – бог на войната, от праславянския корен АРА (> IARA) – ярост.

VI. Проект БЪЛГАРОСЛАВИЯ

По този проект са събрани материали за изследване на отношенията между БЪЛГАРИ (ПРАБЪЛГАРИ) и СЛАВЯНИ и за разселването на български групи сред славянските племена.

БЪЛГАРОСЛАВИЯ I. Според представената хипотеза през VI в. АРДАГАСТ и ПИРАГАСТ (може би и Мусоний) са прабългарски вождове, приети с племената си (дружините?) като ГОСТИ (ГАСТИ) на съответните племена по реките АРДЕШ (Арджеш), ПИРЕТА (Прут) и Мусеос (Бузъу).

ГАСТИ – славянските племена викат като военна сила прабългарски групи. Това е форма на съжителство между славяни и българи.

БЪЛГАРОСЛАВИЯ II – разселване през VII в. на български групи сред славяните – на много по-обширна територия.

Изследват се отношения между българи и славяни през VI–VII в.

I. Показан е механизъм на съжителство и сътрудничество между СКЛАВИНИ и КУТРИГУРИ и между АНТИ и УТИГУРИ през VI в. – съвместни нападения в територията на Източната империя. Имената на склавинските вождове АРДАГАСТ и ПИРАГАСТ са обяснени като прозвища на български (кутригурски?) вождове, които със своите дружини се били установили като „гости“ в земите на склавинските племена АРДИ (АРДАНИ) по р. АРДЕШ (АРДЖЕШ), ПИРИ – по р. ПИРЕТ(А).

Институцията на ГОСТ у славяните първоначално се отнасяла за външен вожд, поканен с дружината си като „гост“ в земята на някое славянско племе, за да се грижи за сигурността му и да извършва съвместни походи със славяните най-често в земите на империята. Може би институцията ГОСТ е отразена и в името, по-скоро прозвище, на владетеля ГОСТУН от *Именника на българските ханове*. Той е бил наместник, т.е. поставеник на чужда върховна власт (аварска или тюркска).

II. През VII в. се извършило разселване на български дружини в Югоизточна Европа, където те се настанили в земите на славянски

племена. Очертани са тези местни формирования на БЪЛГАРОСЛА-
ВИЯ II.

- I. Волжка България
- II. Подонието – Саркел
- III. Поднепровие
- IV. Бесарабски Онгъл – между Днестър и Серет
- V. Дн. Северозападна България и Добруджа
- VI. Мунтенски българи (котраги)
- VII. Трансилвански българи – около Бърса (Брашов) и около
Българград (Алба Юлия)
- VIII. Панонски българи (първоначално там са Алцек и Кубер)
- IX. Куберови българи – Солунско
- X. Барси – персиани, преселени от Берзития (Македония) в Бър-
са – Трансилвания
- XI. Алцек в Италия

VII. Проект (ПРА)БЪЛГАРСКИ ПЛЕМЕНА

Изследователският метод е същият, както при праславянските племена. Събрани са:

1. Писмени сведения за племенни формации от I–XIII в., свързани с хуни, българи, тюрки, авари, хазари, сармати, алани, късни иранци, печенеги, кумани
2. Археологически данни
3. Топонимия
4. Картография

Потърсена е връзка между речни имена, селищни, лични (на вождове, владетели), племенни названия. Проследена е миграцията въз основа на тези названия, произлизащи от един и същ корен.

Племя ОНОГОНДУРИ в Североизточна България и Добруджа – племето на Аспарух – по археологически данни – дошло от Стара Велика България – наследник на УТИГУРИТЕ на изток от Азовско море и Крим по р. Терек.

Племя КОТРАГИ, водено от КОТРАГ – част от племето отива на Волга, други заедно с Аспарух – на Долен Дунав, в дн. Олтения и Мунтения (некрополи) [статия за началото на Дунавска България **Бонев, Ч.** Начало].

БАРСИ-ПЕРСИ-ПЕРСИАНИ

Прабългарско племе в Прилепско-Битолското поле.

БЕРЗИТИ – славянско племе, в чиито земи се настанили БАРСИ-ПЕРСИАНИ

БАРСИ – прабългарско племе; техен наследник е днешната етнографска група БЪРСАЦИ в Прилепско. Второ название на племето (или друго племе?) е ПЕРСИАНИ.

През IX в. Пресиян присъединява тази област към България. *Хипотеза.* Пресиян произхожда от БАРСИТЕ-ПЕРСИ. Името PERSIAN > PRESIAN.

Преселване на ПЕРСИ и БАРСИ в Югоизточна Трансилвания – област БЪРСА (Bărsa).

Сведение за преселване на БЕРЗИТИТЕ през 773 г.

BARSA > BARSOV > BRASOV > BRAŠOV

Областта BARSA (рум. BĂRSA) е оградена от хребетите БЕРЗУНЦИ и ПЕРШАНИ, т.е. БЕРЗИТИ и ПЕРСИАНИ. Известно е (от надпис) и лично име БАРСА на български военачалник.

Съществува сведение от 70-те години на VIII в. за намерение на българския хан да пресели берзитите. Смятам, че наистина е било извършено преселване на берзити-славяни и прабългари, барси (срв. берсула) и персиани в дн. Югоизточна Трансилвания – областта Бърса. Берзитите (берзунци) се настанили около хребета Берзунци, персианите – около хребета Першани, а барсите – около областното средище Барсов (дн. Брашов). При Брашов са открити землени укрепления и други старобългарски следи.

В средата на IX в. хан Пресиян присъединил земите на персиани, барси и берзити към българската държава. Неговото име може да се изтълкува като етноним – PERSIAN > PRESIAN.

Възможно е родът на Комитопулите (Самуиловци) да произхожда от персианите и хан Пресиян. Допустимо е погребеният при с. Михаловце, Южна Словакия, княз Пресиян да е тъждествен с Пресиян (Прусиян) от рода на Комитопулите (вж. обзора у **Съботинов, А.** България). Друг аргумент е обстоятелството, че цар Самуил преместил центъра на българската държава в югозападните земи – там, където се намирали племенните територии на барси (дн. бърсаци) и персиани.

КУБИ (КУПИ), КУБЕР

Река Кубан протича на изток от Азовско море и Керченския проток (Кимерийски Боспор). През VI в. тази територия е била заемана от УТИГУРИТЕ. Античното название на Кубан е HUPANIS, което е еднакво с името на Южен Буг.

Формата HUPAN(IS) съвпада с праславянско и иранско название, състоящо се от основа UPA (от APA ‘вода, река’ при APA > OPA > UPA) и наставка -AN. Началното H е получено от придиханието в гръцката форма. Днешната форма KUBAN е получена от HUPAN(IS)

при Н > К (К може да отговаря на праславянския предлог К 'до, при', срв. рус. к, ко) и Р > В НУРА > КУРА > КУБА.

В арменски извор е посочено прабългарско племе КУПИ-BULGAR, като е указано, че племената са разположени около реки, т. е. има връзка между племенното и речното название.

Смятам, че племето КУПИ-БУЛГАР е обитавало поречието на р. КУБАН (ХУПАН).

Името на хан КУБРАТ, управлявал Стара Велика България през VII в., може според мен да се изтълкува по два начина:

1. То съдържа два корена: 1. KUB; 2. RAT. Първият корен отговаря на племенното име КУПИ при Р > В, т.е. както при КУБА. Вторият корен RAT може да отговаря на дума ART (ARD) със значение 'род', което е еднакво с праславянска дума ART > RAT; ART(A) > ARD(A) > ORD(A); *праслав.* ORD(A) > ROD; или ARDA > RADA > ROD(A).

2. Името съдържа родово име KUBAR и наставка -Т (-ТН): KUBART > KUBRAT. Родово (племенно) име KUBAR отговаря на КУПИ-BULGAR при Р > В и добавена наставка -AR.

Следователно КУБРАТ е произхождал от племето КУПИ (КУБИ)-БУЛГАР, обитаващо поречието на КУБАН. Племеното КУБИ (КУПИ) произхожда от УТИГУРИТЕ. То създава държавното обединение Велика България.

По надписи е известен родът КУБИЯР, отговарящ на племенната формация КУБИ (с наставка -AR).

Името на КУБЕР, брат на АСПАРУХ, настанил се първоначално в областта на СРЕМ, а после в Солунско, отговаря на племенното (родово) име КУБАР. Следователно КУБЕР е предвождал преселилите се на Балканите КУБИ (КУБАРИ), дошли от поречието на КУБАН в Стара Велика България.

АЛЦИ

Племя УЛЦИНДУРИ в Хунския племенен съюз. Името съдържа корен ULCI и съставка (N)DURI, подобна на GURI при G > D. ALCI > OLCI > ULCI.

Племя АЛЦИАГИРИ. Името отговаря на горното. Съдържа: 1. ALCI; 2. AGIRI при U > I, D > G.

Тъждественост между двете имена АЛЦИОК и АЛЦЕК, дошъл от Панония в Италия. АЛЦЕК е брат на АСПАРУХ и КУБЕР, предвождащ племето АЛЦИАГИРИ. Името АЛСЕК е получено от племенното име АЛСИ с наставка -ОК, -ЕК; АЛСИ-ОК, АЛСИ-ЕК > АЛСЕК.

Възможно е името УЛЦИНДУРИ-АЛЦИАГИРИ да отговаря на ЧДАР-БОЛГАР в арменския източник.

VIII. Проект ИМАЛИ ЛИ СА ТРАКИТЕ (ПРАСЛАВЯНИТЕ) ПИСМЕНОСТ?

Хипотеза: През I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр. в дакийската църква е била използвана азбука за записване на праславянски език на „белагините“, т.е. правилата на Декеней за постигане на блаженство. Тази азбука е била близка до ранните варианти на санскритската азбука. На дакийската азбука е бил записан преводът на библията, направен на бески (тракийски) език. Братята св. св. Кирил и Методий са използвали азбуката, на която е била записана Беската библия, за да създадат глаголицата. При сравняване на основната графика на знаците (без „украшенията“) за записване на едни и същи звукове открих голямо сходство между санскритската азбука и глаголицата.

The Proto-Slavic Tribes
Part III (Л-Я)

The Proto-Slavic Church
and Other Projects
(Main Ideas)

(Résumé)

The book contains part of the articles about the tribes, which were to be presented in the third part of the study *The Protoslavic Tribes*. Most of them are in a form of short outlines of the main hypothesis.

The main part dedicated to the *Protoslavic Church* is offered as a project for further study. Based on various sources this project tries to open an unknown page of the history of the Getai-Dacians – the Northern branch of the Protoslavs. It concerns the teaching of Zalmoxis and the later developed Dacian church, founded by Deceneus and Burebista.

“Balagines” (good deeds, blessings) formulated by Deceneus as rules gave this doctrine an unique character and made it a predecessor of the future Christianity in Europe.

Other important topics are related to the continuity between the Thracians and the Slavs, as well as to the Protoslavic pantheon – included are the parts only about Apollo, Ares and Athens.

The last theory is devoted to the Proto-Bulgarian tribes.

ЛИТЕРАТУРА

ИТМ – Извори за старата история и география на Тракия и Македония. С., 1949.

К. Багр. Об управлении – **К. Багрянородный.** Об управлении Империей. М., 1989.

ЛИБИ – Латински извори за българската история

СДПИС – Свод древнейших письменных известий о славянах, I, 1991; II, 1995.

Acta SS – Acta sanctorum... Ed. I. Bollandus – I. Carmandet. Paris – Bruxelles – Roma, 1845–1959.

Amm. Marc. – Ammiani Marcelini rerum gestarum. Rec. N. Clarc. Berolini 1910–1915.

Apoll. Rhod. Arg./ Schol. Apoll. Rhod. – Apollonii Rhodii Argonautica. Rec. H. Fränkel. Oxford, 1961; Scholia in Appolonium Rhodium vetera. Rec. C. Wendel. Berolini 1935.

Arr. – Flavii Arriani quae existant omnia. Ed. Roos. Lipsiae 1907–1928.

C. Porph. De them. – **Constantino Porfirogenito.** De thematibus. Ed. A. Pertusi. Città del Vaticano, 1952.

CIL – Corpus Inscriptionum Latinarum. Berlin, 1863-.

Cod. Iust. – Codex Iustinianus. Ed. P. Krueger. – Corpus juris civilis. II. Berolini 1954.

Cod. Theodos. – Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis et leges novellae ad Theodosianum pertinentes. Ed. Th. Mommsen, P. M. Meyer. I–II. Berolini 1905.

Demosth. – Demosthenis orationes. Ed. Heinemann. I–II. London, 1949–1958.

Dio Cass. – Cassii Dionis Cocceani Historiarum Romanorum que supersunt. Ed. U. P. Boissevain, I–V. Berolini 1895–1931.

Diod. – **Diodorus Siculus.** Ed. Fr. Vogel. Lipsiae 1890.

DRH – Documentae Romaniae Historica

Geogr. Rav. – Ravenatis Anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica. Ed. J. Schnetz. – Itineraria Romana, II. Lipsiae 1940.

- Hdt. – Herodotus.** Ed. H. Stein, C. Hude.
- Hesych.** – Hesychii Alexandrini Lexicon post Ioannem Albertum rec. Mauricius Schmidt. I–V. Jena, 1858–1868.
- Hierocl.** – Le Synecdémos d’Hiéroclès et l’Opuscule géographique de Georges de Chypre. Texte, introduction, commentaire et cartes par Ernest Honigmann. Bruxelles, 1939.
- Hom. Il. – Homerus.** Ilias. Ed. Ameis-Hentze.
- Mih. IGB – Mihailov, G.** Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae. I–IV. Serdicae 1956–1970.
- Iord. Get. (Rom.) – Iordanis Romana et Getica.** Rec. Th. Mommsen. Berolini 1882.
- It. Ant. – Itineraria Romana. I. Ed. O. Cuntz. Lipsiae 1929.
- It. Burdig. – **Miller, K.** Itineraria romana. Römische Reisewege an der Hand der Tabula Peutingeriana dargestellt. Stuttgart, 1916.
- Izvoare – Izvoare privind istoria României (Fontes historiae dacoromanae). Vol. I–IV. Bucureşti, 1964–1983.
- Liv.** – Titi Livi ab urbe condita libri. Ed. H. Müller. Lipsiae 1880.
- Not. Dign. – Notitia Dignitatum: accedunt notitia urbis Constantinopolitanae et Laterculi provinciarum. Ed. O. Seeck. Berolini 1876.
- Ovid. Ep.** – P. Ovidii Nasonis Tristia et Epistolae ex Ponto. Lipsiae 1922.
- Pan. Lat. – XII Panegyrici Latini. Ed. Aem. Baehrens. Lipsiae 1874. Pass. S. Alex.
- Plin. N. h.** – C. Plinii Secundi Naturalis historia. Ed. C. Mayhoff. Lipsiae 1906.
- Proc.** De aed. (Libri de bellis) – Procopii Caesarensis opera omnia. Rec. J. Haury. I–IV. Lipsiae 1905–1906 (1962–1964).
- Ps. Scymn.** – Geographi Graeci minores. Ed. H. Müller. I. Lipsiae 1890.
- Ptol.** – Claudii Ptolemaei Geographia. Rec. C. Müller. Paris, 1883.
- St. Byz.** – Stephania Byzantini Ethnicorum quae supersunt. Ex recensione Augusti Meineke. I–III. Berolini 1849.
- Strab.** – Strabonis Geographica. Rec. A. Meineke. I–III. Lipsiae 1852–1853.
- Tab. Peut. – Itineraria Romana. Römische Reisewege an der Hand der Tabula Peutingeriana. Ed. K. Miller. Stuttgart, 1916.
- Tac. Germ.** – P. Cornelii Taciti Libri qui supersunt. Ed. E. Koestermann. I–II. Lipsiae 1949–1952.
- Thuc.** – Thucydidis Historiae. Rec. C. Hude. I–II. Lipsiae 1930–1938.

TIR – Tabula Imperii Romani

Zos. – Zosimi Comitis et exadvocati fisci Historia nova. Ed. L. Mendelssohn. Lipsiae 1887.

Беш. Имена – **Бешевлиев, В.** Проучвания върху личните имена у траките. С., 1965.

Бонев, Ч. Начало Дунайской Болгарии в свете некоторых археологических данных и монетных находок. – Etudes balkaniques, 1985, 2, 62–76.

Вакарелски, Хр. Етн. – **Вакарелски, Хр.** Етнография на България. С., 1974.

Гагова, К. Тракия – **Гагова, К.** Тракия през българското средновековие (Историческа география). С., 1995.

Гамкрелидзе, Т. В., В. В. Иванов. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Тбилиси, 1984.

Георг. В. Тр. е. – **Георгиев, Вл.** Траките и техният език. С., 1977.

Делирадев, П. Тракия – **Делирадев, П.** Принос към историческата география на Тракия. I–II. С., 1953.

Займов, Й. Заселване – **Займов, Й.** Заселване на българските славяни на Балканския полуостров. Проучване на жителските имена в българската топонимия. С., 1967.

Иванов, Й. Струма – **Иванов, Й.** Местните имена между Струма и Места. С., 1981.

КЕТД – Кратка енциклопедия. Тракийска древност. С., 1993.

Кендерова, С., Б. Бешевлиев – **Кендерова С., Б. Бешевлиев.** Балканският полуостров, изобразен в картите на ал-Идриси. Част I. С., 1990.

Кънчов, В. Пътеписи – **Кънчов, В.** Македония. Пътеписи. С., 2001.

Лаков. Атлас – **Лаков.** Учебен факсимиле атлас. Картографиране на българските земи през вековете (до XVIII в.). С., 1984.

Мартынова, М. Ю. Хорваты – **Мартынова, М. Ю.** Хорваты. Этническая история XVIII–XIX вв. Москва, 1989.

Миков, В. Имена – **Миков, В.** Произход и значение на имената на нашите градове, села, реки, планини и места. С., 1943.

Михайлова, Д. Берковско – **Михайлова, Л.** Местните имена в Берковско. С., 1981.

Попов, К. Разложко – **Попов, К.** Местните имена в Разложко. С., 1979.

Съботинов, А. България – **Съботинов, А.** България при цар Самуил и неговите наследници. Т. 1. С., 2008.

Фол, Спир. – **Фол., А., Т. Спиридонов.** Историческа география на тракийските племена до III в. пр. н. е. I–II. С., 1983.

Янакиева, С. Беотия – **Янакиева, С.** Предгръцка Беотия. Палеобалкански ономастични и митологични елементи. С., 1994.

Beš. Prok. – **Beševliev, V.** Zur Deutung der Kastellnamen in Prokops Werk “De Aedificiis”. Amsterdam, 1970.

Boba, J. Abodriti – **Boba L.** “Abodriti que vulgo Praedenecenti vocantur” or “Marvani Praedenecenti”? – *Palaeobulgarica*, VIII, 2, 1984.

Detsch. Spr. – **Detschev, D.** Die thrakischen Sprachreste. Wien, 1976.

Giurescu, C. C. Tîrguri – **Giurescu, C. C.** Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea. București: Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1967.

Łowm. Pocz. – **Łowmiański, H.** Początki Polski. I–V. Warszawa, 1961–1975.

Mih. IGB – **Mihailov, G.** Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae. I–IV. Serdicae 1956–1970.

Moldoveanu, D. Hidronime – **Moldoveanu, D.** Hidronime românești de origine slavă. – *ALIL*, XXXI, 1986–1987, A, 291–312.

Nied. Man. – **Niederle, L.** Manuel d’antiquité slave. I–II. Paris, 1923–1926.

Nied. Sl. st. – **Nied. Sl. st.** – **Niederle, L.** Slovanské starožitnosti. I–III. Praha, 1902–1924.

Tom. Thr. – **Tomaschek, W.** Die alten Thraker. – *SBAW* (Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften) (Wien), 128 (I), 130, 131 (II), 1980.

Tudor, D. Orașe, tîrguri și sate pîn Oltenia româna. București, 1968.

Vasmer, M. Gr. – **Vasmer, M.** Die Slaven in Griechenland. Berlin, 1941.

Чавдар Бонев
Праславянските племена
Част III (Л-Я)
Праславянската църква и други проекти (основни тези)

Коректор Светлана Тодорова
Предпечатна подготовка Христо Йовев
Художник на корицата Христо Йовев
Печатница СИМОЛИНИ
ISBN 978-954-92231-6-3

Формат 70x100/16
Печатни коли 10.75

Книгата съдържа част от статиите за племената, предвидени за третата част на изследването *Праславянските племена*. Повечето статии са във вид на кратки варианти – основни тези. Като проект е представено изследването *Праславянската църква*. Въз основа на комплексен материал в него е възстановена една непозната страница от историята на гето-даките – северните праславяни. Става дума за учението на Залмоксис и по-късната дакийска църква, създадена от Декеней и Бурбиста.

Белагините (благините, блаженствата), формулирани от Декеней като правила, придават на това учение уникален облик за Европа и го правят предходник на християнството.

Други важни проекти са тези за приемствеността траки-славяни, за праславянските божества (включени са само тезисите за Аполон, Арес и Атина) и за прабългарските племена.